

**ТДИУ ҲУЗУРИДАГИ
ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ
ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**ЎҚУВ-УСЛУБИЙ
МАЖМУА**

ТОШКЕНТ-2021

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАХБАР
КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ
МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ
ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ХУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ
ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ
МАРКАЗИ**

**ИҚТИСОДИЁТ
ЙЎНАЛИШИ**

**«МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ
ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНИШИ»
МОДУЛИ БЎЙИЧА**

**Ў Қ У В – У С Л У Б И Й
М А Ж М У А**

Тошкент 2021

Мазкур ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2020 йил 07 декабрдаги 648-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастур асосида тайёрланди.

Тузувчилар: ТДИУ профессори, и.ф.д. Хасанов Р.Р.,
ТДИУ доценти, PhD Агзамов А.Т.

Такризчи: А.М. Қодиров - ТДИУ ҳузуридаги “Ўзбекистон иқтисодиётини ривожлантиришнинг илмий асослари ва муаммолари” ИТМ бўлим бошлиғи, и.ф.д., профессор.

Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 2020 йил 29 декабрдаги 5-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I.	ИШЧИ ДАСТУР.....	4
II.	МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	12
III.	НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР.....	18
IV.	АМАЛИЙ МАНБУЛАТ МАТЕРИАЛЛАРИ, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР.....	60
V.	КЕЙСЛАР БАНКИ.....	88
VI.	МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....	94
VII.	ГЛОССАРИЙ.....	96
VIII.	АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ.....	99

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикасининг 2020 йил 23 сентябрда тасдиқланган “Таълим тўғрисида”ги Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сон, 2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 сентябрдаги “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5544-сонли Фармонлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 23 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги 797-сон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 21 ноябрдаги “Рақамли иқтисодиётни ривожлантириш мақсадида рақамли инфратузилмани янада модернизация қилиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4022-сон ҳамда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги “2019 – 2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПҚ-4477-сонли Қарорларида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур доирасида берилаётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, унинг мазмуни кредит модул тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш, илмий ва инновацион фаолиятни ривожлантириш, педагогнинг касбий профессионаллигини ошириш, таълим жараёнига рақамли технологияларни жорий этиш, махсус мақсадларга йўналтирилган инглиз тили, мутахассислик фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг креатив компетентлигини ривожлантириш, таълим жараёнларини рақамли технологиялар асосида индивидуаллаштириш,

масофавий таълим хизматларини ривожлантириш, вебинар, онлайн, «blended learning», «flipped classroom» технологияларини амалиётга кенг қўллаш бўйича тегишли билим, кўникма, малака ва компетенцияларни ривожлантиришга йўналтирилган.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг мутахассислик фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

“Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши” модулининг **мақсади** Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши борасидаги билимларни такомиллаштириш, иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши муаммоларини аниқлаш ва баҳолаш, инновацион фаолият ривожлантириш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантириш ҳисобланади.

“Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши” модулининг **вазифалари:**

- инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмунини ёритиб бериш;
- инновацион жараён моделлари ва қонуниятлари, уларнинг амал қилиши тўғрисида ахборот бериш;
- интеллектуал мулк ва капиталнинг ҳаракатланиши, унинг ҳуқуқий муҳофазаси, ҳимоясини таъминлаш ва бошқариш бўйича мунозалар юритиш;
- Ўзбекистоннинг миллий инновацион тизимининг шаклланиши ва ривожланиши бўйича тушунчалар бериш;
- инновацион фаолият ривожланишида ахборот – коммуникация технологияларининг ўрнини кўрсатиб бериш;
- корхона ва ташкилотларда инновацион фаолиятни бошқариш, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш тизими тўғрисида мунозарали баҳслар юритиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникма, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши” модулини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши борасида мавжуд ҳолат ва юзага келадиган муаммоларни ўрганиш, уларни ҳал этиш йўлларини билиши борасида ***билимларига эга бўлиши;***

Тингловчи:

- миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши жараёнларини таҳлил қилиш, тенденцияларни баҳолаш ***кўникма ва малакаларини эгаллаши;***

Тингловчи:

- замонавий билимларни қўллаш орқали муаммолар ечимини топиш, уларни бартараф этиш ва қарорлар қабул қилиш борасида **компетенцияларни эгаллаши лозим.**

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши” модули маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Ўқув жараёнида таълимнинг интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситалари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш назарда тутилган:

- маъруза машғулотларида “Ақлий ҳужум”, “Қутиш йўлдоши”, “Концептуал жадвал”, “Ўйланг-жуфтликда ишланг-фикр алмашинг” каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларидан;

- амалий машғулотларда баҳс-мунозара, тушунчалар таҳлили, ақлий ҳужум, кейс, гуруҳларда ишлаш, SWOT-таҳлил жадвал, Т-жадвал каби интерфаол ўқитиш метод, шакл ва воситаларни қўллаш назарда тўтилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Модул мазмуни ўқув режадаги “Замонавий бозор тузилмалари, хусусиятлари ва тартибга солиш механизмлари”, “Макроиқтисодий сиёсат ва миллий иқтисодиётни барқарорлашуви муаммолари”, “Рақамли иқтисодиёт” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда тингловчиларнинг касбий тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади.

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши муаммоларини аниқлаш, уларни таҳлил этиш, баҳолаш ва ечимини топишга доир касбий компетентликка эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти:

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат			
		Аудитория ўқув юкلامаси			
		жами	жумладан		
Назарий машғулот	Амалий машғулот		Кўчма машғулот		
1	Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши мазмуни, зарурлиги ва хусусиятлари.	4	2	2	
2	Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш	2		2	
3	Инновацион ривожланишнинг чет эл тажрибаси ва миллий уйғунлиги.	4	2	2	
4	Ўзбекистон иқтисодиётини инновацион ривожланишининг устувор йўналишлари.	2		2	
5	Инновацияларни яратиш ва жорий этиш	6		2	4
	Жами:	18	4	10	4

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу. Миллий иқтисодиётнинг инновацион ривожланиши мазмуни, зарурлиги ва хусусиятлари. Инновацион ривожланишнинг мазмуни. Ривожланишнинг инновацион типи. Инновация туралри. Инновацион йўналишнинг бешта блоки: креатив, трансферт технологияси, янгиликни тижоратлаштириш, молиялаштириш, инновацион фаолият учун кадрлар тайёрлаш. Юқори технологиялар асосида маҳсулотлар ишлаб чиқариш. Технопарк, техно полис, кам энергия талаб этадиган технологиялардан фойдаланиш сиёсати. Ишлаб чиқариш фаолиятини интеллектуалаштириш. Иқтисодиётни софтлаштириш ва сервислаштириш. Илмталаб ишлаб чиқаришни ривожлантириш. Микро ва макроиқтисодий жараёнларда илғор ташкилий ва бошқарув қарорларини қабул қилиш.

Инновацион тараққиётда инновацияларнинг чизиқли модели. Фундаментал илмий ғоялар. Инновацияларнинг кўп сонли манбалар модели. Билимларга асосланган иқтисодиёт. Илмий салоҳият. Инновацион жараён моделларининг амал қилиш қонуниятлари. Давлатнинг илмий-техник сиёсати.

2-мавзу. Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш.

Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти. Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги. Янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.

Инновацион иқтисодиётнинг шаклланиши ва ривожланишини акс эттирувчи мезонлар. Саноатнинг ривожланганлик даражаси. Юқори технологиялар асосида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми. Ялпи ички маҳсулотда илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишларига қилинган харажатлар салмоғи. Ялпи ички маҳсулот таркибида инновацион маҳсулотлар улуши. Мамлакатда қилинган ва рўйхатга олинган ихтиролар, кашфиётлар, патентлар сони ва уларнинг тижоратлашув даражаси.

3-мавзу. Инновацион ривожланишнинг чет эл тажрибаси ва миллий уйғунлиги.

Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инновацияни ривожлантириш асослари. Хорижда ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатишнинг барча бўғинларида босқичма-босқич асосий ва ёрдамчи фондларни замонавий технолялар билан алмаштириш сиёсати. Худудлардаги асосий ва етакчи саноат тармоқларида ишлаб чиқаришнинг таркибий ўзгариши ва диверсификациялашувини амалга ошириш.

Мамлакатнинг инновацион салоҳиятини ўлчашда миқдорий ва сифатни аниқловчи индикаторлар. Индикаторларни ҳисоблашда таълим, илм-фан, технологиялар, инсон капитали, инновацион ва ижтимоий-сиёсий муҳит, расмий миллий статистика маълумотлари, аҳоли ва тегишли мутахассислардан олинган маълумотларни яхлит тизимга келтирилиши.

АҚШда янгиликларни ишлаб чиқаришга жорий этишнинг “университет-ишлаб чиқариш” концепцияси. АҚШда миллий инновацион тизим учта йўналиши. Буюк Британияда инновацион ривожланиш модели. Буюк Британияда интеллектуал мулкка эгалик ҳуқуқи. Германияда инновацияларни ривожлантириш ва кўллаб қувватлаш муҳити. Германияда илмий тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишларини молиялаштиришда давлат роли. Инновацион тараққиётнинг шарқий Осиё тажрибаси (Жанубий Корея, Япония, Хитой, Хиндистон, Сингапур ва б.)

4-мавзу. Ўзбекистон иқтисодиётини инновацион ривожланишининг устувор йўналишлари.

Илм-фан, технология ва инновациялар тизим сифатида амал қилиши. Илм-фан - технология – инновациялар (тизим яратилиши керак): технология, илм-фан – инновациялар (тизим яратилиши керак): инновациялар - илм-фан – технология (тизим яратилиши керак) каби кетма-кетликда ривожланиши. Янги электрон платформаларни яратишни изчил ривожлантириш. Билим-илмларнинг юзага келиши, тарқалиши ва улардан фойдаланиш жараёнларини

таъминлаб берувчи муносабатлар. Миллий инновацион тизимни ривожлантиришнинг бош муаммоси - ички ва ташқи ҳамкорликнинг етарли даражада ташкил этиш эканлиги. Янгиликларнинг асосий генератори сифатида рақобатбардош тадбиркорликнинг бўлиши. Глобал инновацион соҳага интеграциялашув юқори технологияларнинг миллий тармоқларини ривожлантиришнинг энг муҳим шарт-шароити сифатида амалга оширилиши. МТаълим, фан ва технологияларни ривожлантириш, инновацион ўсиш учун қулай институционал шароитларни шакллантириш - давлат сиёсатиинг устувор йўналишларига айланиши лозимлиги.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот.

Инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмуни, инновацион жараён моделлари ва қонуниятлари.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмуни.
2. Билимларга асосланган иқтисодиёт ва унинг хусусиятлари.
3. Инновацион жараён моделлари ва амал қилиш қонуниятлари.

Калит сўзлар: Инновацион ривожланиш. Билимларга асосланган иқтисодиёт. Инновацион жараён. Инновацион модел. Инновацион мойиллик. Янгиликка интилиш. Инновацион барқарорлик.

2-амалий машғулот.

Илмий – инновацион тадқиқотларни ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш. Инновацион кадрларни шакллантириш ва бошқариш.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)нинг мазмуни. ИТТКИларини ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш босқичлари.
2. Интеллектуал мулк ва капитал шаклланиши.
3. Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги.
4. Янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.

3-амалий машғулот.

Инновацион ривожланишнинг чет эл тажрибаси ва миллий уйғунлиги.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Инновация фаолиятини молиялаштириш амалиёти.
2. Ўзбекистонда инновация фаолиятини молиялаштиришда хориж тажрибаларидан фойдаланиш
3. Ўзбекистонда инновация фаолиятини молиялаштиришни такомиллаштириш йўллари

Калит сўзлар: Интеллектуал мулк. Интеллектуал капитал. Интеллектуал ишланмалар. Интеллектуал бойликнинг ҳуқуқий муҳофазаси. Интеллектуал

мулк ҳимояси. Интеллектуал мулкни бошқариш. ИТИларни тижоратлаштириш. Илмий кашфиётлар. Ихтиролар . Лицензиялаш .

4-амалий машғулот.

Инновацион тараққиётнинг хориж тажрибаси.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инновацияни ривожлантириш асослари.

2. Мамлакатнинг инновацион салоҳиятини ўлчашда миқдорий ва сифатни аниқловчи индикаторлар.

3. Илмий тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишларини молиялаштиришда давлат роли.

4. Инновацион лойиҳаларни иқтисодий самарадорлигини баҳолаш.

5. Инновацион соҳада кадрларни бошқариш механизми.

Калит сўзлар: Инновацион фаолият. Инновациянинг ахборот – коммуникация технологиялари. Инновацион бошқарув. Инновацион стратегия. Инновацион лойиҳалар. Инновацион самарадорлик. Инновацион соҳада кадрларни бошқариш.

5-амалий машғулот.

Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши ва ривожланиши.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.

2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.

3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истикболлари.

Калит сўзлар: Миллий инновацион тизим. Инновацияга асосланган иқтисод. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истикболлари.

КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Мазкур модулнинг ўқув режасида “Инновацияларни яратиш ва жорий этиш” мавзусида 4 соат кўчма машғулот режалаштирилган.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги ўқитиш шаклларидан фойдаланилади:

- **давра суҳбатлари** (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- **бахс ва мунозаралар** (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

- **Кенг кўламли суҳбат.** Ҳамма учун умумий бўлган тавсия этилаётган мажбурий ва кўшимча адабиётлар билан машғулотнинг ҳар бир режа саволларига тингловчиларни тайёргарлигини назарда тутати. Фаоллаштиришни барча воситаларини қўллаш билан: сўзга чиқувчига ва барча гуруҳга яхши ўйлаб тузилган аниқ ифодаланган саволлар; сўзга чиқувчи тингловчиларни кучли ва кучсиз томонларига диққатларини қарата олиши; иш жараёнида очиб берилаётган, янги қирраларни ўша вақтнинг ўзида ажратиб кўрсатиш ва бошқалар асосида кўпчилик тингловчиларнинг саволларини муҳокама қилишга жалб қилиш имконини беради.

- **Пресс-конференция.** Қисқа сўзга чиқишдан сўнг, биринчи савол бўйича маърузачига (агарда маърузалар бир қатор тингловчиларга берилган бўлса, ўқитувчининг ўзи улардан бирига сўз беради) сўз берилади. Шундан сўнг, ҳар бир тингловчи маъруза мавзуси бўйича унга савол бериши лозим.

- **Кейсларни (муаммоли вазиятларни) ечиш.** Муаммоли вазиятларни ҳал этиш натижасида ҳосил бўлган, мустақил излаб топилган далиллар, касбий аҳамиятли йўналишларни излашга ва тасдиқлашга, келгусидаги касбий фаолияти билан боғлиқлигини англаб етишга ёрдам беради.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

Муаммони жамоали тарзда ҳал этишнинг усуллари ва воситалари

Музокаралар

Музокаралар – аниқ ташкил этилган икки томон фикрларининг алмашинуви.

Музокараларни ўтказиш жараёнининг тузилиши

Баҳс

Баҳс – ўз фикрини ифода этишни хоҳловчилар орасида бирон бир мунозарали масалани муҳокама қилиш, ҳақиқатни аниқлаш ва тўғри қарорни қабул қилиш.

Анжуман-баҳсининг роли

Олиб борувчи – ўргатувчи барча ваколатларига эга – баҳс боришини бошқаради, исботлар ва рад этишларнинг далилигини, тушунча ва атамаларнинг аниқлигига эътибор қаратади, мулоқотнинг барча қоидаларга муносиб тарзда ўтишини кузатади.

Оппонент – тадқиқотчилар муҳитида қабул қилинган оппонентлик жараёнини амалга оширади. У нафақат нутқ сўзловчининг асосий нуқтаи назарини ифодалаши, балки уни тушиниши орқали унинг хатоларини топиши ва ҳал этишнинг ўз вариантини тақдим этиши зарур.

Мантиқчи – нутқ сўзловчи ва оппонент фикларидаги қарама-қаршилиқларни ва мантиқий хатоларни аниқлайди, тушунчалар тавсифини аниқлайди, далиллар ва рад этишларни ва фаразни олдинга суриш ҳаққонийлигини таҳлил қилади.

Психолог – маҳсулли мулоқотни ташкил этиш учун жавоб беради, биргаликда ҳаракатларни амалга ошириб, келишувга эришади, баҳснинг можарога айланишига йўл қўймайди.

Эксперт – баҳс усулининг натижавийлигини баҳолайди, олдинга сурилган фаразлар ва таклифлар, ҳулосалар ҳаққонийлигини баҳолайди, аниқ бир иштирокчининг қўшган ҳиссаси тўғрисида фикрларни билдиради ва бошқалар.

«Ақлий ҳужум»

Ақлий ҳужум (брейнсторминг – миялар бўрони) – амалий ёки илмий муаммоларни ҳал этиш фикрларни жамоали генерация қилиш усули.

Ақлий ҳужум вақтида иштирокчилар мураккаб муаммони биргаликда ҳал этишга интилишади: уларни ҳал этиш бўйича ўз фикрларини билдиради (генерация қилади) ва бу фикрлар танқид қилинмасдан улар орасидан энг мувофиқи, самаралиси, мақбули ва шу каби фикрлар танлаб олиниб, муҳокама қилинади, ривожлантирилади ва ушбу фикрларни асослаш ва рад этиш имкониятлари баҳоланади.

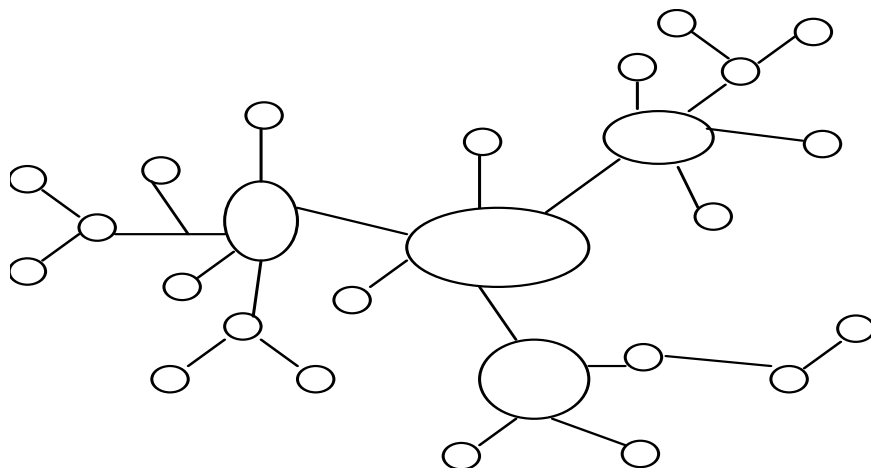
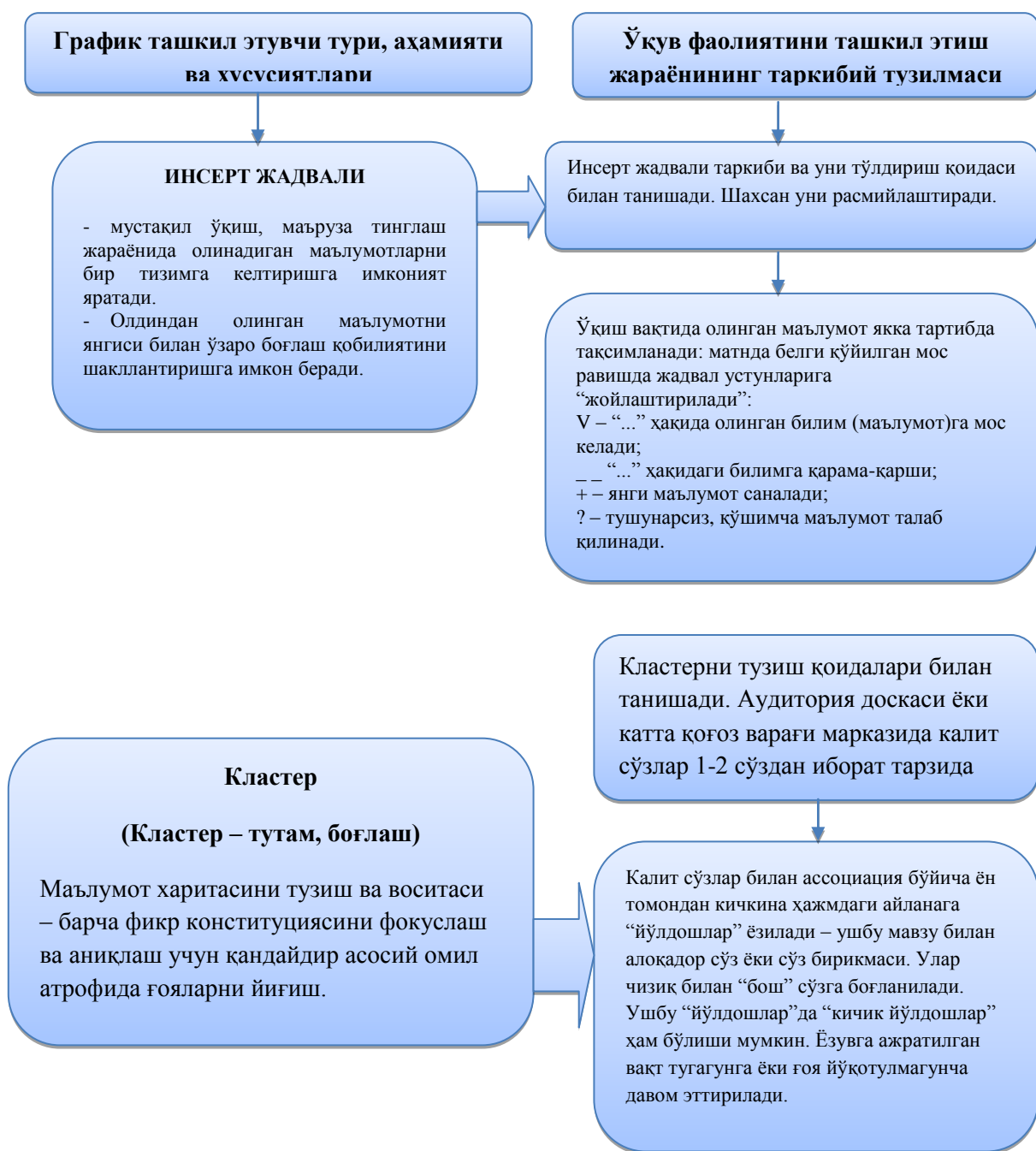
Ақлий ҳужумнинг асосий вазифаси – ўқиб-ўрганиш фаолиятини фаоллаштириш, муаммони мустақил тушуниш ва ҳал этишга мотивлаштиришни ривожлантириш, мулоқот маданияти, коммуникатив кўникмаларни шакллантириш, фикрлаш инерциясидан қутилиш ва ижодий масалани ҳал этишда фикрлашнинг оддий боришини енгиш.

• **Тўғридан-тўғри жамоали ақлий ҳужум** – иложи борича кўпроқ фикрлар йиғилишини таъминлайди. Бутун ўқув гуруҳи (20 кишидан ортиқ бўлмаган) битта муаммони ҳал этади.

• **Оммавий ақлий ҳужум** – микро гуруҳларга бўлинган ва катта аудиторияда фикрлар генерацияси самарадорлигини кескин ошириш имконини беради.

- Ҳар бир гуруҳ ичида умумий муаммонинг бир жиҳати ҳал этилади.

Кўргазмали тақдим этиш: график ташкил этувчилар

Тоифали жадвал Тоифа – мавжуд ҳолат ва муносабатларни акс эттирадиган белги (умумий).

- ажратилган белгиларга кўра олинган маълумотларни бирлаштиришни таъминлайди.

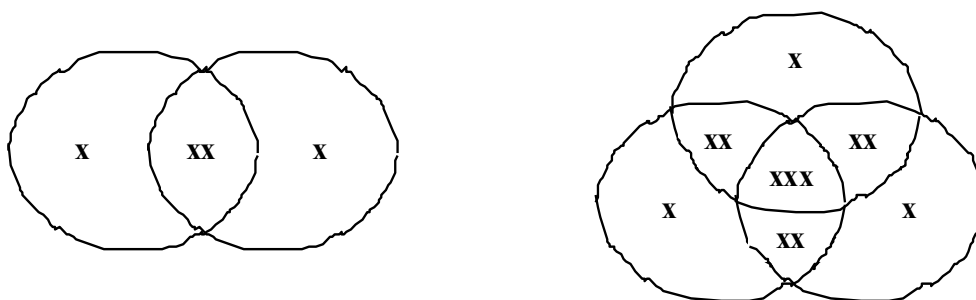
- тизимли мушоҳада қилишни, маълумотларни таркиблаштириш ва тизимлаштириш кўникмасини ривожлантиради.

Тоифали шарҳни тузиш қоидалари билан танишилади. Ақлий ҳужумдан сўнг (кластерга ажратиш) мини гуруҳларда янги ўқув материали билан танишилади ва олинган маълумотлар фрагментларини бирлаштиришга имкон берадиган тоифаларни излаш ишлари олиб борилади.

Тоифалар жадвал кўринишида расмийлаштирилади. Ғоя маълумотлар жадвалида тегишли тоифалар бўйича тақсимланади. Иш жараёнида маълум бир тоифалар номлари ўзгартирилиши мумкин.

Ишнинг натижавий тақдими

Венн диаграммаси

SWOT-таҳлил жадвали

SWOT – таҳлил номланиши инглизча бош ҳарфлардан олинган:

Strengths – кучли томони, корхонада ички ресурслар мавжудлиги назарда тутилади;

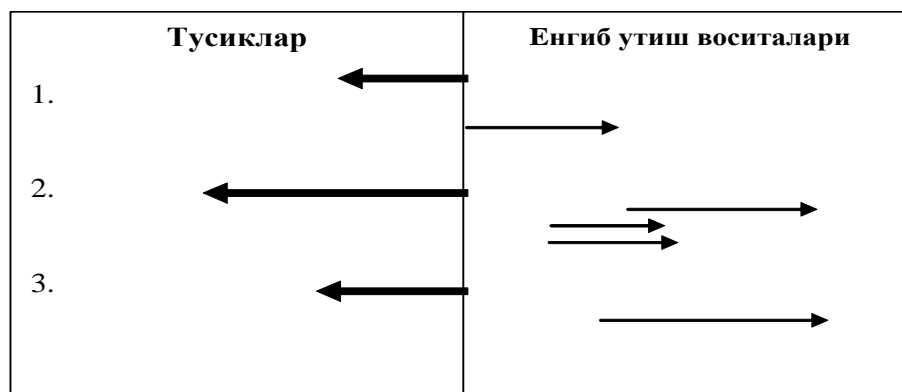
Weakness – кучсиз томони ёки ички муаммолар мавжудлиги;

Opportunities – имкониятлар; корхона ривожланиши учун мавжуд имкониятлар;

Threats – хавфлар; ташқи муҳитдаги мавжуд хавф-хатарлар

Қоидага кўра, SWOT – таҳлилининг муваффақияти ташкилотга боғлиқ бўлмай, балки келгусидаги стратегик мақсад ва лойиҳаларни ишлаб чиқишда унинг натижаси ҳисобга олиншига боғлиқ бўлади. Уни қўллашда элементларини қуйидагича талқин қилиш мумкин:

“Кучлар таҳлили” графиги

«Кучлар таҳлили» графигини тузиш қондаси

Координат ўқи чизилади, чапга стрелка (кучлар) билан корхона ривожланиши ёки муайян бизнес лойиҳасини амалга оширишга халақит берувчи тўсиқлар жойлаштирилади. Ушбу стрелкалар катталиги жиҳатдан у ёки бу муаммога таъсири ҳамда жиддийлигига мос келиши лозим бўлади.

Сўнгра қарама-қарши томонга ушбу кучларни енгиб ўтиш воситалари стрелка кўринишида экс эттирилади. Уларнинг сони графикнинг ўнг томонидан натижа чиқара оладиган даражада бўлиши лозим.

Умуман олганда, бу келгусида аниқлаштиришни ва бўлақларга ажратишни талаб этадиган кучларни нисбий баҳолаш усули ҳисобланади.

“Кейс-стади” методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетида амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очик ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натижа (What).

“Кейс методи” ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш (матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиха тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

Кейс.

Амалий вазият. Инновацион тадқиқотлар бўйича эълон қилинган танловда Сизнинг грантингиз ғолиб бўлди. Грант ижрочилари белгиланган бўлсада, ташкилот раҳбари ижрочи сифатида Сиз танимайдиган бир ёш мутахассисни грантга қўшишга кўрсатма берди. Сиз андиша қилиб уни грантга ижрочи сифатида киритдингиз ва у бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаб бердингиз. 6 ой ўтди. Ижрочи ҳеч бир вазифани бажармади, лекин иш ҳақи олиб юрди. Гранд иштирокчилари ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз гранд раҳбари ёки ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Раҳбарингизга арз қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.
2. Ёш мутахассис вазифаларини ўзингиз бажариб боришингиз бошқа ижрочиларга айтиб, вазиятни тўғрилайсиз.
3. Ёш мутахассис вазифаларини бошқа ижрочилар бажариши учун тақсимлаб берасиз.
4. Маслаҳатиз уни гранддан чиқариб ташлайсиз.
5. Ёки бошқача йўллари топасиз.

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1- Мавзу. Инновацион иқтисодиётнинг мазмуни, шаклланиши ва амал қилиш хусусиятлари.

Режа

1. Инновацион ривожланиш ва инновацион иқтисодиётнинг моҳияти ва мазмуни.

2. Билимларга асосланган иқтисодиёт – инновацион иқтисодиётни шакллантириш асоси сифатида

3. Инновацион иқтисодиётнинг амал қилиш хусусиятлари.

Таянч иборалар: Инновацион иқтисодиёт. Инновацион ривожланиш. Билимларга асосланган иқтисодиёт. Инновацион жараён. Инновацион модел. Инновацион мойиллик. Янгиликка интилиш. Инновацион барқарорлик. Креативлик.

1. Инновацион ривожланиш ва инновацион иқтисодиётнинг моҳияти ва мазмуни.

Президентимиз томонидан имзоланган “Илмий-тадқиқот муассасаларининг инфратузилмасини янада мустакамлаш ва инновацион фаолиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори инновацион фаолиятни ривожлантириш йўлидаги муим адам бўлди. қарорда белгиланган тадбирлар олимларимизнинг кунлик иш шароитини яхшқилаш бқилан бир ватда улар томонидан бажарқилаётган илмий-тадқиқот ишларининг сифат кўрсаткичларини халаро талаблар даражасига етказқилишини таъминлайди. Ма`лумки, Ўзбекистонда фан ва ишлаб чиқариш амкорлигини мустакамлаш, илм-фан тараққиётида фундаментал тадқиқотларни кўллаб-қувватлаш, амалий ишланмалар ва инновацион ғоялар учун мустакам асос яратқилганини таъкидлаш ўринлидир. Президентимиз ранамолигида юқори технологик илмий маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи инновация марказлари ташкил этиш, улар фаолиятини рағбатлантириш, илмий-инновацион маҳсулотларни амалиётга кенг жорий этиш борасидаги ислоотлар изчқиллик бқилан олиб борилаётгани тасқинга сазовордир.

Мамлакатимизда илм-фан тараққиётининг ўзига хос хусусиятлари таълимтизимига о`итишнинг инновацион амда қилг`ор хорижий тажрибалари, янгича ёндашувларни жорий этишда намоён бўлмода, Таълимтизимини исло қилишга бўлган бундай ёндашув жамият аётининг турли соҳалари учун юқори салоиятга ега кадрлар тайёрлаш, барча жабаларни замон талабига мос тарзда ривожлантириш имконини беради.

Ўзбекистонда ишлаб чиқаришни модернизация қилиш, техник ва технологик айта жиозлаш бўйича атор лойиалар муваффаиятли амалга оширилмода, Бу иш самарадорлигини сезқиларли равишда ошириш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш амда иқтисодий юксалишни таъминлаш имконини беради.

2017-2021 йқилларда илмий тадқиқот муассасаларининг инфратузилмасини мустакамлаш ва инновацион фаолиятини ривожлантириш бўйича бир атор комплекс чора-тадбирларни ўз ичига амраб олган мазкур қарор инновацион иқтисодиётни ривожлантиришга мустакам асос бўлиши шакшубасиздир.

Инновациявий назарияни асосий ривожланиш босичи В. Зомбарт, В. Митчерлих, Й. Шумпетер ишларига тўғри келган. Инновациялар назариясини шаклланиши ва ривожланишига австриялик олим Й. Шумпетер катта ҳисса қўшган.

1930-йқилларда Й. Шумпетер томонидан *инновация* тушунчаси киритилди, ва у маҳсулот ишлаб чиқариш, сотиш, етказиш жараёнларида янги ёки такомиллаштирилган техник, технологик, ташққилий характердаги қарорларни қўллаш оқибатида мумкин бўлган ўзгаришларни билдирар эди. Инновациянинг ушбу таърифи ва Й.Шумпетернинг ишлаб чиқариш омилларининг янги комбинациялари тўғрисидаги концепцияси инновациялар назариясига бўлган иккита енг таралган ёндашувдан бирининг асосини ташққил етади. Биринчи ёндашув - янги омиллар тўғрисидаги тушунчага асосланган, иккинчиси - янги маҳсулот ва технологияга асосланган.

«Инновация» тушунчасини тушунишга бўлган иккинчи ёндашув ишлаб чиқаришда муайян турдаги техника, технология ва боша янги маҳсулотлардан фойдаланишга асосланади. Ушбу ёндашувга соди айрим олимлар ишлаб чиқариш фаолиятининг инновациявий ва илмий-техник жиатларини тенг деб бқилади. Бунда «инновация» тушунчаси ам жараён, ам натижа сифатида тушунқилади.

Руд Смиц ўзининг “XXI асрда инновациялар ҳақидаги таълимотлар: истеъмолқилар томонидан саволлар” номли ишида инновация тадқиқотларида жараёнли ва тизимли ёндашувчи мактабларни ажратиб кўрсатади.¹

Инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмунини ўрганишдан олдин “инновация” ибораси тўғрисида тасаввур ҳосил қилиш зарур. Ушбу тушунча инглиз тилидан олинган бўлиб, “innovation”, яъни янгилик, янгилик киритиш деган маънони англатади. Мазкур тушунча илк бор XIX аср маданиятшунослари томонидан қўлланилган. Турли халқлар маданиятларининг бир бирига таъсири натижаси сифатида пайдо бўлган ўзгаришлар янгилик, яъни инновация, деб талқин қилинган. XX аср бошларидан эса ушбу ибора иқтисодчилар лексикасига кириб келди. Бунда олимлар ва мутахассислар

¹ Smits Ruud. Innovation studies in the 21st century: Questions from a user's perspective. Technological Forecasting & Social Change 69, 2002, R.861-883.

инновацияларни айнан иқтисодиётда вақти вақти билан рўй берадиган инкирозлардан чиқишнинг муҳим воситаси сифатида ўргана бошладилар. Маълумки, иқтисодиётнинг инкироз оқибатларини енгиб ўтишга қодирлиги унинг инновационлик даражасини белгилаб беради.

Шу ўринда ўрганилаётган тушунчанинг Оксфорд изоҳли луғатида келтирилган талқинини ҳам эслаб ўтиш мақсадга мувофиқ. Унда «инновация» «товарни ишлаб чиқариш ёки сотиш, конструкциялашга бўлган янги ёндашув», деб изоҳланади. Инновацияларни қўллаш натижасида новатор ёки унинг компанияси рақобатчиларга нисбатан устунликка эга бўлади.

«Инновация» атамасининг замонавий талқини машҳур иқтисодчи олим Й. Шумпетер (J.A. Schumpeter)га тегишли. Унинг фикрича, инновация – бу янги материаллар ва компонентлардан фойдаланиш, янги жараёнларни жорий этиш, янги бозорларни очиш, янги ташкилий шаклларни жорий этишга асосланган барча янги комбинацияларнинг янгидан қўшилиши ва тижоратлашувидан иборат бўлган ишлаб чиқариш функциясининг тубдан алмашинувидир.

Шу ўринда К.Шодиметовнинг “Муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш ва унинг иқтисодий истиқболлари” номли қўлланмасида келтирилган ушбу фикрлар ҳам эътиборли эканлигини таъкидлаш керак.

Инновация — бу моддий ишлаб чиқариш ёки сармоя концентрацияси эмас. Айрим тадқиқотчилар, жумладан, Э. Тоффлер, Ф. Фукуяма, Д. Белл, Ж. Нейсбит каби олимлар: «Айнан инновацион технологияларга таянган давлатгина юксак тараққиёт даражасига эришади», деган фикрни илгари суришади. Аслида ҳам шундай. Зеро, саноатлашган иқтисодиёт ўрнини аста-секин инновацион иқтисодиёт эгаллаши оддий ҳақиқатдир. Натижада, янгидан-янги бозорлар кашф этилади. Бинобарин, инновацион мақсадларни рўёбга чиқариш учун, хусусий инвестицияларга имтиёзлар бериш, замонавий банкларни шакллантириш, инновацияларни қафолатлаш ҳамда суғурталаш, кичик ва хусусий бизнесни қўллаб-қувватлаш, йирик технологик лойиҳалар учун миллии ва хорижий сармояларни кенг жалб этиш талаб қилинади. Бундан ташқари, бу борада, инновацион сиёсатни тартибга солувчи қонунларни такомиллаштириш ҳам муҳим аҳамиятга эгадир. Бутунжаҳон интеллектуал мулк ташкилоти (WIPO) ўз ҳисоботларида юқоридаги талабларга қатъий амал қилаётган 20 га яқин давлатда инновацион ривожланиш тобора жадаллашаётганини эътироф этади. Швейцария, АҚШ, Швеция, Буюк Британия, Голландия, Финляндия, Гонконг, Сингапур, Тайвань, Япония, Жанубий Корея, Малайзия, Дания ва Ирландия ана шулар сирасидандир².

Ривожланишнинг инновацион типи (ингл. Innovation model of development) – ижтимоий ишлаб чиқаришда янги илғор технологияларга урғу бериш, юқори технологиялар асосида маҳсулотлар ишлаб чиқариш, микро ва макроиқтисодий жараёнларда илғор ташкилий ва бошқарув қарорларини қабул қилиш - технопарк, техно полис, кам энергия талаб этадиган технологиялардан фойдаланиш сиёсати, ишлаб чиқариш фаолиятини интеллектуаллаштириш,

² К.Шодиметов. Муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш ва унинг иқтисодий истиқболлари. –Т.: “ILM ZIYO”. 2014. 14 бет

иктисодиётни софтлаштириш ва сервислаштириш билан тавсифланади.

Инновацион иқтисодиётда асосий эътибор юқори технологияларга асосланган ишлаб чиқариш, илм талаб технологиялар ва инсон фаолиятининг турли соҳаларини инновацион ташкил этиш, иқтисодиётда инновацион тизимни шакллантириш, компьютер технологиялари ва телекоммуникация тизимларига қаратилади.

Ривожланишнинг инновацион типиди, асосий ишлаб чиқариш омили бўлган меҳнатни илм билан ўзаро уйғунлашуви, техник маҳоратнинг интеллектуал маҳоратга ўсиб ўтиши содир бўлади ва бу жамиятнинг иқтисодий асосини белгилаб беради. Бундай жамиятни тасвирлашда илмий адабиётларда “информацион жамият”, “илмлар жамияти” “информацион иқтисодиёт”, “интеллектуал иқтисодиёт” каби иборалардан фойдаланилади.

Ривожланишнинг инновацион типи беовосита илмий-техникавий салоҳиятнинг мавжудлиги ва ўсиши, турли соҳаларга инвестицияларни кенг кўламда жалб қилиниши билан характерланади ва инновацион фаол корхоналар сонининг ошишига олиб келади.

Ривожланишнинг инновацион тизимида миллий инновацион тизимни шаклланишига алоҳида эътибор қаратилади. Миллий инновацион тизим тушунчаси инновацион иқтисодиётнинг муҳим белгиси сифатида фанга XXасрнинг 70-йилларида кириб келди.

К.Фриманнинг фикрига кўра, миллий инновацион тизим – жамият томонидан истеъмол қилинадиган янги технологиялар, маҳсулотлар ва хизматларнинг яратилишидаги янги билимларни ишлаб чиқишда, сақлашда, тарқатишда ва янги технологияларга айланишида қатнашадиган иқтисодий субъектлар ва ижтимоий институтларнинг (кадриятлар, меъёрлар, ҳуқуқларнинг) мураккаб тизими ҳисобланади³.

Технологик изчиллик қонуниятларини ва унинг тарихий мантиқий кетма-кетлигини ўрганадиган эволюцион иқтисодий назария “техник иқтисодий прадигма” ва “технологик траектория” тушунчаларига асосланади. У макродаражадаги иқтисодий ўсиш бир томондан турли-туманликка ва ноаниқликларга, иккинчи томондан эса микродаражада иқтисодий жараёнларни бир-бирига уйғунлаштириш, мутаносибликни таъминлаш, мувофиқлаштириш ва стандартлаштиришга боғлиқлигини қайд этади.

Инновацион ривожланиш концепцияси Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ОЭСР), Жаҳон банки ва бошқа қатор халқаро ташкилотларнинг ташаббусига кўра кенг ривожланмоқда. Мазкур халқаро институтларнинг ташаббуси билан кейинги йилларда бир қатор катта тадқиқотлар амалга оширилдики, улар миллий иқтисодиётни анъанавий индустриал иқтисодиётдан билимга, илмга асосланган постиндустриал иқтисодиётга трансформация жараёнларини ўрганишга бағишланган.

Инновацион ривожланишнинг базавий кўрсаткичлари (индикаторлар) методологик база зарурий элементи сифатида муҳим аҳамиятга эга. Улар иқтисодиёт ёки унинг алоҳида тармоқларининг инновациялашув даражасини

³Freeman C. Technology Policy and Economic Performance. L.: PrinterPublishers, 1987. 570 p.

ифодалайди. Умумэътироф этилган қоидага кўра, иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш даражасини бир қатор кўрсаткичлар мажмуаси ифодалайди. Уларнинг ичида энг асосийси сифатида илмталаб ишлаб чиқаришнинг ривожланиши ва иқтисодиётга интеллектуал ресурсларни жалб этиш даражасини кўрсатиш мумкин.

Миллий ва халқаро статистик тажрибада фундаментал ва амалий тадқиқотлар соҳасида ресурсларнинг ривожланиши, илмий, муҳандислик, тадқиқотчи ва менеджер кадрларни тайёрлаш тизимининг ривожланиш даражаси, тадбиркорлик субъектларини ахборот ва технологик жиҳатдан таъминланиши, соҳанинг инвестиция сиғими, оммавий инновацион тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш кўлами, молиялаштириш тизимининг ривожланганлиги каби кўрсаткичлардан фойдаланилади.

2002 йилдан бошлаб фаолият юритаётган Европа инновацион таблосида Европа давлатларидан ташқари яна жаҳоннинг 40дан ортиқ мамлакати иштирок этади. Унда миллий инновацион тизим ва инновацион сиёсат тўғрисидаги ахборотлар жуда кенг қамровли кўрсаткичлар асосида тақдим этилади.

АҚШнинг охириги 50-йиллик тажрибаси таҳлили шуни кўрсатадики, дунёда руйхатга олинган технологик янгиликларнинг 60 фоизи ушбу мамлакатда яратилган. Ғарб мамлакатларининг тажрибасида эса маълум бир давр давомида яратилган технологик янгиликнинг сони эмаси, балки уни мамлакат иқтисодиётида қанчалик ўзлаштирилганлиги инновацион ривожланишнинг бош мезони саналади.

Россия Фанлар академияси академиги В. Макаров, инновацион ривожланиш тушунчасини билимга асосланган иқтисодиёт тушунчаси билан ўхшаш эканлигини таъкидлаб, билимни технологик моддиятга айланиши ҳолатини ҳал қилувчи аҳамиятга эга эканлигини, билимларни ишлаб чиқариш эса иқтисодий ўсишнинг асосий манбаси эканлигини қайд этади.⁴

1. Билимларга асосланган иқтисодиёт – инновацион иқтисодиётни шакллантириш асоси сифатида

XX аср охирига келиб жаҳон иқтисодиётининг ривожланиши сифат жиҳатдан янги босқичга ўта бошланди. Хозирги кунда мамлакатларнинг халқаро майдондаги ва дунё иқтисодиётидаги ўрни ва рақобатбардошлиги унинг табиий бойликлари, молиявий маблағларининг ҳажми ёки куролли кучларининг қудрати билангина эмас, балки, ундаги интеллектуал салоҳият, янги билимларни яратиш ва улардан самарали фойдаланиш имконияти ва қобилияти билан белгиланмоқда. Бугунги кунда билимлар иқтисодий ўсишнинг асосий омили, халқ фаравонлиги ва мамлакат тараққиётини таъминлайдиган муҳим дастакка айланди. Буни ялпи маҳсулоти ўсишининг 90 фоизини илмий-техник тараққиёт белгилаб бераётган ривожланган мамлакатлар тажрибаси тасдиқлайди.⁵

⁴ Макаров, В. Контуры экономики знаний / В. Макаров // Экономист. 2003. № 3.14.

⁵ Глазьев С.Ю. Как построить новую экономику. // Эксперт. 21 февраля 2012. http://www.glazev.ru/econom_polit/294/

Аграр ёки индустриал иқтисодиётда товарларнинг айирбошланиши натижасида ушбу товарларнинг мамлакатдан бутунлай чиқиб кетиши рўй берган бўлса, жамият тараққиётининг янги босқичининг асосий товари бўлган билим ва унинг натижаларининг сотилишига бундай хусусият хос эмас. Табиий бойликлар чекланган бўлса, билимларнинг асоси бўлган инсон қобилиятлари чексиздир. Шу ўринда Томас Джефферсоннинг қуйидаги сўзларини эслаш ўриндир: “Мени ночорлаштирмай фикрларимни олиб фойдаланган инсон, худди мени қоронғуликка дучор этмай чироғимнинг ёруғлигидан фойдаланган инсон кабидир”⁶. Яъни, билим ва унинг натижаларининг айирбошланиши унинг камайишига эмас, балки ундан ҳам зиёда бўлишига олиб келади⁷.

XX аср охирида Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотига (OECD) аъзо мамлакатлар ЯИМнинг 50%дан ортиғи билимларга асосланган тармоқларда яратилган. Илмий тадқиқот ва ишланмаларга ўртача харажатлар ЯИМнинг 2,5%ига, таълим харажатлари давлат харажатларининг 12%ига, “ўқиш ва ишлаш” дуал тизими мавжуд бўлган Германия ва Австрия каби давлатларда “иш жойида таълим олиш” (on the job training) га харажатлар ЯИМнинг 2,5%гача етган. 1980 – йилларнинг ўрталаридан бошлаб компьютер ва дастурий таъминотларнинг сотиб олиниши йилига 12% га ошиб бориш суръатида рўй берди. OECD га аъзо мамлакатларда юқори малакали кадрларга талаб ошмоқда. Ўрта маълумотлилар орасида ишсизлик 10,5%ни ташкил этган бўлса, олий маълумотлилар орасида 3,8%ни ташкил этган. Юқори технологиялар, илм талаб этувчи тармоқларда бандлик ошиб бормоқда⁸.

Билимлар иқтисодиёти таълим тизими, фанлар, патент системасини, компьютер программаларини ишлаб чиқариш соҳаси, НИОКР (Научно-исследовательские опытно - конструкторские разработки) ва билим ишлаб чиқариш билан боғлиқ бошқа тармоқларни қамраб олади.

Бу шундай иқтисодиётки, унда интеллектуал салоҳият, ишчи ва хизматчиларнинг креатив имкониятлари, билимлари, товар яратишдан тортиб уни ишлаб чиқарувчидан истеъмолчига етиб боргунгача бўлган барча босқичларидаги инновациялар корхона стратегик ривожланишининг асосий ресурси бўлиб хизмат қилади.

Охириги йилларда жаҳон иқтисодий адабиётида кенг тарқалган "билимларга асосланган иқтисодиёт" ёки интеллектуал иқтисодиёт тушунчаси шу нарсани англатадики, илмий билимлар ҳамда ишчи ва хизматчиларнинг махсус кўникма ва билимлари моддий ва номоддий ишлаб чиқаришнинг, барқарор иқтисодий ривожланишнинг асосий манбаи ва хал қилувчи омилига айланмоқда.

“Билимлар иқтисодиёти” атамаси илк бор, миллий иқтисодиётнинг билимлар яратиладиган, қайта ишланадиган ва тарқатиладиган тармоғи сифатида 1962 йилда Ф. Махлуп томонидан “АҚШда билимларнинг ишлаб

⁶ Макаров В.Л. Экономика знаний: уроки для России // Наука и жизнь, 2003. №5.

⁷ Акрамова Ш. Билимларга асосланган иқтисодиётда олий таълимнинг ўрни. Население Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы: Монография/ Под.ред. академика Р, Убайдуллаевой. - Т.: 2012. С.207

⁸ The Knowledge Based Economy. Organization For Economic Cooperation and Development, Paris. 1996. – P. 9-10.

чиқарилиши ва тарқатилиши” китобида муомалага киритилган⁹. П.Друкер томонидан эса ушбу атама иқтисодий ривожланишнинг асосий омили сифатида билимлар юзага чиқадиган иқтисодиёт тури сифатида кенг оммага ёйилган. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилотининг (OECD) таърифига кўра “билимлар иқтисодиёти” бу билим ва ахборотларнинг ишлаб чиқарилиши, тарқатилиши ва фойдаланилишига асосланган иқтисодиётдир¹⁰. Бошқа бир манбада келтирилган таърифга кўра эса “билимлар иқтисодиёти” постиндустриал ва инновацион иқтисодиёт ривожланишининг юқори босқичи бўлиб, билимлар жамияти ёки инфорацион жамиятнинг асосидир¹¹. Инсон капитали ва билим иқтисодий тараққиётнинг асосий омилларидир. Иқтисодиётнинг ушбу турининг ривожланиш жараёни инсон капиталининг сифатини ошириш, турмуш сифатини ошириш, юқори технологик билимлар, инновация ва юқори сифатли хизматларни ишлаб чиқаришдан иборатдир. Рус академиги Я.Б. Данилевичнинг фикрича “билимлар иқтисодиёти” да “инновацион иқтисодиёт”дан фарқли равишда, инновациялар эмас, балки, билим асосий айирбошлаш объектига, яъни товарга айланади¹². Яна бир таърифга кўра “билимлар иқтисодиёти” бу ўзининг ўсиши ва рақобатбардошлигини таъминлаш учун билимларни яратадиган, тарқатадиган ва улардан фойдаланадиган иқтисодиёт бўлиб, унда билимлар иқтисодиётнинг барча тармоқларини ва иқтисодий муносабатларнинг барча қатнашчиларини бойитади¹³. Бугунги кунда “билимлар иқтисодиёти”ни атамаси жуда оммалашиб бормоқда. Мутахассисларнинг таъкидлашича, бу соҳада кўпгина изланишлар олиб борилаётганлигига қарамасдан “билимлар иқтисодиёти” тушунчасининг моҳияти, унинг ўзига хос хусусиятлари, асосий элементлари ва бошқа жиҳатлари аниқлик талаб этади¹⁴. Тадқиқотчи Ш.Акрамова “билимлар иқтисодиёти”га “кучли ижтимоий хусусиятга эга бўлган ва асосий ривожланиши билимларнинг яратилиши, тарқатилиши ва фойдаланилиши таъсирида амалга ошадиган иқтисодиёт сифатида қараш мумкин”¹⁵, деган фикрни билдиради.

2. Инновацион иқтисодиётнинг амал қилиш хусусиятлари

Бугунги кунга келиб инновациялар иқтисодий тараққиётнинг энг муҳим, иқтисодиётни интеллектуаллаштиришга асосланувчи ҳаракатлантирувчи кучига айланди. Бундай шароитда инновацион, айнан билимларга асосланган,

⁹ Акрамова Ш. Билимларга асосланган иқтисодиётда олий таълимнинг ўрни. Население Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы: Монография / Под ред. академика Р, Убайдуллаевой. - Т.: 2012. С.207

¹⁰ The Knowledge Based Economy. Organization for Economic Cooperation and Development, Paris. 1996. – P. 7

¹¹ <http://ru.wikipedia.org/>

¹² Данилевич Я. Б., Коваленко С.А. Имидж ученого: современные PR-технологии в экономике знаний // Вестник Российской академии наук. – 2005, № 1. – С. 32.

¹³ Стюарт, Т. Кузьмин, Е. И. ЮНЕСКО и общества знаний для всех / Е. И. Кузьмин, В.Р.Фирсов // Российский комитет программы ЮНЕСКО - <http://www.ifapcom.ru/>

¹⁴ Акрамова Ш. Билимларга асосланган иқтисодиётда олий таълимнинг ўрни. Население Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы: Монография/ Под.ред. академика Р, Убайдуллаевой. - Т.: 2012. С.209

¹⁵ Ўша жойда, 209

малакали ишчи кучини ўзида мужассам этган юқори фан сиғимига эга бўлган технологик иқтисодиёт рақобатбардош бўлади.

Мутахассисларнинг таъкидлашича, бугунги кунда инновацион тараққиётда инновацияларнинг чизикли модели етакчи роль ўйнамоқда. Ушбу моделга мувофиқ ишлаб чиқилган фундаментал илмий ғоялар амалий тадқиқотларда ўз аксини топади. Мана шундай тадқиқотлар инновациялар учун асос бўлиб хизмат қилади, уларни амалга ошириш натижасида илғор технологиялар юзага келади¹⁶. Мутахассислар модель XX асрда ўзини фақат ижобий томондан кўрсатганлиги ва, ўз навбатида, XXI асрда ҳам ривожланган мамлакатларда ўз ўрнини йўқотмаслиги тўғрисидаги фикрларни айтиб ўтадилар.

Адабиётларда мазкур моделга кўшимча тарзда “инновацияларнинг кўп сонли манбалари модели” ҳам жорий этилаётганлиги ва унга мувофиқ инновациялар инновацион тизимнинг исталган қисмида юзага келиши мумкинлиги тўғрисидаги фикрларни учратиш мумкин. Олимларнинг таъкидлашларича, гарчи илмий тадқиқотлар инновацияларнинг муҳим ҳаракатлантирувчи кучи бўлиб қолсада, унинг ягона ривожлантирувчи омили ҳисобланмайди. Демак, илмий тадқиқотлар билан шуғулланувчи ташкилотларнинг анъанавий тутган ўрни ҳам ўзгариши мумкин. Тадқиқотлар шуни кўрсатадики, янги илмлар нафақат давлат илмий тадқиқот институтлари ёки компанияларнинг илмий бўлинмаларида, балки кўплаб ижтимоий тузилмаларда ҳам яратилмоқда. Маълумки, инновацион жараён технологиялар соҳаси билан чегараланиб қолмайди, балки институционал, ташкилий ва бошқарув инновацияларини ҳам ўз ичига олади.

Бугунги кунда, иқтисодий ривожланган мамлакатлар инновацион ривожланиши моделларининг уч тури фарқланади¹⁷:

1.Фанда пешқадамликка, илмий ишлаб чиқариш жараёнининг барча босқичларини қамраб оладиган, қоида тариқасида, илмий-инновацион имкониятларнинг мудофаа секторидаги улуши анча катта бўлган кенг кўламли мақсадли лойиҳаларни амалга оширишга қараб мўлжал оладиган мамлакатлар (АҚШ, Англия, Франция);

2.Инновацияларни тарқатиш, қулай инновацион муҳитни яратиш, иқтисодиёт структурасини оқилонлаштиришга қараб мўлжал оладиган мамлакатлар (Германия, Швеция, Швейцария);

3.Инновацион инфратузилмани ривожлантириш, жаҳон илмий-техника тараққиёти ютуқларига таъсирчанликни таъминлаш, фан ва технологиялар соҳасида турли секторларнинг ҳаракатларини мувофиқлаштириш йўли билан инновацияларни рағбатлантирувчи мамлакатлар (Япония, Жанубий Корея).

Миллий иқтисодиётларни илмий-инновацион ривожлантириш моделининг тўртинчи тури шаклланаётганини ҳам кўрсатиш мумкин. Булар инновация

¹⁶ Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM — NASHR. 2011

¹⁷ К.Шодиметов. Муқобил энергия манбаларидан фойдаланиш ва унинг иқтисодий истиқболлари. –Т.: “ILM ZIYO”. 2014. 30 бет

омилидан фойдаланган ҳолда ривожланган индустриал муҳитни яратишга қараб мўлжал оладиган мамлакатлардир. Мамлакатларнинг ушбу гуруҳида жаҳон илмий-техника тараққиёти ютуқларини ўзлаштириш ҳамда ижтимоий-иқтисодий муҳитдаги янгиликларга таъсирчанликни кучайтиришга кўмаклашувчи шарт-шароитларни яратиш асосида иқтисодиётни модернизация қилиш амалга оширилмоқда (Хитой, Ҳиндистон).

Назорат учун саволлар

1. Инновация деганда нима тушунилади?
2. Инновацион ривожланишнинг мазмун ва моҳияти нимадан иборат?
3. Билимларга асосланган иқтисодиёт бошқа иқтисодиётлардан нимаси билан фарқ қилади?
4. Инновацион жараённинг қанлай моделларини биласиз?

2-мавзу: Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш.

Режа

1. **Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти.**
2. **Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги.**
3. **Янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.**

Таянч иборалар: Илмий тадқиқот. Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ). Фан-техника тараққиёти. Илмталаб соҳалар. Фан-техника ютуқлари. Янгиликларни ишлаб чиқишга тадбиқ этиш.

1. Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти.

Бугунги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатлари учун иқтисодиётни ривожлантириш учун фаннинг турли соҳаларини қамраб олган илмталаб ишлаб чиқаришни ривожлантириш стратегик вазифа сифатида кўйилмоқда.

Ушбу мамлакатларда инновацион ривожланишни таъминлашга ижобий таъсир кўрсатган омиллардан бири илмий тадқиқот тажриба конструкторлик ишларига (ИТТКИ) ялпи ички маҳсулотнинг 3 фоизгача бўлган маблағнинг доимий ажратилишидир. Ушбу тадбир натижасида фан-техника тараққиётининг ривожланишига эришишга, мамлакатда ғоят кўплаб ихтиролар, янгиликлар, ғоялар вужудга келишига тегишли шароит яратилади. Инновацион тараққиётни таъминлашга кучли таъсир кўрсатадиган яна бир омил бу инсон капитали ва давлатда шаклланган техник-технологик уклад ҳисобланади.

Инновацион иқтисодиётнинг шаклланиш ва ривожланишини акс эттирувчи мезонларнинг асосийлари саноатнинг ривожланганлик даражаси, юқори технологиялар асосида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми, ЯИМда

ИТТКИга қилинган харажатлар салмоғи, ЯИМ таркибида инновацион маҳсулотлар улуши, мамлакатда қилинган ва рўйхатга олинган ихтиролар, кашфиётлар, патентлар сони ва уларнинг тижоратлашув даражаси ҳисобланади.

Маълумки, инновацион ривожланишнинг асосини саноат тармоғи ва унинг турли йўналишлари ташкил этади. Шу нарқаи назардан Ўзбекистоннинг инновацион ривожланишининг ҳозирги ҳолати, истиқболи ҳақида сўз юритишни саноат тармоғининг таҳлилидан бошлаш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон саноати ривожланган давлатлар қаторига киради ва ялпи ички маҳсулотда саноат маҳсулотининг улуши –55 фоизни ташкил этади (2010 йил якунига кўра).¹⁸ Мамлакатимизда саноатнинг машинасозлик, енгил саноат, пахта тозалаш ва қайта ишлаш, газ, рангли металлургия, электротехника, радиоэлектроника ва приборсозлик соҳалари ривожланган. Кейинги йилларда саноатнинг нефти-газ, нефти-кимё, энергетика, металлургия ва автомобилсозлик соҳалари жадал суръатлар билан ривожланмоқда. Саноат тармоғининг 100 ортиқ йўналишларида 2200 дан ортиқ концерн, ишлаб чиқариш бирлашмалар, корхоналар томонидан енгил ва юк автомобили, тракторлар, самолётлар, пахта териш машиналари, кабель, текстиль станоклари, лифт, кран, турли трансформаторлар, компрессор станциялари, минерал ўғитлар ва х.к. каби кўплаб маҳсулотлар ишлаб чиқарилмоқда. Маълумки 1991 йилгача республикаимизга -6,0 млн. тоннагача нефт маҳсулотлари келтирилар эди. Мустақиллик йилларида мамлакатимизнинг нефть-газ тармоғига шу соҳадаги дунёнинг етакчи “Келлог” (АҚШ), “Нишо Иван” (Япония) компаниялари билан ҳамкорликда Кўкдумалоқ нефт конденсат кони реконструкция қилинди. 1997 йиллар Бухоро нефти қайта ишлаш заводи “Теннип”(Франция), “Марубени”(Япония) компаниялари ёрдамида модернизация қилинди ва ишга туширилди. Ўрта Осиёда энг йирик полиэтилен ва этилен “Шуртан газ-кимё комплекси”, “ААБ Ламус Глобал”(АҚШ), “Мицун”, “Нишо Иван”(Япония) халқаро консорциуми томонидан қурилиб, ишга туширилди. Саноатнинг нефть-газ тармоғига киритилган чет эл инвестицияси иштирокида шу соҳада дунёда яратилган энг замонавий сўнгги техника ва технологиялар жорий этилди. Мазкур соҳага инновацион ёндашув тарихан қисқа давр ичида Ўзбекистоннинг ёқилғи-энергетика мустақиллигини таъминлашга моддий асос яратди. Мустақиллик йилларида енгил саноатда 100дан ортиқ чет эл инвестицияси иштирокида корхоналар ташкил этилди. “Катекс”, “Элтекс” қўшма корхонаси, (Қорақалпоғистон Республикаси), “Қабул ЛТД” корхоналари фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон енгил саноатида Германия, Швейцария, Италия, Япония, АҚШ, Ҳиндистонлик инвесторлар томонидан дунё енгил саноатининг етакчи

¹⁸ Каримов И.А. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги 2009 йилнинг асосий якунлари ва 2010 йилда Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган маъруза. Асосий вазифамиз-ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир.//Тошкент оқшоми, 2010, 23 апрель.

компаниялари, яъни “Цензер”, “Шлафхорст” (Германия), “Ритер”(Швейцария), “Тайода”, “Мурата” (Япония), “Савио”, “Оризио” (Италия) томонидан тармоққа юқори технологияли, замонавий ишлаб чиқариш линиялари киритилди ва бугунги кунда муваффақият билан ишламоқда. Ўзбекистонда енгил ва тўқимачилик саноатини ривожлантиришнинг 2010-2015 йилларга мўлжалланган Дастури доирасида тармоқда -1,3 млрд. АҚШ доллари ҳажмида чет эл инвестициясини киритиш, қиймати -1,6 млрд. долларини ташкил этадиган 100 дан ортиқ лойиҳани амалга ошириш, экспортни эса 2,0 млрд. АҚШ долларига етказиш кўзда тутилган.

Электротехника тармоғида ҳам “Алгоритм”, ОАЖ “Фотон”, ОАЖ “Зенит”, ОАЖ “Сино” ОАЖ.ни модернизация қилишга, улар томонидан маиший электр техникалари, жиҳозларини ишлаб чиқаришга -83,5 млн. АҚШ доллари (2011-2015 йилларда) миқдоридан инвестиция киритиш режалаштирилмоқда.¹⁹

Айтиш жоизки, саноатда охириги йилларда эришилган ютуқлар билан бир қаторда айрим, жиддий муаммолар ҳам сақланиб қолмоқда. Мазкур муаммоларни қуйидаги таҳлиллар ёрдамида кўриб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Миллий иқтисодиётда асосий фондларнинг ҳолати ва уларнинг янгилашни жараёни фонд сифими ва фонд қайтимида ўз ифодасини топади ва бу кўрсаткичлар ҳам инновацион ривожланиш мезонларидан муҳим саналади.

2. Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги.

Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратилмаган давлатларда иқтисодиётнинг бир томонлама ривожланганлиги, яъни асосан хом ашё ишлаб чиқаришга ихтисослашиши, ўсиш суръатлари эса асосан экстенсив омилар, яъни кўшимча харажатлар эвазига таъминланиши кўзга ташланади.

Бундай иқтисодий маконларда юқори технологияли ишлаб чиқаришнинг йўқлиги ёки иқтисодий жиҳатдан қолоқ ривожланганлиги, оқилона иқтисодий сиёсатнинг юритилмаслиги, рақобат механизмининг номукамаллиги ва пировардида бозор муносабатларининг ривожланмаганлиги, аҳолиси турмуш даражасининг пасайишида намоён бўлади. Пировардида аҳоли кашшоқлиги, ишсизликнинг юқори даражаси, иқтисодиётдаги номутаносибликлар, ялпи талаб билан ялпи таклиф ўртасидаги кескин бузилишлар иқтисодиётнинг доимий ҳамроҳи ҳисобланади. Бундай иқтисодий ҳудудларни, миллий хўжаликларни иқтисодий қолоқликдан чиқаришнинг ягона йўли иқтисодий ўсишни инновацион усуллар билан таъминлашдир.

Албатта, инновацион иқтисодиётни шакллантириш бир зумда амалга ошириладиган жараён эмас. Бунинг учун тегишли шарт-шароитлар, инновацион тизимнинг кенг қамровли асослари яратилиши лозим. Энг

¹⁹ Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлар. “ЎЗБЕКИСТОН”НМИУ, 2011-236.

асосийси самарали инвестиция сиёсатининг ишлаб чиқилиши ва амалга оширилиши зарур бўлади.

Маълумки, инновацион иқтисодиётнинг тавсифий белгилари, намоён бўлиш шакллари қуйидагилар ҳисобланади:

1. Қонун устуворлигида фуқаролар ва бизнес тизими хавфсизлигининг юксак даражада таъминланганлиги.

2. Инсон капиталининг юксак сифати, даражаси ва унга йўналтирилган инвестициялар сарфининг юқорилиги.

3. Жамиятнинг ижтимоий барқарорлиги ва соғлом турмуш тарзи.

4. Жамиятда фаол бўлган малакали мутахассис кадрлар тоифасининг шаклланганлиги, инсон салоҳияти ва иқтисодий эркинлик индексининг юксаклиги.

5. Фундаментал ва амалий тадқиқот фанларининг юқори даражада ривожланганлиги.

6. Мамлакатда технологик ривожланишни таъминлайдиган кучли, интеллектуал-илмий марказлар – технопаркларнинг ташкил этилганлиги;

7. Давлат томонидан венчур бизнеси, инновацион ривожланишни қўллаб-қувватловчи самарали тизимнинг мавжудлиги.

8. Мамлакатда жозибали инвестиция, тадбиркорлик муҳитининг яратилганлиги барқарорлиги ва юқори инвестицион рейтингга эгалиги.

9. Миллий иқтисодиёт, шу жумладан юқори даражада диверсификация қилинган етакчи тармоқлар электроника, электротехника, биокимё, нефт-газ каби саноат тармоқларининг юксак ривожланганлик даражаси.

10. Мамлакатни ривожлантириш, давлат томонидан иқтисодиётни тартибга солишни самарали механизмнинг шакллантирилганлиги, дунё технология бозорида миллий рақобатбардош маҳсулотнинг мавжудлиги.

11. Мамлакат худудида давлатнинг технологик ва илмий ривожланишини таъминловчи трансмиллий корпорациялар(ТМК)нинг мавжудлиги.

12. Инфляциянинг меъёрий кўрсаткичлардан паст (одатда 3 фоиздан кам) даражада бўлган индикаторлар ҳар бир давлатнинг қай даражада инновацион ривожланганлигини кўрсатади.

Юқорида келтирилган омиллар, шарт-шароитлар мавжудлиги инновацион иқтисодиётни шакллантириш, ривожлантириш ва ишлаб чиқарилган маҳсулотни рақобатбардошлик даражасига етказишга хизмат қиладиган меъёрий кўрсаткичлар ҳисобланади.

Келтирилган меъёрий кўрсаткичлар асосида Ўзбекистон иқтисодиётини таҳлил қиладиган бўлсак уларнинг асосий қисми мавжуд. Лекин, шу билан бир қаторда мамлакатимиз саноатининг етакчи тармоқларини ривожлантириш даражаси, халқаро бозорда миллий рақобатбардош тайёр маҳсулотларнинг йўқлиги, инновацияларни вужудга келтиришга ижобий таъсир қиладиган самарали тизимнинг ишлаб чиқилмаганлиги каби муаммолар ҳам мавжуд.

Бизнинг фикримизча, ислохотларнинг ҳозирги босқичида миллий иқтисодиётнинг энг долзарб, ўз ечимини кутаётган муаммолари –бу иқтисодий самарадорлик, ишлаб чиқаришнинг бир томонлама, яъни кўпроқ хом ашё ишлаб чиқаришга ихтисослашиб қолганлиги, экспорт таркибида юқори

технологиялар асосида ишлаб чиқарилган тайёр маҳсулотларнинг камлиги ҳамда инновацион фаолликнинг ғоят сузглигидир.

Миллий иқтисодиёт самарадорлигини кўрсатадиган муҳим кўрсаткичлардан бири молиявий натижа ҳисобланади, яъни ЯИМ таркибида фойданинг салмоғи хўжалик юритувчи субъектларнинг қай даражада унумли фаолият кўрсатаётганини акс эттиради (1-жадвал).

1-жадвал

Ўзбекистонда ялпи ички маҳсулот ишлаб чиқариш ва молиявий натижа тўғрисида маълумотлар²⁰

Йиллар	ЯИМ		ЯИМда фойда салмоғи	
	Жорий нархларда (млрд.сўм)	Ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати (% да)	млрд. сўмда	% да
2000	3194,5	104,0	307,6	9,62
2005	15210,4(15923.4)	107,0	1368,8	8,99
2006	20759,3(21124.9)	107,3(107.5)	1785,7	8,60
2007	28186,2(28190.0.8)	109,5	3218,3	11,41
2008	36839,4(38969.8)	109,0	3885,7	10,54
2009	48097,0(49375.6)	108,1	5236,6	10,88
2010	61831,2(62388.3)	108,5	5468,3	8,84
2011	78764.2	108.3	5671,2	8,13
2012	97929.3	108.2	6045,3	9,08
2013	120861.5	108.0	6311,1	8,12
2014	144867.9	108.1	6643,4	8,02
2015	152347,5	108,0	6892,5	8,11

Ушбу маълумотлар аввало миллий иқтисодиётга жалб қилинган, киритилган инвестицияларнинг яъни йил бошида аванслаштирилган капиталнинг йил якунига кўра қайтими, иқтисодий самарасини кўрсатади. Жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, ЯИМда фойданинг салмоғи 9,62 фоиздан (2000 йил) 8,84 фоизга, яъни 0,78 фоизга, 2007 йилга нисбатан 2016 йилда эса 1,57 фоизга ўзгарганлигини кузатиш мумкин. Мазкур натижаларнинг бир йил давомида эришилганини назарда тутсак ёки ушбу натижаларни ойлар кесимида қарайдиган бўлсак ЯИМда фойда салмоғи ғоят камлигини кўриш мумкин ва бу ҳолатни талаб даражасида деб баҳолаш қийин. Чунки, мазкур натижалар ҳали йиллик инфляциясиз келтирилган. Агар инфляцияни молиявий натижалардан чегириб ташлайдиган бўлсак, бу кўрсаткич янада пасайиши кутилади.

Юқорида таъкидлаганидек мамлакатимизда барқарор иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларига эришиш билан бир қаторда ялпи ички маҳсулот таркибида хом ашё ишлаб чиқариш салмоғининг юқорилиги кўзга ташланади.

3. Янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.

Мамлакатнинг ЯИМ таркибининг бир томонлама шаклланганлиги тўлиқроқ тавсифлайдиган муҳим индикаторлардан бири бу давлатнинг ташқи

²⁰ Давлат статистика қўмитаси маълумотлари асосида ҳисобланган.

савдо айланмаси ҳисобланиб, бу бир томондан ЯИМ таркибини ва экспортга чиқарилаётган маҳсулотларнинг таркибий тузилиши ҳақида тўлиқроқ тасаввур беради.

– Маълумки янгилик ва ихтиролар ҳамиша жамиятнинг ривожланган даражасидан олдинда юради, лекин муҳим янгиликлар, йирик технологик ихтироларнинг кашф этилган вақти уларни жамият томонидан қабул қилиш, улардан самарали фойдаланиш ҳолатига мос келмайди. Жамиятнинг инновацион маданиятини ошириш давлат хизматчилари, ижро ҳокимиятининг турли даражадаги мутахассислари, кадрлари ва ходимларидан ўз фаолиятида қуйидаги тадбирларни амалга оширишни талаб қилади:

– ижро ҳокимиятининг вазирлик, идора ва ташкилотларидаги ходимлардан давлатнинг ҳудудий илмий-технологик сиёсатини реализация қилишда инновацион менежмент, инновацион иқтисодиёт асослари ҳақидаги билим ва тасаввурларини бойитиш;

– давлат бошқаруви амалиётига замонавий ахборот технологияларини кенг жорий этиш ва қоғозсиз электрон ҳужжат айланишига эришиш;

– илмий-техник ахборотлар аҳолининг кенг қатламларига етказиш уларни тарқатиш ва таҳлил қилиш тизимини тубдан такомиллаштириш;

– бошқарув соҳасидаги ҳар бир ходим, дипломли мутахассиснинг узлуксиз ўз малакасини оширишга, ўз устида тинимсиз ишлашига мажбур қиладиган моддий рағбатлантириш тизимини яратиш;

– бошқарув тизимида ишлаётган ходимларнинг фаолиятига пировард натижаларга кўра баҳолаш тизимини яратиш, улар ўз соҳаси мутахассислигидаги инновацион технологиялардан хабардорлигини аниқлайдиган тест олиш механизмининг жорий этиш зарур бўлади;

– халқаро ва регионлараро илмий-техникавий ҳамкорликни ривожлантириш зарур.

Инвестицияларни инновацион лойиҳаларни амалга тадбиқ қилиш учун жалб этиш учун ҳудудлараро ва халқаро даражада илмий-техникавий алоқалар ва ўзаро манфаатли ҳамкорлик талаб этилади. Ҳудудларда самарали инновацион сиёсатни амалга ошириш учун инновацион фаолиятнинг махсус тармоқ бўлинмалари, яъни технологик парклар, технологик, курортологик полислар, бизнес-инкубаторлар, илмий-интеллектуал марказлар ташкил этилиши долзарб масала ҳисобланади. Инновацион инфратузилманинг яна бир муҳим бўғини замонавий техникалар, жиҳозлар, асбоб-ускуналарни прокатга берадиган марказлар очилиши ҳам муҳим аҳамиятга эга бўлади. Юртимизда тармоқ йўналишидаги илмий-тадқиқот институтлари, олий ўқув юртлири, тажриба-конструкторлик бюрolari фаолияти билан тармоқ фаолияти ўртасида узилиш мавжуд. Кўп ҳолларда илмий-инновацион фаолият субъектлари тармоқ ичидаги кам аҳамиятли вазифаларни ҳал этишга ихтисослашиб қолиб, инновацион йўналишдаги фаолиятлари заиф ҳолатда бўлиб бу муаммо ўз ечимини кутмоқда.

Миллий иқтисодиётда инновацияларга талабни ривожлантириш учун аввало ички талабни рағбатлантириш зарур бўлади. Ички талабни ошириш,

рағбатлантириш учун тадбиркорлар, маҳаллий товарлар, хизматлар ишлаб чиқарувчиларга қулай иқтисодий шароит яратиш, уларни турли имтиёзлар орқали қўллаб-қувватлаш ички талабни ривожлантиришга ижобий таъсир кўрсатади.

Ички талабнинг кенгайиши ўз навбатида ички таклифнинг ошишига, ишлаб чиқаришнинг ривожланишига, ялпи талаб ва ялпи таклиф мувозанатини таъминлашга, пировардида ялпи ички маҳсулотнинг кўпайишига олиб келади. Глобал молиявий-иқтисодий инқироз шароитида миллий хўжаликларда ички талабни рағбатлантириш орқали бир томондан, ишлаб чиқаришнинг пасайишини олди олинса, бошқа томондан эса инқирознинг мамлакат иқтисодиётига салбий таъсирини бартараф этиш имконияти пайдо бўлади. Бу жараёнда ишлаб чиқариш секторидаги фаоллик, рақобат кураши ўз навбатида ишлаб чиқаришнинг инновацион йўналишида ҳам ижобий ўзгаришлар бўлишига сабаб бўлади.

Миллий ишлаб чиқаришнинг рақобатбардошлиги, барқарор иқтисодий ўсиш суръатлари инновацион талаб ва инновацион таклиф ўртасида самарали мувозанатнинг таъминланишига боғлиқ бўлади. Бизнингча, мазкур вазифани ҳал этиш учун давлатнинг самарали макроиқтисодий сиёсати юритилиши ва айниқса таъсирчан, мукамал механизмини яратишни зарур деб, ҳисоблаймиз:

– корхона ва ташкилотларнинг номинал солиқ ставкасини пасайтирмасдан фойда солиғининг солиқ базасини камайтириш зарур. Чет эллик ва миллий инвесторлар учун инвестицион жозибадорликни оширишга хизмат қилувчи, табақалашган «солиқ имтиёзлари тизими»ни ишлаб чиқиш лозим;

– инновацион фаолият субъектларини рағбатлантиришнинг бож-таъриф, молия, кредит тизими бўйича «комплекс имтиёзлар» пакетини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш зарур, яъни имтиёзли кредитлаш, экспорт-импорт операцияларини амалга оширишда конвертация, бож-таъриф ставкалари бўйича ҳам енгиликлар бериш;

– инновацион ғоялар ва маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган юқори технологияли тармоқларга дифференциал солиқ, молия-кредит сиёсатини қўллаш;

– миллий товар ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатдорлигини ошириш ва инвестицион муҳитни яхшилашга ижобий таъсир кўрсатишга рағбатлантирадиган иқтисодий сиёсат юритиш;

– худудлар иқтисодиётини ривожлантириш ва модернизация қилиш учун инвестицияларни, хусусан тўғридан-тўғри киритилаётган чет эл инвестицияларини оқилона тақсимотига эришиш ва уларнинг асосий қисмини иқтисодиётнинг реал секторига киритишга муваффақ бўлиш.

Ўзбекистонда инновация жараёнларини рағбатлантиришнинг самарали амал қиладиган механизмини ишлаб чиқиш зарур. Унда илмий, инновацион фаолият учун имтиёзларни белгилаш ва уларни қўллаш тартиби кўрсатилиши лозим. Имтиёзлар тизимини қўллаш цикли фан-техника тараққиётининг фундаментал, амалий тадқиқотларидан тортиб то ишланмаларни ишлаб

чиқаришга жорий этишгача бўлган даврни ўз ичига олган рағбатлантириш босқичларини камраб олиши керак. Бугунги кунда индустриал ривожланган мамлакатларда инновацион фаолиятга киритилган хусусий инвестицияларни рағбатлантиришнинг қуйидаги кўринишларни келтириш мумкин:

- солиққа тортишдаги имтиёзлари;-
- имтиёзли кредит бериш тизими;
- давлат мақомига эга илмий-тадқиқот ташкилотлари, олий ўқув юртлари ва бошқа инновация субъектларини лицензиялаш уларга патент беришни соддалаштириш ва молиявий қўллаб-қувватлаш.

Имтиёзлар тизимини қўллаш инновацион сиёсатнинг устивор мақсадлари, вазифаларини аниқлаш инвестицион-инновацион фаолиятни жадаллаштиришда муҳим ўрин тутди. Фикримизча, самарали макроиктисодий сиёсат орқали инновацион фаолиятни рағбатлантириш инновацияларни ишлаб чиқаришга татбиқ этишни тезлаштириш, иқтисодиётни диверсификация қилиш, таркибий ўзгаришларни амалга ошириш ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини таъминлаш каби вазифаларни ҳал этишга ижобий таъсир кўрсатади.

Бугунги кунда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш масалалари муваффақиятли тарзда ҳал этилган (охирги 5 йилда ўсиш суръатлари 8,5 фоизни ташкил этган) бўлсада бу йўналишда ўз ечимини кутаётган долзарб муаммолар туркумига иқтисодий самарадорлик ва ишлаб чиқариш харажатларининг юқорилигини киритиш мумкин.

Ҳақиқатан ҳам миллий иқтисодиётда самарали хўжалик юритиш, меҳнат унумдорлигини узлуксиз ошириб бориш, ишлаб чиқариш харажатларини камайтириш, иқтисодий ўсишни асосан экстенсив усуллар ёрдамида таъминлаш ҳамон иқтисодий амалиётда мавжуд бўлиб турибди.

Айтиб ўтилган этилган муаммоларни бартараф этиш ва инновацион фаолликни таъминлаш учун қуйидаги чора-тадбирларини амалга оширишни мақсадга мувофиқ деб, ҳисоблаймиз:

- фанни ривожлантириш, илмий-тадқиқот ишларини жонлантириш, ишлаб чиқаришга инновацион маҳсулотларни жорий этиш учун иқтисодий ва молиявий жиҳатдан тегишли шарт-шароитларни яратиш зарур;

- таълим, фан ва ишлаб чиқаришнинг ахборот таъминоти, ахборот телекоммуникация тизимини ривожлантириш, консалтинг-инжиниринг хизматларини ривожлантириш;

- инновацион фаолият ва инновацияларнинг ҳуқуқий-меъёрий базасини такомиллаштириш, инновация соҳаси билан боғлиқ хўжалик юритувчи субъектларга солиқ имтиёзлар қўллаш;

- илмий-тадқиқот ва тажриба конструкторлик фаолияти субъектларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва модернизация қилиш;

- юқори технологияли ишлаб чиқариш ва модернизациялаш шароитига, талабига жавоб берадиган замонавий билим ва малакага эга кадрларни тайёрлаш ва қайта тайёрлаш.

Олиб борган изланишларимиздан келиб чиқиб Ўзбекистонда фан-техника тараққиёти ва инновацион фаолиятни жадаллаштириш учун қуйидаги тадбирларни амалга оширишни зарур деб, ҳисоблаймиз:

– давлат бюджети томонидан молиялаштириладиган, муҳим устувор йўналишларда амалга ошириладиган илмий-тадқиқотлар, яъни фундаментал ва амалий тадқиқотлар, ишлаб чиқаришнинг реал сектори мудофаа соҳасида тажриба-конструкторлик ишлари, атроф муҳитни муҳофаза ва экология соҳасидаги тадқиқотларни барча турдаги солиқлар ва йиғимлардан озод қилиш;

– ижтимоий соҳанинг устивор йўналишлари бўйича олиб борилаётган инновацион фаолиятни солиқлар ёрдамида соҳага жалб қилинаётган инвестицияларга имтиёзлар тизимини қўллаш;

– экспертизадан ўтган юқори самарали инвестицион лойиҳаларни амалга ошириш учун ва импорт қилинадиган жиҳозлар, ускуналар, материаллар, лицензиялар, ноу-хауларни қўшилган қиймат солиғи, божхона тўловларидан озод қилиш ёки божларни камайтириш.

Индустриал ривожланган ёки жадал суръатлар билан ривожланаётган давлатларда Фан-техника тараққиёти ва унинг негизида иктисодиётни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда (3.3-жадвал). Бизнинг назаримизда Ўзбекистонда инновацион ривожланишни таъминлашда устивор вазифалардан бири ИТТКИга ажратилаётган маблағлар миқдорини кескин ошириш зарур.

3.3-жадвал

Дунё бўйича 2019 йилда ИТТКИга қилинган харажатларда давлатларнинг улуши

т/р	Давлатларнинг номи	ИТТКИга қилинган умумий харажатларда	
		(млрд.АҚШ долл.да)	Дунёда ИТТКИга қилинган харажатлар (% да)
1.	АҚШ	389,2	35,0
2.	Япония	139,6	12,6
3.	Хитой	123,7	11,1
4.	Германия	67,9	6,1
5.	Жанубий Корея	41,3	3,7
6.	Франция	41,1	3,7
7.	Буюк Британия	37,2	3,3
8.	Ҳиндистон	28,1	2,5
9.	Канада	23,2	2,1
10.	Россия	21,7	2,0
11.	Италия	18,6	1,7
12.	Бразилия	18,0	1,6
13.	Тайвань	17,5	1,6
14.	Испания	17,2	1,6
15.	Австралия	14,9	1,3

16.	Швеция	11,4	1,0
17.	Нидерландия	10,4	0,9
18.	Исроил	8,8	0,8
Жами		1112,5	100

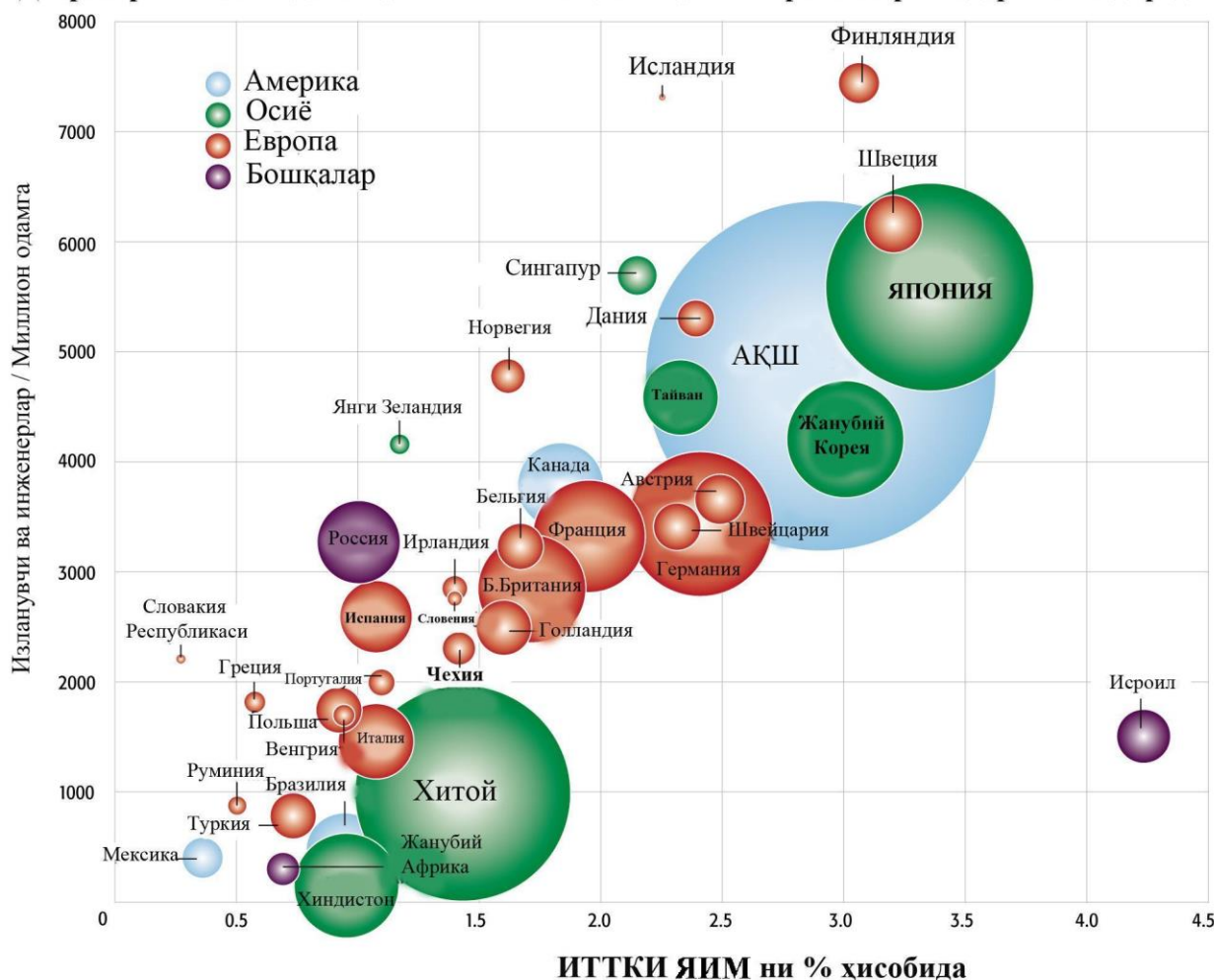
Тахлиллар кўрсатадики дунёда 2010 йилда ИТТКИга энг катта харажат қилаётган давлат АҚШ бўлиб, жами харажатларга нисбатан унинг улуши 35 фоизни ёки 389,2 млрд. АҚШ долларини ташкил этган. Кейинги ўринларни Япония, Хитой ва Германия давлатлари эгаллаган. Бу кўрсаткич бўйича Россия 10 ўридан жой олган.

Шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак мамлакатимизда бу соҳада қилинадиган ишлар салмоғи ғоят катта. Бугунги кунда айтиш мумкинки дунё фан-техника тараққиёти марказлари қуйидаги давлатлар ва худудларда жойлашган (1- чизма).

1-чизма

Дунё бўйича 2011 йилда ИТТКИ га қилинган харажатлар салмоғи²¹

Доиралар катталиги давлатдаги ИТТКИга қилинадиган харажатлар миқдорини билдиради

²¹ Манба: Battelle, R&D Magazine, OECD, IMF, CIA

Рақамлардан кўриниб турибдики АҚШдан кейинги асосий марказ Европа давлатлари, Япония, Хитой ҳисобланади.

Ўзбекистонда инновацион ривожланишга ўтиш бўйича амалга оширилган ишлар ва қабул қилинган чора-тадбирлар кўзга кўринарли бўлсада, талаб даражасидан анча йироқ. Чунки, инновацион иқтисодий шакллантириш, ривожлантиришнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади. Тадбиркорларни инновацион фаолиятга ўтказиш, солиққа тортиш, бож-таъриф, экспорт-импорт ва конвертация масалаларида рағбатлантиришнинг ягона тизимини ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб масаласи ҳисобланади.

1. Оқилона солиққа тортиш, солиқ имтиёзларини қўллаш хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини, хусусан инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш орқали иқтисодий модернизация, диверсификация қилиш, техник-технологик янгилаш ва пировардида миллий иқтисодийнинг рақобатбардошлигини таъминлашга тўғридан-тўғри ижобий таъсир кўрсатади. Миллий товар ишлаб чиқарувчилар учун табақалашган солиқ имтиёзлари тизимини яратиш бугунги кунда долзарб муаммодир.

2. Миллий иқтисодий инновацион ривожлантириш йўлига ўтказишда қуйидаги муаммолар мавжуд:

– инновацион иқтисодийга ўтишда зарур бўлган инвестицияларнинг мамлакат ҳудудида нотекис тақсимланганлиги ва инфратузилманинг тегишли даражада яратилмаганлиги;

– мамлакатда фан-техника тараққиёти билан ишлаб чиқариш алоқадорлигининг заифлиги, яратилган ихтиролар, янгиликлар, кашфиётларнинг ишлаб чиқариш амалиётига татбиқ этишнинг мукамал механизмнинг йўқлиги;

– республикада инновацион ривожлантиришни таъминлашнинг стратегик режаси, дастурининг тўлиқ яратилмаганлиги ва бу жараёнда истиқболли режалаштириш, прогнозлаш дастакларидан самарали фойдаланилмаётганлиги;

– иқтисодийга жалб этилаётган инвестициялардан фойдаланиш самарадорлиги мезонларининг ишлаб чиқилмаганлиги ва инвестицияларнинг моддий ишлаб чиқариш соҳасига нисбатан камроқ киритилмаётганлиги.

Моджулда мамлакатда инновацион ривожланишни таъминлаш ва бу жараёнда солиқ сиёсати, солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланиш масалаларини такомиллаштиришга оид қуйидаги илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Ривожланган давлатлардан инновацион маҳсулотнинг расмий-ҳуқуқий шакли бўлган патент, лицензияларнинг кам харид қилиниши ва оқибатда замонавий техника-технологияларнинг миллий иқтисодийга суст жорий этилиши.

2. Ўзбекистонда инновацион иқтисодийнинг моддий асоси ҳисобланган технополислар, технопарклар, бизнес инкубаторлар ва илмий-техник марказларнинг ташкил этилмаганлиги инновацион иқтисодийга ўтишдаги

катта муаммолардан бири ҳисобланади ва уларни зудлик билан ташкил этиш чораларини кўриш зарур.

3. Эркин иқтисодий зоналар(ЭИЗ) – инновацион иқтисодиётнинг моддий, техник-технологик асосини яратувчи манбалар ҳисобланади. Уларнинг ташкил этишнинг ҳуқуқий-ташкилий масалаларини ҳал этиш ва сонини кўпайтиришнинг чора-тадбирлар мажмуасини ишлаб чиқиш лозим.

4. Маҳаллий товар ишлаб чиқарувчиларнинг манфаатдорлигини ошириш ва инвестицион муҳитни яхшилашга ижобий таъсир кўрсатишга рағбатлантирадиган солиқ сиёсатини юритиш учун мол-мулкни диверсификация қилиш, қимматбаҳо қоғозларга инвестиция киритишга рағбатлантирувчи солиқ тизимини қўллаш ва мол-мулкни солиққа тортишни такомиллаштириш зарур. Регионлар иқтисодиётини ривожлантириш ва модернизация қилиш учун солиқ тушумларини марказий ва маҳаллий бюджет ўртасида оқилона тақсимотиға эришиш ғоят муҳим масаладир.

Назорат учун саволлар.

1. Инсон капиталининг юксак сифати, даражаси ва унга йўналтирилган инвестициялар сарфининг юқорилиги.

2. Жамиятнинг ижтимоий барқарорлиги ва соғлом турмуш тарзи.

3. Жамиятда фаол бўлган малакали мутахассис кадрлар тоифасининг шаклланганлиги, инсон салоҳияти ва иқтисодий эркинлик индексининг юксаклиги.

4. Фундаментал ва амалий тадқиқот фанларининг юқори даражада ривожланганлиги.

5. Мамлакатда технологик ривожланишни таъминлайдиган кучли, интеллектуал-илмий марказлар – технопаркларнинг ташкил этилганлиги.

6. Давлат томонидан венчур бизнеси, инновацион ривожланишни қўллаб-қувватловчи самарали тизимнинг мавжудлиги.

7. Мамлакат худудида давлатнинг технологик ва илмий ривожланишини таъминловчи трансмиллий корпорациялар(ТМК)нинг мавжудлиги.

3-мавзу: Инновацион ривожланишнинг чет эл тажрибаси ва миллий уйғунлиги.

Режа

1. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инновацияни ривожлантириш асослари.

2. Мамлакатнинг инновацион салоҳиятини ўлчашда миқдорий ва сифатни аниқловчи индикаторлар.

3. Илмий тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишларини молиялаштиришда давлат роли.

Таянч иборалар: Инновацион салоҳият, ривожланган инновациялар, ривожланаётган инновациялар, илмий ҳамкорлик, уч спирал тизими, лойиҳалар самарадорлиги, инновация марказлари, таълим ва инновация, инновация индикаторлари, миқдорий ва сифат кўрсаткичлар, инновацион имкониятлар.

1. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инновацияни ривожлантириш асослари.

Дунё иқтисодиётининг етакчи давлатлари тажрибаси иқтисодий ўсиш – бу тўғри танланган инвестиция сиёсати эканлигини кўрсатади. Самарали инвестиция сиёсатида асосий эътибор мавжуд ресурслар, инвестициялар шароитида мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устивор йўналишларини аниқлаб олиш, инвестицияларни аниқланган истикболли йўналишларга сафарбар қилишдир. Бу ерда сўз молиявий ресурслар ҳажмида эмас, балки инвестициялардан келгусида энг юқори меҳнат унумдорлиги ва ишлаб чиқариш самарадорлигига эришишга асос, шарт-шароит яратиш хусусида бормоқда.

Бугунги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатлари учун иқтисодиётни ривожлантириш учун фаннинг турли соҳаларини қамраб олган илмталаб ишлаб чиқаришни ривожлантириш стратегик вазифа сифатида кўйилмоқда.

Ушбу мамлакатларда инновацион ривожланишни таъминлашга ижобий таъсир кўрсатган омиллардан бири илмий тадқиқот тажриба конструкторлик ишларига (ИТТКИ) ялпи ички маҳсулотнинг 3 фоизгача бўлган маблағнинг доимий ажратилишидир. Ушбу тадбир натижасида фан-техника тараққиётининг ривожланишига эришишга, мамлакатда ғоят кўплаб ихтиролар, янгиликлар, ғоялар вужудга келишига тегишли шароит яратилади. Инновацион тараққиётни таъминлашга кучли таъсир кўрсатадиган яна бир омил бу инсон капитали ва давлатда шаклланган техник-технологик уклад ҳисобланади.

Биз инновацион ривожланган ва ривожланаётган давлатлардан Япония, АҚШ, Хитойнинг шу йўналишдаги тажрибасини ўрганишни мақсадга мувофиқ деб, ҳисоблаймиз.

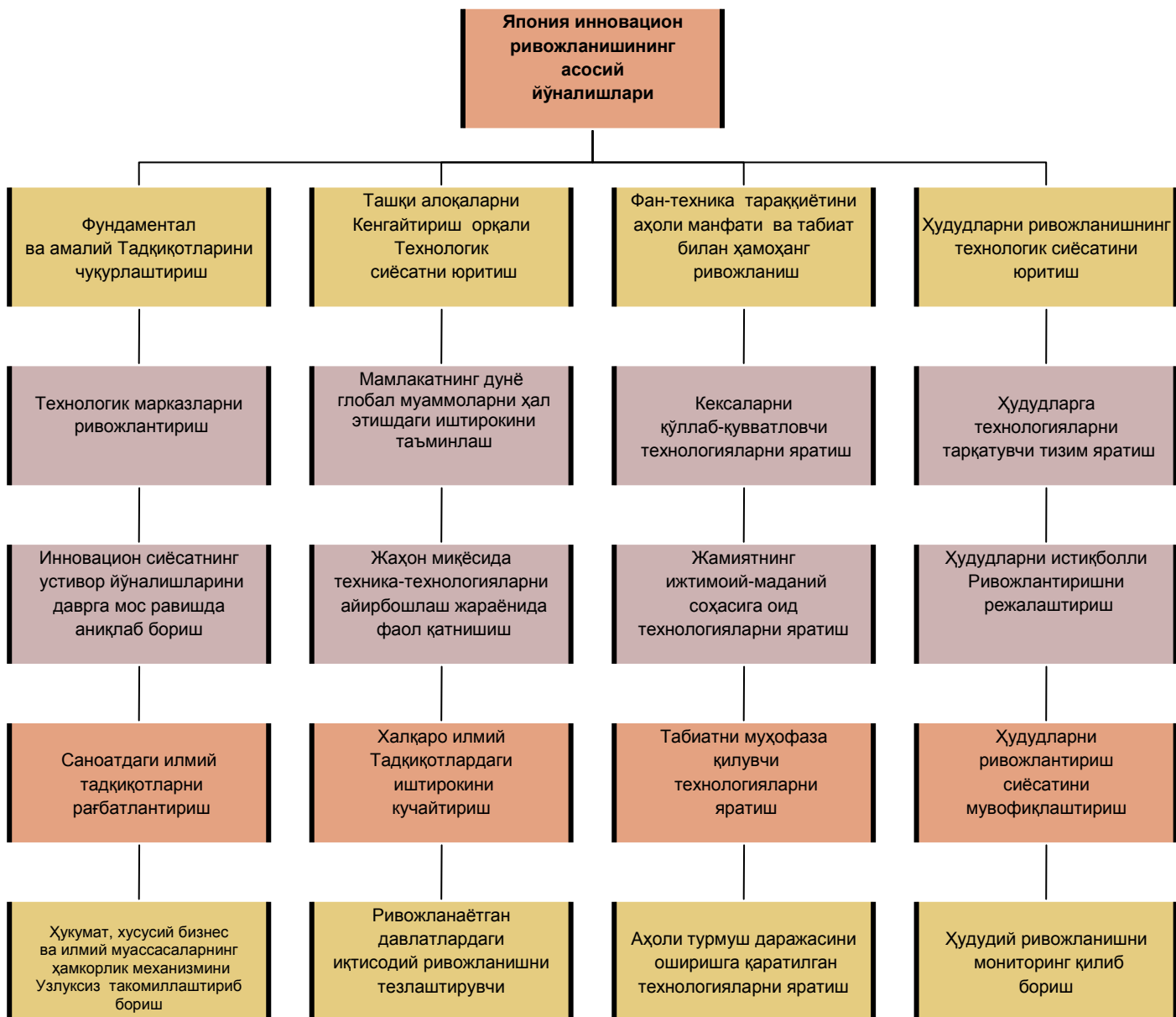
Япониянинг инновацион ривожланиш тарихи, янгиликларга инвестиция киритиш усули – иқтисодиётни ривожлантиришнинг ўзига хос йўналиши ҳисобланади. Япониянинг Иккинчи Жаҳон Ватан урушидан кейинги иқтисодий аҳволи ғоят аянчли бўлгани тарихдан маълум. Япония иқтисодиётини ривожлантириш учун эса молиявий ресурсларни топиш имкони деб ҳисоблаб, дунё жамоатчилиги ва ғарб экспертлари Японияни абадий қашшоқликка маҳкум этилган давлатлар қаторига киритиб қўйган эди. Япония 1950 йиллардан бошлаб технопаркларни жадал суръатлар билан ташкил этиш йўлидан бориб, чет элдан жуда кўплаб патентлар ва лицензиялар сотиб олинди. Япония иқтисодиётига ғоят катта ҳажмда чет эл технологиясининг киритилиши қисқа вақт ичида янгидан замонавий саноат ишлаб чиқаришини ташкил этишга шароит яратади. 1960 йилдан бошлаб эса Япония хорижий технологиялар билан бир қаторда ўзининг хусусий техника-технологияларини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор бера бошлади. Японияда ўтган асрнинг 80-йилларида Ташқи савдо ва саноат вазирлиги томонидан “Технополис” дастури асосида 14 шаҳарда 18 та технополис ташкил этилди. “Цукуба” технополиси уларнинг ичида энг йириги бўлиб, 28 минг га майдонни эгаллаган, 145,0 минг киши

фаолият кўрсатади²². Айнан янги технологияларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш Урушдан кейинги йилларда Япониянинг қисқа вақтда тикланишига ва жадал суръатлар билан ривожланишига олиб келди. Япониянинг инновацион ривожланишининг ўзига хос жиҳати шундаки давлатга нисбатан хусусий бизнес, хусусий компаниялар янги техника-технологияларни кашф этиб, танқис бўлган молиявий ресурсларни, инвестицияларни иқтисодиётга жалб эта бошлади. Давлат билан бир қаторда хусусий бизнес томонидан ишлаб чиқилган инвестиция сиёсатини фаоллаштириш, мамлакатнинг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжини қондириш имконини берди. Япония ҳукумати билан хусусий бизнеснинг ғоят чуқур ўйланган, келишилган ҳатти-ҳаракати Япония давлатини иқтисодий ҳалокатдан қутқариб қолди. ва Япон жамиятининг ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлади. Япониянинг инновацион ривожланиш тажрибаси кўрсатдики, нафақат янгиликлар, ихтироларни кашф этишга капитал, инвестиция, балки капитал учун ҳам янгиликларқилиниши шартлиги ва улардан самарали фойдаланиш зарурлиги ҳам муҳим омил эканлиги аниқланди.

Япония инновацион ривожланиш тажрибасининг яна бир қирраси – бу хусусий бизнес вакилларининг инновацион ривожланишга фаол иштирокидир. Бунинг заминида иккита мотив бўлиб, биринчиси – ватанпарварлик, иккинчи – инновацион фаолиятга киритилган капитал қайтими, самарадорлиги, анъанавий фаолият турларига нисбатан анча юқориликдир.

Япония иқтисодиётида энг юқори марказлашув – бу фан-техника тараққиётини таъминлаш соҳасида кузатилади. Иқтисодиёт, савдо ва саноат вазирлиги давлат номидан ягона марказдан туриб бошқариш вазифасини бажаради. Бундай бошқарув тизими АҚШда ва Ғарбий Европа давлатларида йўқ бўлиб, ундан кўзланган асосий мақсад – стратегик, узок муддатли, истиқболли давлат дастурларини ўзида мужассам этган илмий тадқиқотларни молиялаштириш, ривожлантириш, реализация қилиш ҳисобланади. Японияда ИТТКИ ларнинг марказлашуви ва уларни тартибга солиш учун фанни молиялаштириш вазирликлар томонидан амалга оширилади ва доимий амал қилувчи йирик, миллий лабораториялар амал қилади. Шунингдек давлатдан йирик буюртмалар оладиган марказлашган йирик корпорацияларнинг илмий мажмуаларини ривожлантириш халқаро институтлар, дастурлар ва лойиҳаларни шакллантириш орқали амалга оширилади.

²² [http:// www.feedcenter.org](http://www.feedcenter.org). Сайти материалларидан олинган.

1.5-чизма. Япония инновацион ривожланишининг асосий йўналишлари²³

Чизмадан кўринадики, Япониянинг инновацион ривожланиш йўналишлари ғоят кенг қамровли бўлиб, уни бир ўзига хос жиҳати иқтисодийетни модернизация қилишда техник-технологик янгилашда табиат ва жамият уйғунлиги, турли аҳоли қатламларининг манфаатлари ҳам инобатга олинишидир. Япония хусусий бизнес вакилларига давлат томонидан берилаётган “солиқ кредити” имтиёзи инновацион ривожланишни таъминлашда катта роль ўйнайди. Японияда хусусий бизнес томонидан самарали, лекин юқори хавф-хатарли лойиҳаларнинг амалга оширилишида давлат лойиҳа иштирокчиси, бизнес-партнёр сифатида маълум рискни ўзига олади ва хусусий бизнесни қўллаб қувватлайди.

²³ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Япония инновацион сиёсатини бошқарув тизимининг яна бир ўзига хос томони инновацион ривожланишни таъминлашда горизонтал алоқаларнинг кучлилиги, йирик лойиҳалар муҳокамасида давлат, хусусий ташкилотларининг фаол иштирок этиши; фан, техника, технология, бошқарув ва бошқа соҳаларда, давлат бошқарувининг барча дастакларида инновациялардан самарали фойдаланиш ўртасидаги интеграциянинг мавжудлигидир. Инновацион жараёнларни мониторинг қилиш ва прогнозлаш мақсадида “Ақлий” тадқиқот марказлари кенг ривожланганлиги.

Бугунги кунда Японияда 23 та эркин импорт зонаси, 19 та технополислар, 300 тага яқин давлат ва хусусий илмий-техник марказлар ишлаб турибди. Япониянинг инновацион ривожини режалаштириш АҚШникидан энг катта фарқи – бу ИТТКИни режалаштиришнинг самарадорлигини аниқлаш механизмининг мавжудлигидир.

Япониядан инновацион ривожланишни янада жадаллаштириш учун ИТТКИ субъектларига солиқ, амортизация ва бошқа иқтисодий имтиёзлар тизимини қўллаш амалиёти кенг қўлланилган. Масалан, ИТТКИ субъектлари фаолияти натижасида олинган фойдадан солиқ олмаслик, ўша солиқ базасини уларнинг моддий-техника базасини мустахкамлашга йўналтириш, импорт операцияларидан имтиёзли бож-таъриф сиёсатини қўллаш амалиёти кенг тарқалган. Масалан, Японияда бугунги кунда ИТТКИга ажратилаётган маблағлар АҚШга нисбатан –11,0 марта, Германияга нисбатан –8,4 марта камдир. Бу нафақат давлатнинг бюджет маблағларини тежаши, балки бу хусусий бизнеснинг ишлаб чиқаришга “ноу-хау”ларни татбиқ этишдаги роли ва манфаатдорлиги кўрсаткичи ҳамдир.

Хитой Халқ Республикасининг инновацион ривожланиш йўли ҳам ўзига хосдир. Хитой Халқ Республикасининг XX-аср охири XXI-аср бошларидаги ижтимоий-иқтисодий аҳволи, аҳолининг жадал суръатлар билан ўсиши, энергия ресурсларнинг етишмаслиги, ҳудудларнинг нотекис ривожланганлиги, экологиянинг ёмонлашуви ва инфляциянинг ғоят юқорилиги каби долзарб муаммолар билан тавсифланар эди. Хитой ҳукумати мазкур муаммоларнинг ечимини инвестициялар орқали ҳал этиш йўлини танлади. Хитойнинг инновацион ривожланишининг ўзига хос тамойили чет элдан инвестицияларни жалб қилиш ва тайёр технологияларни харид қилиш, ишлаб чиқаришга татбиқ этишдан ўзининг хусусий инновацияларини яратиш ва юқори технологияли брендларни вужудга келтиришга устиворлик берганлигида кўринади. Хитойнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини жадаллаштиришга қаратилган ислоҳотлар 1978 йилда бошланиб, давлатнинг келгусидаги тараққиёти учун ғоят катта имкониятлар яратди. Хитой ҳам Япония каби ўзининг инновацион ривожланишининг чет элдан патентлар, лицензиялар харидидан бошлаб замонавий саноат тармоғини шакллантиришга муваффақ бўлди.

Хитойнинг инновацион ривожланишини уч босқичга ажратиш мумкин бўлиб, 1-босқичи 1978-1982 йилларни ўз ичига олади. Бу даврда Хитойда эркин иқтисодий зоналар (ЭИЗ)га сармояларни жалб этишнинг ҳуқуқий-шартномавий, ташкилий асослари вужудга келтирилди. Бу жараёнда солиққа

тортиш, технологияларни қабул қилиш ва тарқатиш, меҳнат муносабатлари, валюта ва божхона масалаларини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатлари тўплами қабул қилинди. Солиққа тортишда мисли кўрилмаган имтиёзлар берилди, мамлакатда корхона фойдасидан олинадиган солиқ ставкаси – 33 фоиз бўлган ҳолатда, эркин иқтисодий зоналарда жойлашган, фаолият кўрсатаётган корхоналарда бу кўрсаткич – 15 фоизни ташкил этган эди. Инновацион ривожланишнинг 2-босқичи 1983-1989 йилларни қамраб олиб, шу даврда Хитойга чет эл капиталини нафақат эркин иқтисодий зоналарга, балки давлатнинг бошқа ҳудудларига ҳам киритиш, эркин иқтисодий зоналар фаолиятини яна кучайтириш, кенгайтириш, қонунчиликни яна такомиллаштириш масалалари муваффақиятли ҳал этилди. 2 - босқичда эркин иқтисодий зоналарда жойлашган корхоналарнинг ишлаб чиқарган маҳсулотининг 50 фоизи экспорт қилинди, бу зоналардаги инфратузилмаларни барпо этишнинг 80 фоиз харажати Хитой ҳукумати ўзи зиммасига олди. Хитойда 1990 йилдан инновацион ривожланишнинг 3-босқичи бошланиб, бугунги кунда мамлакатда мавжуд бўлган техник-технологик тартибнинг пойдеворига айнан шу босқичда асос солинди²⁴.

Хитойнинг соҳилбўйи ҳудудларини ривожлантириш стратегиясида саноат ва технологик ривожланишни устивор йўналиш сифатида белгиланди. Хитой иқтисодиётини инновацион йўналишга ўтказишнинг дастлабки қадамлари сифатида мамлакатнинг чекка, порт шаҳарларида ЭИЗ ташкил этилди. Амалга оширилган ушбу тадбир натижасида Хитойга сармоя киритиш авж олди ва бу ҳолат Европа, АҚШ, Япониядан дастлаб Хитойга чет элдан кўп қўл меҳнати талаб қилувчи, кейинчалик эса юқори технологияли ишлаб чиқаришнинг кириб келишига сабаб бўлди. Хитой ҳудудида жойлашган ЭИЗлар дунёда энг катта бўлиб ҳисобланади. Уларнинг дунёдаги бошқа эркин иқтисодий зоналардан фарқи уларни кўп тармоқли эканлиги, саноат ривожланиши қишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантириш билан уйғунлаштирилганлигидир. Хитойда эркин иқтисодий зоналарнинг ривожланиши билан уларнинг табақалашуви ҳам содир бўлди. Хитой бугунги кунда юқорида қайд этилган тадбирлар натижасида дунёнинг энг йирик экспортёр давлатига айланди. Бугунги кунда Хитойда турли даражада 120 та янги ва юқори технологияни ўзлаштирув зоналари, шундан 53 таси давлат аҳамиятига молик зоналар фаолият кўрсатмоқда. Шунингдек, 137 та янги корхоналарни ташкил этувчи сервис-марказлар ишлаб турибди²⁵. Хитойнинг инновацион ривожлашининг яна бир устивор тамойилларидан бири стратегик режалаштириш, прогнозлаш, дастурлаш каби иқтисодий дастаклардан юқори самара билан фойдаланишдир. Хитойнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг “Прогноз-2050” стратегик дастури ишлаб чиқилган ва иқтисодий ҳаётга муваффақият билан татбиқ этилмоқда.

АҚШда инновацион фаолиятни ташкил этишда давлатнинг роли ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Агар Японияда инновацион фаолиятни ташкил этишда

²⁴ [http:// catalog.fmb.ru/china/10.shtml](http://catalog.fmb.ru/china/10.shtml). сайтидан олинган материаллар.

²⁵ Экономическое обозрение №12(134) 2010, стр.32-33.

хусусий бизнес устивор ва унинг салмоғи катта бўлса, АҚШда эса инновацион фаолият давлат томонидан кўллаб-қувватланади, бошқарилади ва мувофиқлаштирилади (1 - жадвал).

1-жадвал.

АҚШда давлат томонидан инновацион фаолиятини тартибга солувчи давлат органлари²⁶

Т/р	Давлат органлари номлари	Вазифаси
1	Америка илмий жамғармаси	Мамлакатда олиб борилаётган фундаментал тадқиқотларни бошқаради ва мувофиқлаштиради.
2	Америка илмий кенгаши	Саноат соҳасидаги илмий тадқиқотлар олиб боради ва илмий-ўқув жараёнларни ташкил этади ва бошқаради.
3	НАСА	Агрокосмик тадқиқотларни олиб боради
4	Миллий стандартлар бюроси	АҚШда ишлаб чиқарилган, мамлакатга киритилаётган товарлар, хизматларни стандартлаш ишларини ташкил этади ва бошқаради.
5	Мудофаа вазирлиги	Ҳарбий мудофаа соҳасидаги илмий тадқиқотларни ташкил этади ва мувофиқлаштиради.
6	Саноат тадқиқотлари Миллий маркази	Саноат билан бошқа тармоқлар, соҳалар интеграциясини таъминловчи илмий-тадқиқотларни олиб боради.
7	Миллий фанлар академияси	Мамлакат миқёсида олиб борилаётган фундаментал, илмий-амалий тадқиқотларни ташкил этади ва мувофиқлаштиради.
8	Миллий техника академияси	Американи модернизациялаш, техник-технологик янгилашга оид тадқиқотларни ташкил этади, бошқаради ва мувофиқлаштиради.
9	Америка фанлари ривожланишига кўмаклашувчи ассоциация	Барча фанларни ривожлантириш, такомиллаштириш, бойитишга оид чора-тадбирларни ишлаб чиқаради ва амалга оширади.

Жадвалда келтирилган 9 та ташкилотдан 1-5 қаторда жойлашганлари тўлиқ бюджетдан, қолган 4 та эса аралаш молиялаштирилади, яъни 50 фоизи хусусий бизнес томонидан, 46 фоизи бюджетдан, қолгани эса бошқа манбалардан молиялаштирилади. АҚШ инновацион ривожланишининг ўзига хос жиҳати – бу давлат аҳамиятига молик йирик илмий лойиҳалар давлат томонидан тўлиқ молиялаштирилади. Мазкур лойиҳаларни ишлаб чиқиш,

²⁶ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

реализация қилиш венчур жамғармалари ва тадқиқот марказлари томонидан амалга оширилади. Инновацион ривожланишни таъминлашнинг муҳим шарт-шароитларидан бири – тегишли инфраструктура яратишдир ва бу муаммо ҳам давлат томонидан ҳал этилади.

АҚШда янгиликлар ва ихтироларни тарқатиш, уларни тушунтириш, реклама қилиш марказлари кенг ташкил этилган. Давлат бир томондан инвестицияларнинг яратувчиси сифатида иштирок этади ва бошқа томондан эса, уларнинг истеъмолчиси ҳам ўзи ҳисобланади. Инвестициялар учун масъул давлат органлари мамлакатда ва чет эллардаги инновацион жараёнларни кузатиб боради энг илғор технологияларни топиш, уларни экспертиза қилиш, кенг тарқатиш каби амалий ишларни бажаради ва прогнозлаш ишларини амалга оширади. АҚШда инновацион ривожланишни таъминлашда солиқ тизими имтиёзларидан самарали фойдаланиш яхши йўлга қўйилган. АҚШда интеллектуал мулк субъектлари ва объектларини солиққа тортишда бир қатор имтиёзлар қўлланилади. Масалан, АҚШда интеллектуал мулк объектларини (ИМО) солиққа тортишда қўлланиладиган солиқ – бу даромад солиғидир. Агар интеллектуал мулк объектларни олди-сотди операциялари жараёнида барча қилинган ҳаражатлар солиқ базасидан чиқариб ташланади.

Америка солиқ кодексига интеллектуал мулк объектларни ташкил этишда уларни ташкил этишга қилинган ва тўлаб берилган ҳаражатлар, одатий ва зарурий ҳаражатлар солиқ базасидан чиқариб ташланади. АҚШда ИМОни сотишда ҳам сотувчи-солиқ тўловчига бир қатор имтиёзлар кўзда тутилган. Масалан, агар лицензия сотиш орқали олинган даромаддан бирламчи солиқ базасидан олинган ставкадан солиқ олинади, устав капиталидан эмас.

Дунёнинг инновацион ривожланган давлатлари (АҚШ, Япония) ва жадал суръатлар билан ривожланаётган (Хитой) давлатларида юритилаётган самарали солиқ ва бошқа имтиёзлар тизими қуйидагиларда намоён бўлади:

- муаллифлик ҳуқуқи ва интеллектуал мулкнинг дахлсизлигини иқтисодий-маънавий жиҳатдан таъминлаш;
- ИТТКИдан олинаётган фойдадан олинган солиқнинг бир қисми ёки тўлиқ ҳажмини ўша соҳага хўжалик юритувчи субъектлар ихтиёрига қолдириш;
- йирик, давлат аҳамиятига молик лойиҳаларни реализация қилаётган лойиҳа иштирокчиларига “солиқ таътили” тизимини қўллаш;
- инновацион фаолият иштирокчиларининг олаётган дивидентлари, фойдасини имтиёзли солиққа тортиш;
- инновацион фаолият субъектларининг эҳтиёжлари учун қилинадиган товар-моддий бойликларни харид қилишда имтиёзли солиқ, бож-тариф тизимини қўллаш мақсадга мувофиқ бўлади.

3. Мамлакатнинг инновацион салоҳиятини ўлчашда миқдорий ва сифатни аниқловчи индикаторлар.

Индустриал ривожланган давлатларда муомаладаги пул массаси билан товарлар, хизматлар қийматининг массаси ўртасидаги нисбатнинг кескин бузилиши содир бўлди ва бундай нохуш ҳолатлар дунё иқтисодиётида

кузатилаётган технологик, энергетик, экологик муаммоларни янада мураккаблаштириб уларни долзарб масалаларга айлантормоқда. Мазкур муаммолар эса ўз навбатида жаҳон хўжалигида глобаллашув тенденцияларини кучайтириб, халқаро иқтисодий ҳамкорлик тамойиллари, шакллари, йўналишларини ўзгартормоқда ва пировардида бу ҳолатлар миллий хўжаликларга салбий таъсир этмоқда.

Маълумки бугунги кунда индустриал ривожланган давлатларда иқтисодий ўсиш омиллари олдингидек капитал, меҳнат ва ишлаб чиқариш воситаларигина бўлиб қолмасдан балки иқтисодий ўсишнинг асосий омили сифатида юқори сифатли саноат маҳсулотлари, рақобатбардош интеллектуал маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминловчи билимлар, ғоялар ва янги технологиялар юзага чиқмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.Каримов “Мамлакатни модернизация қилиш ва аҳолига муносиб турмуш шароити яратиш бериш борасида ўз олдимизга қўйган мақсад ва вазифаларимиз ҳамда минтақа ва жаҳон бозорларида рўй бераётган ўзгаришлар, кучли талаб ва рақобат иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштиришни объектив шарт қилиб қўймоқда” деб, эътироф этган эди.²⁷

Дунё иқтисодиётида охириги йилларда содир бўлган ва давом этаётган инқирозли жараёнлар миллий иқтисодиётларда ҳам ҳар томонлама пухта ўйланган иқтисодий сиёсат юритишни тақоза этмоқда. Дарҳақиқат, жаҳон иқтисодиётининг барқарор ўсиши учта глобал омил, яъни ишлаб чиқаришнинг техник-технологик даражаси, инновацион фаолият олиб боровчи институтлар ва субъектнинг самарали фаолияти, мамлакатда олиб борилаётган макроиқтисодий сиёсат ва унинг натижасида шакллантирилган мўтадил инвестиция муҳити ҳал этувчи омил бўлиб қолмоқда. Агар юқорида келтирилган омиллар мисолида мамлакатимизда инновацион ривожланиш ҳолатини таҳлил қилинадиган бўлса қуйидагиларни айтиш жоиз бўлади. Саноати юксак ривожланган давлатлар (АҚШ, Англия, Франция) тажрибаси, жўшқин ривожланиш палласини бошидан кечираётган давлатлар (Малайзия, Сингапур, Ж.Корея, Таиланд)да олиб борилаётган ислохотлар тажрибасидан кўринадики замонавий иқтисодиёт инновацион-интеллектуал тавсифга эга бўлиб бормоқда. Маълумки, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, юқори суръатлар билан ривожланиши самарали инвестиция ва инновацион сиёсати, улар ўртасидаги диалектик алоқадорлик тамойиллари асосида таъминланмоқда.

Қайси иқтисодий маконда тадбиркорликка кенг йўл, такомиллашган рақобат механизми, мўтадил инвестиция муҳити ва оқилона инвестиция сиёсати юритилса ўша ҳудудда иқтисодий ривожланиш инновацион тавсифга эга бўлади, иқтисодиёт жадал суръатлар билан ривожланади ва қисқа вақт ичида иқтисодий жиҳатдан қолоқ давлатларнинг индустриал ривожланган давлатга айланишига замин яратилади.

Бундан ташқари, юқорида келтирилган халқаро иқтисодиётдаги янги тенденциялар, иқтисодий ўсиш, ривожланиш омилларининг ўзгариши ўз

навбатида инновацион иқтисодиётга ўтишни ҳаётий заруратига айлантирмоқда. Шунингдек, бу жараёнда бир қатор омиллар, шарт-шароитлар инновацион иқтисодиётга ўтишни тақоза этмоқда (2.1 - жадвал).

2.1. - жадвал.

Инновацион ривожланишга ўтиш заруриятини белгиловчи омиллар²⁸

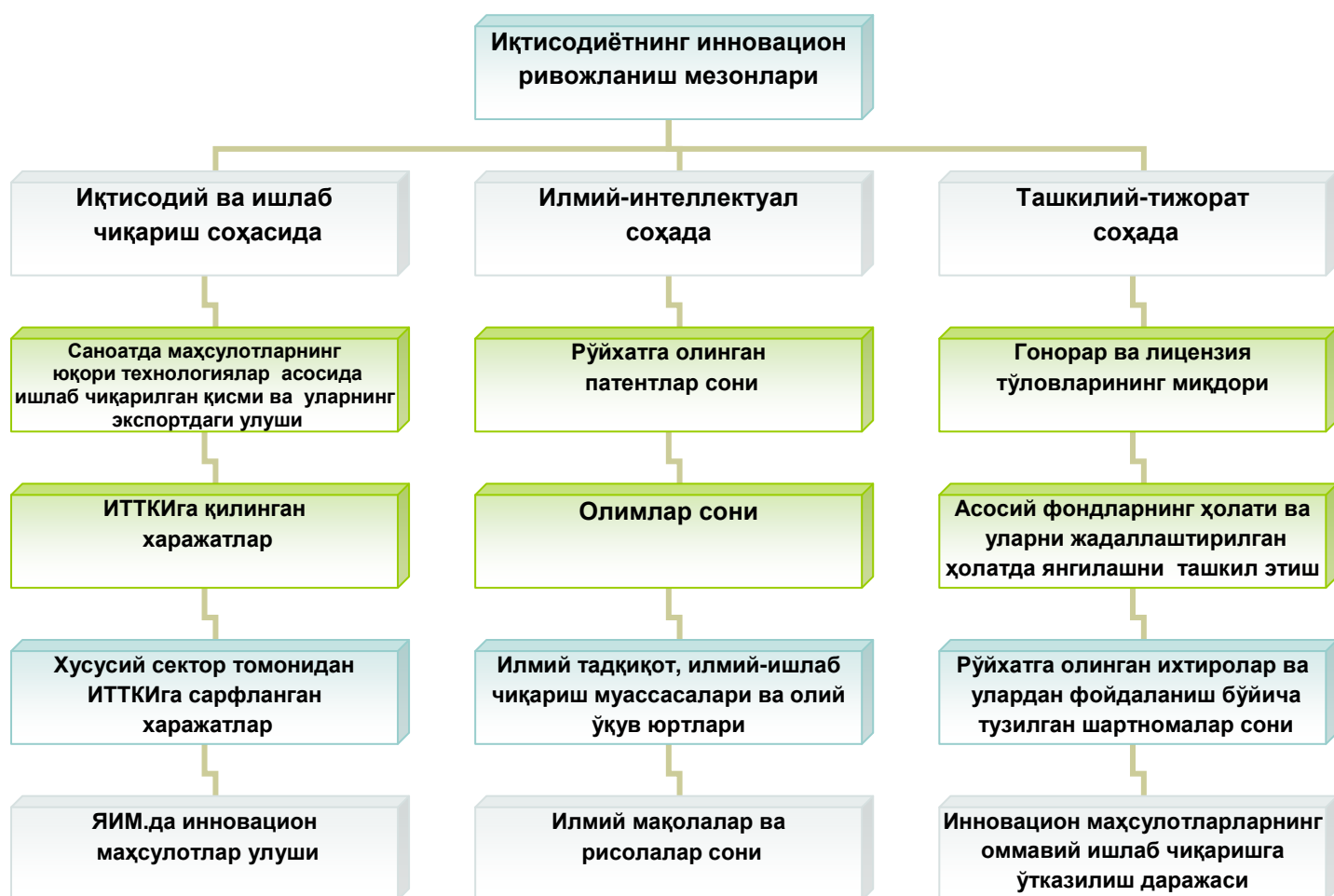
Омиллар	Функционал вазифаси
Иқтисодиётда даврийлик тавсифига эга бўлган молиявий-иқтисодий инқирозларнинг вақти-вақти билан содир бўлиб туриши	Жамиятда ижтимоий-иқтисодий тангликларнинг келиб чиқиши ва хўжалик юритувчи субъектларнинг инқироздан чиқиш учун ўз фаолиятига ихтиролар ва янги ёндашувларни қўллашнинг долзарб масалага айланиши.
Бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектларининг молиявий мустақиллиги ва рақобатбардошлигини таъминлаш	Бозор иштирокчилари томонидан ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқаришни техник-технологик янгилаш, модернизация қилишга ўтилиши.
Табиий, иқтисодий ва минерал ресурсларнинг чекланганлиги	Ресурслардан тежамкорлик билан самарали фойдаланиш ва шу мақсадда замонавий технологиялар, стандартлар ишлаб чиқиши ҳамда ишлаб чиқаришнинг альтернатив усулларига ўтиши.
Аҳоли сонининг узлуксиз равишда ошиб бориши	Дунё, мамлакатлар аҳолисининг ўсиши, эҳтиёжларнинг табиий ва ўз-ўзидан узлуксиз ошиб бориш тенденциясининг вужудга келиши.
Миллий иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларидаги асосий фондларнинг эскириш даражасининг юқорилиги	Давлат ва миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун асосий фондларни янгилаш муддатларини қисқартириш орқали таркибий ўзгаришларни амалга ошириш.

Жадвалдан кўринадики, инновацион иқтисодиётга ўтиш заруратини иқтисодиётда даврийлик тавсифига эга бўлган молиявий-иқтисодий инқирозларнинг вақти-вақти билан содир бўлиб туриши, бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектларининг молиявий мустақиллигини ва рақобатбардошлигини таъминлаш, табиий, иқтисодий ва минерал ресурсларнинг чекланганлиги, аҳоли сонининг узлуксиз равишда ошиб бориши, миллий иқтисодиёт тармоқлари, соҳаларидаги асосий фондларнинг эскириш даражасининг юқорилиги каби омиллар киради. Ушбу омилларнинг ҳар бири муайян функционал вазифани бажаради. Мазкур омиллар ҳар бир миллий давлатни инновацион ривожланиш йўлини танлашга мажбур этадиган ва мамлакатда эса барқарор иқтисодий ўсишни таъминлайдиган омиллар ҳисобланади.

²⁸ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Ҳозирги кунда миллий иқтисодиётни инновацион ишлаб чиқаришга ўтказиш нафақат фан-техника тараққиётига, саноатда янги тармоқларнинг ривожланишига балки иқтисодиётнинг барча соҳа, тармоқларини янгилаш, модернизация қилиш, уларга янги технологияларни киритиш ҳамда жамият ҳаётининг маънавий, маърифий томонларини, бошқарув тизимини, унинг усуллари, йўллари такомиллаштириш ҳамда ижтимоий онгни юксалтиришни ҳам шарт қилиб қўймоқда. 2008 йил АҚШ иқтисодиётининг ипотека бозоридан бошланган молиявий-иқтисодий инқироз дунё мамлакатларининг инновацион фаолликни жадаллаштиришини ҳаётӣ заруриятга айлантди. Маълумки, ҳар бир инқироздан чиқишнинг янги усуллари инновацияларга асосланган янги техник-технологик йўналишларни вужудга келтиради. Юқоридагилардан келиб чиқиб шундай хулоса қилиш мумкинки, назарий жиҳатдан инқироздан чиқиш ёки уни инқироздан сақланишнинг асосий йўлларида бири бу – иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга ўтишдир.

Инновацион иқтисодиётнинг асосий белгилари, яъни мезонлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади (1-чизма).

2.1.- чизма. Иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш мезонлари²⁹

²⁹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

Чизмада келтирилган мезонларга кўра Ўзбекистонда инновацион иқтисодиётни шакллантириш масаласининг қай ҳолатда эканлигига баҳо бериш мумкин бўлади. Инновацион иқтисодиётнинг шаклланиш ва ривожланишини акс эттирувчи мезонларнинг асосийлари саноатнинг ривожланганлик даражаси, юқори технологиялар асосида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми, ЯИМда ИТТКИга қилинган харажатлар салмоғи, ЯИМ таркибида инновацион маҳсулотлар улуши, мамлакатда қилинган ва рўйхатга олинган ихтиролар, кашфиётлар, патентлар сони ва уларнинг тижоратлашув даражаси ҳисобланади.

Маълумки, инновацион ривожланишнинг асосини саноат тармоғи ва унинг турли йўналишлари ташкил этади. Шу нарқаи назардан Ўзбекистоннинг инновацион ривожланишининг ҳозирги ҳолати, истиқболи ҳақида сўз юритишни саноат тармоғининг таҳлилидан бошлаш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон саноати ривожланган давлатлар қаторига киради ва ялпи ички маҳсулотда саноат маҳсулотининг улуши –55 фоизни ташкил этади (2010 йил якунига кўра).³⁰ Мамлакатимизда саноатнинг машинасозлик, енгил саноат, пахта тозалаш ва қайта ишлаш, газ, рангли металлургия, электротехника, радиоэлектроника ва приборсозлик соҳалари ривожланган. Кейинги йилларда саноатнинг нефти-газ, нефти-кимё, энергетика, металлургия ва автомобилсозлик соҳалари жадал суръатлар билан ривожланмоқда. Саноат тармоғининг 100 ортиқ йўналишларида 2200 дан ортиқ концерн, ишлаб чиқариш бирлашмалар, корхоналар томонидан енгил ва юк автомобили, тракторлар, самолётлар, пахта териш машиналари, кабель, текстиль станоклари, лифт, кран, турли трансформаторлар, компрессор станциялари, минерал ўғитлар ва х.к. каби кўплаб маҳсулотлар ишлаб чиқарилмоқда. Маълумки 1991 йилгача республикаимизга -6,0 млн. тоннагача нефт маҳсулотлари келтирилган эди. Мустақиллик йилларида мамлакатимизнинг нефть-газ тармоғига шу соҳадаги дунёнинг етакчи “Келлог” (АҚШ), “Нишо Иван” (Япония) компаниялари билан ҳамкорликда Кўкдумалоқ нефт конденсат кони реконструкция қилинди. 1997 йиллар Бухоро нефти қайта ишлаш заводи “Теннип”(Франция), “Марубени”(Япония) компаниялари ёрдамида модернизация қилинди ва ишга туширилди. Ўрта Осиёда энг йирик полиэтилен ва этилен “Шуртан газ-кимё комплекси”, “ААБ Ламус Глобал”(АҚШ), “Мицун”, “Нишо Иван”(Япония) халқаро консорциуми томонидан қурилиб, ишга туширилди. Саноатнинг нефть-газ тармоғига киритилган чет эл инвестицияси иштирокида шу соҳада дунёда яратилган энг замонавий сўнгги техника ва технологиялар жорий этилди. Мазкур соҳага инновацион ёндашув тарихан қисқа давр ичида Ўзбекистоннинг ёқилғи-энергетика мустақиллигини таъминлашга моддий асос яратди. Мустақиллик йилларида енгил саноатда 100дан ортиқ чет эл инвестицияси иштирокида корхоналар ташкил этилди. “Катекс”, “Элтекс” қўшма корхонаси, (Қорақалпоғистон Республикаси), “Қабул ЛТД” корхоналари фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон енгил саноатида Германия, Швейцария, Италия, Япония, АҚШ, Ҳиндистонлик инвесторлар томонидан дунё енгил саноатининг етакчи компаниялари, яъни “Цензер”, “Шлафхорст” (Германия), “Ритер”(Швейцария), “Тайода”, “Мурата” (Япония), “Савио”, “Оризио” (Италия) томонидан тармоққа юқори технологияли, замонавий ишлаб чиқариш линиялари киритилди ва бугунги кунда муваффақият билан ишламоқда. Ўзбекистонда енгил ва тўқимачилик саноатини ривожлантиришнинг 2010-2015 йилларга мўлжалланган Дастури доирасида тармоқда -1,3 млрд. АҚШ доллари ҳажмида чет эл инвестициясини киритиш, қиймати -1,6 млрд. долларини ташкил этадиган 100 дан ортиқ лойиҳани амалга ошириш, экспортни эса 2,0 млрд. АҚШ долларига етказиш кўзда тутилган.

Электротехника тармоғида ҳам “Алгоритм”, ОАЖ “Фотон”, ОАЖ “Зенит”, ОАЖ “Сино” ОАЖ.ни модернизация қилишга, улар томонидан маиший электр техникалари, жиҳозларини ишлаб чиқаришга -83,5 млн. АҚШ доллари миқдорида инвестиция киритиш режалаштирилмоқда.³¹

3. Илмий тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишларини молиялаштиришда давлат роли.

Ўзбекистонда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш, ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамиятини қарор топтиришнинг муҳим тамойилларидан бири давлатнинг бош ислоҳотчилик роли ва ундан самарали фойдаланишдир. Ҳақиқат ҳам Осиё қитъасида яшовчи халқларнинг менталитети, урф-одатлари, ишлаб чиқариш усулларида давлатга ҳамиша алоҳида вазифа юклатилган ва тарихан бу ўзини оқлаган. Хусусан, Ўзбекистонда ҳам амалга оширилаётган ислоҳотлар жараёни, республиканинг географик жойлашуви, демографик омиллар, аҳоли таркибида ёш болалар ҳиссасининг бошқа давлатларга нисбатан кўплиги ва аҳоли ўсиш суръатларининг юқорилиги давлатнинг ролини, айниқса иқтисодиётни самарали макроиқтисодий сиёсат юритиш орқали тартибга солиш масалаларида янада долзарб қилиб кўяди. Бизнингча табиатда заҳиралари камайиб тугаб бораётган энергия манбаларини энергиянинг альтернатив манбаларига ўтказиш, иқтисодиётда фақат хом ашё, бирламчи ишлов берилган маҳсулотлар ёки ярим фабрикат ишлаб чиқариш моделидан юқори технологиялар асосида тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган инновацион моделга ўтказиш бугунги куннинг энг долзарб масалалари ҳисобланади. Чунки, миллий иқтисодиётда мустақиллик йилларида тарихан қисқа давр (20 йил) ичида мисли кўрилмаган, асрга татигувлик ютуқлар ва натижаларга эришдик.

Мамлакат миқёсида макроиқтисодий мутаносиблик ва мувозанатликка эришиш, барқарор ўсиш суръатларининг таъминланиши, ташқи савдо фаолиятининг жадал суръатлари билан ривожланиши, хусусан экспорт салоҳиятимизнинг кескин ошганлиги шулар жумласидандир. Лекин, қўлга киритилган ютуқлар билан бир қаторда айрим ва ўз ечимини кутаётган жиддий

³¹ Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлар. “ЎЗБЕКИСТОН”НМИУ, 2011-236.

муаммолар ҳам сақланиб қолмоқда. Мазкур муаммоларни умумлаштириб тавсифлайдиган бўлсак –бу Ўзбекистон иқтисодиётида кўпроқ экстенсив ўсиш устивор бўлган анънавий ишлаб чиқариш, мавжуд техник технологик укладдан иқтисодий ўсишни интенсив омиллар ҳисобига таъминлайдиган, замонавий, модернизациялашган техник-технологик укладини қарор топтириш негизида инновацион ишлаб чиқаришга ўтишдир. Инновацион ишлаб чиқариш модели – бу миллий иқтисодиётнинг барча салоҳиятидан самарали фойдаланиш, ЯИМ таркибида тайёр маҳсулотлар ҳиссасини ошириш, иқтисодиёт, мамлакат рақобатбардошлиги таъминлашдир. Инновацион ишлаб чиқариш аҳоли турмуш даражасини кескин юксалтиришнинг асосий йўли ва техник-технологик асоси ҳисобланади.

Таҳлиллар кўрсатмоқдаки бизнинг иқтисодиёт соҳасида эришган ютуқларимиз замирида катта харажатлар, қўшимча маблағларни сарфлаш, иқтисодиётнинг реал сектор тармоқлари ва соҳаларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар таркибида тайёр маҳсулотлар кам бўлиб, асосан табиий хом ашё ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш кўзга ташланади. Инновацион усулда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми ЯИМ таркибида ғоят кам фоизларни ташкил этиши, иқтисодий самарадорлик, меҳнат унумдорлиги кўрсаткичларнинг пастлиги ҳам ҳамон долзарблигича қолмоқда.

Юқорида келтирилган фикрлардан келиб чиқиб айтмоқчимизки, республикада юритилаётган макроиқтисодий сиёсатнинг айрим жиҳатларини замон руҳига мослаштириш, яъни янада такомиллаштиришни зарур деб, ҳисоблаймиз. Иқтисодий амалиётдан маълумки макроиқтисодий сиёсатнинг инвестициялар, солиқлар ва солиққа тортиш, бож-тариф, молия-кредит, йўналишларини янада такомиллаштириш ҳамда уларнинг таъсирчанлигини ошириш барқарор иқтисодий ўсишни инновацион йўллар билан таъминлашга тегишли ҳукуқий, ташкилий-иқтисодий асос яратади деб ўйлаймиз.

Давлатнинг инвестиция сиёсати – иқтисодиётни таркибий ўзгартириш, техник технологик янгилаш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Маълумки, ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий унсурларидан бири капитал ҳисобланади ва унинг истеъмол ва жамғаришга сарфланадиган қисмлари ўртасидаги нисбат муайян тарзда оқилона бўлиши талаб этилади. Бундан ташқари инвестициялар манбаи ва ҳажми улардан самарали фойдаланиш иқтисодиётда асосий фондларни янгилаб бориш, тармоқ ва соҳаларни модернизация қилиш, ўсиш суръатларини юксалтиришда катта аҳамият касб этади. Бу жараёнда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми муҳим рол ўйнайди.

1. Ўзбекистонда инновацион ривожланишга ўтиш бўйича амалга оширилган ишлар ва қабул қилинган чора-тадбирлар кўзга кўринарли бўлсада, талаб даражасидан анча йироқ. Чунки, инновацион иқтисодиётни шакллантириш, ривожлантиришнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади. Тадбиркорларни инновацион фаолиятга ўтказиш, солиққа тортиш, бож-таъриф, экспорт-импорт ва конвертация масалаларида рағбатлантиришнинг ягона тизимини ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб масаласи ҳисобланади.

2. Оқилона солиққа тортиш, солиқ имтиёзларини қўллаш хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини, хусусан инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш орқали иқтисодийни модернизация, диверсификация қилиш, техник-технологик янгилаш ва пировардида миллий иқтисодийнинг рақобатбардошлигини таъминлашга тўғридан-тўғри ижобий таъсир кўрсатади. Миллий товар ишлаб чиқарувчилар учун табақалашган солиқ имтиёзлари тизимини яратиш бугунги кунда долзарб муаммодир.

3. Миллий иқтисодийни инновацион ривожлантириш йўлига ўтказишда қуйидаги муаммолар мавжуд:

– инновацион иқтисодийга ўтишда зарур бўлган инвестицияларнинг мамлакат ҳудудида нотекис тақсимланганлиги ва инфратузилманинг тегишли даражада яратилмаганлиги;

– мамлакатда фан-техника тараққиёти билан ишлаб чиқариш алоқадорлигининг заифлиги, яратилган ихтиролар, янгиликлар, кашфиётларнинг ишлаб чиқариш амалиётига татбиқ этишнинг мукамал механизмнинг йўқлиги;

– республикада инновацион ривожлантиришни таъминлашнинг стратегик режаси, дастурининг тўлиқ яратилмаганлиги ва бу жараёнда истикболли режалаштириш, прогнозлаш дастакларидан самарали фойдаланилмаётганлиги;

– иқтисодийга жалб этилаётган инвестициялардан фойдаланиш самарадорлиги мезонларининг ишлаб чиқилмаганлиги ва инвестицияларнинг моддий ишлаб чиқариш соҳасига нисбатан камроқ киритилмаётганлиги.

Мамлакатда инновацион ривожланишни таъминлаш ва бу жараёнда солиқ сиёсати, солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланиш масалаларини такомиллаштиришга оид қуйидаги илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Ривожланган давлатлардан инновацион маҳсулотнинг расмий-ҳуқуқий шакли бўлган патент, лицензияларнинг кам харид қилиниши ва оқибатда замонавий техника-технологияларнинг миллий иқтисодийга сушт жорий этилиши.

2. Ўзбекистонда инновацион иқтисодийнинг моддий асоси ҳисобланган технополислар, технопарклар, бизнес инкубаторлар ва илмий-техник марказларнинг ташкил этилмаганлиги инновацион иқтисодийга ўтишдаги катта муаммолардан бири ҳисобланади ва уларни зудлик билан ташкил этиш чораларини кўриш зарур.

3. Эркин иқтисодий зоналар(ЭИЗ) – инновацион иқтисодийнинг моддий, техник-технологик асосини яратувчи манбалар ҳисобланади. Уларнинг ташкил этишнинг ҳуқуқий-ташкिलий масалаларини ҳал этиш ва сонини кўпайтиришнинг чора-тадбирлар мажмуасини ишлаб чиқиш лозим.

Назорат учун саволлар.

1. Дунёнинг етакчи давлатларида инновацион тажрибасини изоҳлаб беринг.

2. Инновацион ривожланишни таъминлашга ижобий таъсир кўрсатган омилларни санаб беринг.
3. Фан-техника тараққиётига эришиш, мамлакатда кўплаб ихтиролар, янгиликлар, ғоялар вужудга келишининг объектив ва субъектив сабаблари.
4. Ривожланган мамлакатларда инновацион фаолият устун жиҳатлари нималардан иборат.
5. Хорижда инновацияларни характлантирувчи куч нималардан иборат бўлган.
6. Инновацион ривожланиш борасида хориж мамлакатлар тажрибаси ва уни Ўзбекистонга тадбиқ этишнинг аҳамияти.
7. Инновацион ривожланиш муаммолари.

4-мавзу. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши ва ривожланиши.

Режа:

- 1. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.**
- 2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.**
- 3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.**

Таянч иборалар: Миллий инновацион тизим. Инновацияга асосланган иқтисод. Инновацион муҳит. Инновацион эркинлик. Инновация соҳалари. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.

1. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.

Мутахассисларнинг фикрларига кўра, фан ва юқори технологик тармоқларни ривожлантиришда оммавий илмий кашфиётлар ҳамда товар ва хизматларнинг янги истиқболли бозорларини яратиш билан чекланиб қолмай, балки биринчи навбатда, иқтисодиётда бевосита тараққий этишнинг янги механизми сифатидаги, унинг доирасида мунтазам ва тўхтовсиз равишда иқтисодий жиҳатдан муваффақиятли янгиликлар кластерлари юзага келадиган ва фаолият юритадиган миллий инновацион тизимларини (МИТ) яратиш энг самарали натижа бўлиб ҳисобланади³².

Бундай тизимларнинг самарали фаолият кўрсатиши учун нафақат кучли илм – фан ва таълим тизими, балки институционал шароитларнинг бутун бир мажмуи талаб этилади.

Миллий инновацион тизимни шакллантириш концепцияси ўтган асрнинг

³² Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM – NASHR. 2011

80 йиллар бошидан ривожлана бошлади. Бунда “миллий” сўзи тавсифи айнан “давлат” инновация тизими деган мазмунни англатади.

Турли мамлакатларнинг миллий инновацион тизими бир биридан фарк қилади. Шу кунгача миллий инновацион тизимининг ягона таърифи мавжуд эмас. Шунингдек, турли мамлакатлар миллий инновацион тизими олдига турли мақсадлар қўйилиши мумкин. Францияда миллий инновацион тизимининг асосий вазифаси қўшимча иш ўринлари ташкил қилиш, Германияда илғор технологияларни ривожлантиришдан иборат, деб ҳисобланади. Бунда европалик экспертларнинг берган баҳоларига кўра, ҳар икки миллий инновацион тизимнинг умумий самарадорлиги деярли бир хил.

Инновация фаолиятининг ривожланишига на давлат тури, на сиёсий тадбирлар таъсир кўрсата олади. Инновация фаолияти федерал давлатларда ҳам (АҚШ, Германия), унитар давлатларда ҳам (Франция), конституцион монархия давлатларида ҳам (Буюк Британия, Голландия, Испания), шунингдек коммунистик тартибга эга давлатларда (Хитой) ҳам муваффақиятли ривожланаверади. Бунда умумийлик шундаки, хорижда инновацион жараёнларнинг ривожланиши барқарор сиёсий вазият ва барқарор фаолият юритаётган иқтисодиёт шароитида юз беради.

Миллий инновацион тизими концепцияси Европа иттифоқининг бир қатор аъзо мамлакатларида, шунингдек, АҚШ ва Японияда кенг ривожланган. Миллий инновацион тизими инновацион фаолият субъектлари мажмуидан, улар ўртасидаги билимларнинг юзага келиши, тарқалиши ва улардан фойдаланиш жараёнларини таъминлаб берувчи муносабатлардан ташил топади. Инновация тизимининг асосий элементлари қаторида инновация инфратузилмаси, молиявий инфратузилма, илмий салоҳият каби кичик тизимларни санаб ўтиш мумкин. Уларнинг ҳар бирида тадқиқотларни молиялаштиришнинг асосий қисми (100%гача) бюджет манбаларидан (ҳам федерал, ҳам минтақавий бюджетлардан) амалга оширилади.

2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.

Ривожланишнинг инновацион тизимида миллий инновацион тизимни шаклланиши алоҳида эътиборни талаб қилади. Миллий инновацион тизим тушунчаси инновацион иқтисодиётнинг муҳим белгиси сифатида фанга XXасрнинг 70-йилларида кириб келди.

К.Фриманнинг фикрига кўра, миллий инновацион тизим – жамият томонидан ичстеъмол қилинадиган янги технологиялар, маҳсулотлар ва хизматларнинг яратилишидаги янги билимларни ишлаб чиқишда, сақлашда, тарқатишда ва янги технологияларга айланишида қатнашадиган иқтисодий

субъектлар ва ижтимоий институтларнинг (кадриятлар, меъёрлар, ҳуқуқларнинг) мураккаб тизими ҳисобланади³³.

Технологик изчиллик қонуниятларини ва унинг тарихий мантиқий кетма-кетлигини ўрганадиган эволюцион иқтисодий назария “техник иқтисодий прадиigma” ва “технологик траектория” тушунчаларига асосланади. У макродаражадаги иқтисодий ўсиш бир томондан турли-туманликка ва ноаниқликларга, иккинчи томондан эса микродаражада иқтисодий жараёнларни бир-бирига уйғунлаштириш, мутаносибликни таъминлаш, мувофиқлаштириш ва стандартлаштиришга боғлиқлигини қайд этади.

Инновацион ривожланиш концепцияси Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ОЭСР), Жаҳон банки ва бошқа қатор халқаро ташкилотларнинг ташаббусига кўра кенг ривожланмоқда. Мазкур халқаро институтларнинг ташаббуси билан кейинги йилларда бир қатор аналитик тадқиқотлар амалга оширилдики, уларнинг тадқиқотлари миллий иқтисодиётни анъанавий индустриал иқтисодиётдан билимга, илмга асосланган постиндустриал иқтисодиётга тарнсформация жараёнларига бағишланган.

Глобал миқёсда кечаётган тенденциялар мамлакат, унинг минтақалари, барча фаолият соҳалари, биринчи навбатда, фан-техника ва инновациялар соҳасини янада ривожлантириш сценарийларини ишлаб чиқишда албатта ҳисобга олиниши лозим. Илмий-техник ва инновацион фаолиятни кучайтириш, юқори технологияли ва кўп илм талаб қиладиган ишлаб чиқаришларни ривожлантириш ҳисобига иқтисодиётни таркибий қайта қуриш, юқори технологияли укладга ўтиш Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига тенг ҳуқуқли ҳамкор сифатида кириб боришидан умид қилишга имкон берадиган зарур шартлардан бири ҳисобланади.

Жамиятнинг ривожланиши билан фан ўсиш тенденциялари ва ўзига хос қонунларига, иш усуллари, техника ва технологияларига, меҳнатни ташкил қилиш тизими ва тамойилларига, махсус тайёрланган кадрларга эга бўлган инсон фаолиятининг мустақил бир соҳасига айланди. Бу бошқа кўпчилик соҳалардан фарқли равишда, ўсиш чегарасини билмайдиган, доимий равишда ривожланиб борадиган соҳадир. Шу билан бирга, фан соҳаси учун ажратиладиган ресурслар – меҳнат ресурслари, молиявий ресурслар ва моддий ресурслар – маълум бир чегарага эга. Айнан ресурслар чекланганлиги бу ресурслардан илмий-техник фаолиятнинг устувор йўналишлари ва турларида мақсадли фойдаланишга йўналтириш тактика ва стратегиясини ишлаб чиқишга мажбур қилади.

³³Freeman C. Technology Policy and Economic Performance. L.: PrinterPublishers, 1987. 570 p.

Илмий фаолият (илмий-тадқиқотчилик фаолияти)- янги билимлар олиш ва қўллашга йўналтирилган фаолият, жумладан:

- фундаментал илмий тадқиқотлар – инсон, жамият ва атроф-муҳит тузилиши, фаолияти ва ривожланишининг асосий қонуниятлари ҳақида янги билимлар олишга йўналтирилган экспериментал ёки назарий фаолият;
- амалий илмий тадқиқотлар – асосан амалий мақсадларга эришиш ва муайян вазифаларни ҳал қилиш учун янги билимлар қўллашга йўналтирилган тадқиқотлар.

Илмий-техник фаолият (ИТФ) – технологик, муҳандислик, иқтисодий, ижтимоий, гуманитар ва бошқа муаммоларни ҳал қилиш, фан, техника ва ишлаб чиқаришнинг умумий (яхлит) тизим сифатида фаолият юритишини таъминлаш учун йўналтирилган фаолият.

Экспериментал ишланмалар – илмий тадқиқотлар ўтказиш натижасида ёки амалий тажриба асосида олинган билимларга асосланган ҳамда инсон ҳаёти ва саломатлигини асраш, янги материаллар, маҳсулотлар, жараёнлар, қурилмалар, тизимлар ёки усуллар яратиш ва уларни янада такомиллаштиришга йўналтирилган фаолиятлир.

ИТФ алоҳида турларга тақсимланади. Улар ўртасидаги чегара шартли ҳисобланади ва уларни ажратиш қийин бўлади. Бунинг устига, ИТФда банд бўлганлар унинг бир тури билан тобора камроқ чегараланмоқда. Масалан, олим ва ихтисосчи “фан – ишлаб чиқариш – истеъмол” бутун циклида иштирок этиши мумкин.

ИТФ нафақат натижалари илмий тадқиқотлар ва конструкторлик ишланмалар ҳисобланган соҳани (ИТТКИ), балки лойиҳа ва конструкторлик ташкилотлари, ишлаб чиқариш аппарати, хўжалик тармоқлари ва саноатнинг ушбу ютуқлардан фойдаланиш қобилиятини, жумладан, бунинг учун зарур билимларга эга бўлган кадрлар тайёрлаш қобилиятини ўз ичига олади. ИТФ тоифаларини тавсифлашга бундай ёндашув ИТФ бошқаруви учун методологик жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга, чунки унга амал қилган ҳолда бошқарув ва ташкилот объектлари янги техника ва технологиялар яратиш, ишлаб чиқариш ва қўллашнинг барча босқич ва шаклларида ўзаро боғлиқликда бўлиши лозим. У амалда “фан – ишлаб чиқариш – истеъмол” цикли ҳақидаги тасаввурдан узвий бирликда фойдаланиш имконини беради.

Бундай ёндашув шу жиҳатдан ҳам маҳсулдор ҳисобланадики, у инсон фаолиятининг ҳар хил турдаги ва даражадаги илмий-техник комплексларни шакллантиришни асослаб бергунга қадар ушбу соҳасини ташкил қилиш шаклларини изоҳлаб ва асослаб беради.

Фан билим олиш, таълим, маданий, ижтимоий, ҳарбий ва бошқа бир қатор функцияларни бажаради. Бироқ товар-пул муносабатларининг ривожланиши билан иқтисодий функция асосий функциялардан бирига айланмоқда. У бошқа барча фаолият соҳаларида муайян меҳнат унумдорлигини ошириш ва тежамкорликнинг асосий омилига айланади. Таъкидлаш жоизки, ишлаб чиқариш ва бошқа соҳаларда меҳнатни тежаш фаннинг ўзидаги меҳнат сарфига боғлиқ. Бу боғлиқлик фан соҳасига жамият учун зарур бўлган харажатларни шакллантириш объектив эҳтиёжини асослаб беради. Меҳнатни тежаш қонунийлиги қанчалик кучли бўлса, жамиятда меҳнат ва ресурсларнинг шунчалик катта қисми фанни ривожлантиришга йўналтирилиши лозим, демак, илмий билимлар қиймати ўсади. Маҳсулот ишлаб чиқаришнинг кўп илм талаб қилиши, хўжаликнинг кўп илм талаб қиладиган тармоқлари пайдо бўлиши ва ривожланиши тенденцияси ўсишининг назарий асослари шундан иборат бўлиб, бу бошқарувнинг турли поғоналарида илмий-техник ва инновацион сиёсат ишлаб чиқиш ва амалга оширда албатта ҳисобга олиниши зарур.

Фаннинг бевосита маҳсули – тушунчалар, назарий конструкциялар, моделлар ва янги билимлар таркибидаги бошқа ахборот бўлиб, мутахассислар томонидан бир хилда тушунилиш ва ўзлаштиришни таъминлайди.

Фаннинг бевосита маҳсули товарга айланмайди – у янгилик сифатида намоён бўлади.

Фан маҳсули ёки интеллектуал маҳсулот икки хил йўл билан – бозорда ва бозордан ташқарида сотиш йўли билан фойдаланилиши мумкин. Агарда интеллектуал фаолият маҳсулоти бозорда сотиладиган бўлса, бу ҳолда у янгиликлар тоифасидан инновациялар тоифасига ўтади.

Фанни бозор муносабатлари тизимида жалб қилиш учун ҳозирги пайтда оралик натижа – илмий-техник маҳсулот – шартнома шартларига мувофиқ якунланган, бозор нархларида сотиладиган, буюртмачи томонидан қабул қилинган ИТТКИ натижаси ҳисобга олинади. «Янгиликлар киритиш» («инновация») атамаси охириги 15-20 йилдан бери илмий адабиётларда ва амалий фаолиятда кенг қўллана бошлади.

Янгилик кирити (новшество) бу – бирон-бир фаолият соҳасида унинг самарадорлигини ошириш бўйича фундаментал ва амалий тадқиқотларнинг расмийлаштирилган натижасидир.

Янгилик киритиш – фан ва техника ютуқларидан бозорда амалий фойдаланиш бўйича фаолиятнинг оралик якунигина, холос. Янгилик киритиш интеллектуал маҳсулотнинг қуйидаги турларидан бири сифатида қайд этилиши ва расмийлаштирилиши мумкин: ихтиро, тушунча, илмий ёндашув, янги тамойил, стандарт, тавсия, услубият, янги ёки такомиллаштирилган маҳсулот (технология, бошқарув ёки ишлаб чиқариш жараёни, ташкилий, ишлаб

чиқариш ёки бошқа структура) ҳужжатлари, патент, рационализаторлик таклифлари, кашфиётлар, «ноу-хау», маркетинг тадқиқотлари натижалари ва ҳ.к. Янгилик киритиш атамасининг синоними ҳисобланган новация тушунчаси илгари мавжуд бўлмаган биронта янгиликни ифодалайди.

«Янгилик киритиш» ва «новация» тушунчалари билан «тадқиқот», «ихтиро» ва «кашфиёт» тушунчалари чамбарчас боғлиқдир. Илгари маълум бўлмаган маълумотлар олиш ёки илгари маълум бўлмаган табиат ҳодисаларини ёки инсоният муҳитини кузатиш жараёни тадқиқот деб аталади.

Ихтиро бу – янги ускуна, механизм, восита, технология, усул ва инсон томонидан яратилган бошқаларда ўз аксини топадиган тадқиқот натижасидир.

Кашфиёт бу – тадқиқотларнинг, эҳтимол, кўшимча натижаси ҳисобланади. Кашфиётлар ва ихтиролар қоидага кўра, фундаментал даражада юзага келади ва камдан-кам ҳолларда яқка шахслар томонидан амалга оширилади. Улар тасодифан рўй бериши ва фойда олиш мақсадини кўзламаслиги ҳам мумкин.

Янгилик ишлаб чиқариш ва бошқарув тизимига жорий қилинганидан сўнг бозорда истеъмол қилинадиган янги маҳсулотга айланади ва уни сотишдан иқтисодий, ижтимоий ёки бошқа турдаги самара олинади, - у янги тоифага – инновацияларга айланади.

Адабиётларда «инновация» атамасига берилган кўплаб таърифларни топиш мумкин. Бироқ, тадқиқотчиларнинг ушбу иқтисодий тоифага алоҳида эътибор кўрсатишларига қарамай, илмий ғоя ҳалигача «инновациялар» тушунчасининг ҳам назария, ҳам амалиёт талабларига жавоб берадиган, шунингдек, уларни амалга оширишнинг муайян субъекти – давлат, минтақа, тармоқ ва корхона нуқтаи назаридан тўғри бўладиган универсал таърифини ишлаб чиқмаган.

«Инновациялар» атамасини янги иқтисодий тоифа сифатида фанга австриялик (кейинчалик америкалик) олим Йозеф Шумпетер XX асрнинг биринчи ўн йиллигида киритган. Ўзининг «Иқтисодий ривожланиш назарияси» номли асарида (1911й.) Й.Шумпетер илк бора ривожланишда ўзгаришларнинг янги комбинациялари масалаларини (яъни инновация масалаларини) кўриб чиқди ва инновацион жараёнга тўлиқ тавсиф берди.

Й. Шумпетер ривожланишдаги беш хил ўзгаришни ажратиб кўрсатди:

- 1) янги техника, технологик жараёнлар ёки ишлаб чиқаришнинг янги бозор таъминотидан фойдаланиш;
- 2) янги хусусиятларга эга бўлган маҳсулот жорий қилиш;
- 3) янги хомашёдан фойдаланиш;
- 4) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва унинг моддий-техника таъминотида ўзгаришлар;

5) янги сотув бозорларининг пайдо бўлиши.

У иқтисодиётда новатор-тадбиркор марказий фигурага айланишини исботлаб берди. Й.Шумпетерга кўра, инновация бу – истеъмол товарларининг янги турлари, янги ишлаб чиқариш ва транспорт воситалари, янги бозорлар ва саноатда ташкилотлар шакллари жорий қилиш ва фойдаланиш мақсадидаги ўзгаришлардир.

Инновацион стратегия бу – жамият ривожланиши йўналишига мувофиқ технологияларда ҳам, технологияларни бошқаришда ҳам янгиликлар киритишни танлаш ва амалга ошириш тизимларини ўзгартириш жараёнини белгилаб берадиган қоидалар ва меъёрлар тўпламидир. Инновацион стратегиянинг энг олий вазифаси – инновацион жараён қатнашчиларининг манфаатлари ва турли йўналишдаги жараёнларни максимал даражада уйғунлаштириш ҳисобланади.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг ҳозирги ҳолати миллий иқтисодиётда инновацион ўзгаришларни амалга ошириш суръатларини жадалаштиришни талаб этмоқда. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки чуқур, самарали инновацион стратегияни амал қилиши мамлакат иқтисодий ва табиий омилларидан оқилона фойдаланиш орқалигина амалга ошириш мумкин. Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида иқтисодиёт инновацион шаклланиши энг аввало иқтисодий ўсишни таъминловчи тармоқлар ҳисобига юз беради, бу эса ўз навбатида мамлакат иқтисодиётини хом ашё экспорт қилишини камайтириш билан бирга уни қайта ишлашни ривожлантиришга, валюта маблағларининг тежалишига, аҳоли бандлигининг ошишига сабаб бўлади. Ушбу омиллар ўз навбатида инновация стратегиясини амалга ошириш мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги ўрнини мустаҳкамланишига олиб келади

3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари

Ҳозирги вақтда республиканинг иқтисодий сиёсати иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга, юқори самарали ижтимоий йўналтирилган иқтисодиётни яратишга қаратилган.

Мутахассисларнинг фикрларига кўра Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион ривожланиш йўлига ўтиши бир қатор муаммолар билан боғлиқ. Иқтисодиётнинг жадал ўсишини таъминлаб берувчи инновацион технологик иқтисодиётнинг универсал модели мавжуд эмас.

Илмий тадқиқот - янги билимларни ишлаб чиқиш жараёни, билиш фаолияти турларидан бири. Унга объективлик, ишонччилик, аниқлик хос. Илмий тадқиқот ҳамма шартларга амал қилиб такрорланганда ҳаммиша бирдек

натижа бериши, баҳс этилаётган масалани исботлаши лозим. Илмий тадқиқот бир-бири билан боғланган икки қисм — тажриба ва назариядан иборат. Илмий тадқиқотнинг асосий компонентлари: мавзуни белгилаш, мавжуд ахборотни, тадқиқот соҳасидаги шарт-шароит ва методларни, илмий фаразларни олдиндан таҳлил этиш, тажриба ўтказиш, олинган натижалар-ни таҳлил этиш ва умумлаштириш, ке-либ чиққан фаразларни олинган далил-лар асосида текшириш, янги факт ва қонунларни ифодалаб бериш, илмий башорат юритиш. Илмий тадқиқотларни фундамен-тал ва амалий, микдорий ва сифатий, ноёб ва комплекс тадқиқотларга аж-ратиш кенг тарқалган. Илмий тадқиқотларнинг метод ва тажрибалари фаннинг ўзидаги-на эмас, балки кўпгина иқтисодий ва ижтимоий масалаларни қал қилишда ҳам кенг қўлланилади.

Илмий тадқиқот институтлари — фан, техника, ишлаб чиқариш соҳаларида илмий тадқиқот олиб борадиган муассаса. Дастлаб 19-аср охири 20-аср бошларида вужудга келган. 1888 йил Парижда Пастер институти, 1909 йилда Радий институти ташкил этилган. 20-асрнинг бошларидан назарий масалалар билан бирга техника, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш бўйича муҳим муаммолар устида тадқиқотлар олиб борувчи турли Илмий тадқиқот институтлари пайдо булди. 20-асрнинг ўрталарига келиб Илмий тадқиқот институтлари кўп мамлакатларда илмий фаолиятни ташкил этишнинг асосий шакли бўлиб қолди. Ўзбекистонда асосий назарий муаммолар илмий тадқиқот ишларининг мувофиқлаштириш маркази — Ўзбешстон Фанлар академиясида тадқиқ этилади. Билимнинг муайян соҳаларини тадқиқ этувчи ва бевосита вазирликлар, давлат кўмиталарига буйсунувчи тармоқ Илмий тадқиқот институтлари ҳам мавжуд. Ўзбекистонда биринчи илмий тадқиқот муассасаси — Тошкент астрономия ва физика обсерваторияси (ҳоз. Астрономия институти) 1873 йилда ташкил этилган. 2000 йилда Ўзбекистонда 100 дан ортиқ Илмий тадқиқот институтлари ишлади.

Назорат учун саволлар.

1. Фан ва юқори технологик тармоқларни ривожлантиришнинг аҳамияти.
2. Илмий кашфиётлар ҳамда товар ва хизматларнинг янги истиқболли бозорларини яратиш зарурияти.
3. Таълим, илм – фан ва ишлаб чиқариш тизимини яратиш, унинг институционал шароитларни кенгайтириш.
4. Миллий инновацион тизимни шакллантириш концепциясининг асосий жиҳатлари.
5. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.
6. Миллий инновацион тизим инновацион иқтисодиётнинг муҳим белгиси сифатида.
7. Инновацион ёндошувлар асосида иқтисодиётни таркибий қайта қуриш.

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот.

Инновацион иқтисодиётнинг мазмуни, шаклланиши ва амал қилиш хусусиятлари. Инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмуни.

Муҳокама этиладиган масалалар.

1. Инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмуни.
2. Билимларга асосланган иқтисодиёт ва унинг хусусиятлари.
3. Инновацион жараён моделлари ва амал қилиш қонуниятлари.

Калит сўзлар: Инновацион ривожланиш. Билимларга асосланган иқтисодиёт. Инновацион жараён. Инновацион модел. Инновацион мойиллик. Янгиликка интилиш. Инновацион барқарорлик.

2-амалий машғулот.

Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш. Корхоналарда янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.

Режа

1. Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти.
2. Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги.
3. Янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.
4. Инновацион жараёнларни молиялаштириш манбалари ва шакллари.

Таянч иборалар: Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ). Фан-техника тараққиёти. Интеллектуал мулк. Интеллектуал капитал. Интеллектуал ишланмалар. Интеллектуал бойликнинг ҳуқуқий муҳофазаси. Интеллектуал мулк ҳимояси. Интеллектуал мулкни бошқариш. ИТИларни тижоратлаштириш. Илмий кашфиётлар. Ихтиролар. Лицензиялаш.

3-амалий машғулот:

Инновацион тараққиётнинг хориж тажрибаси.

Режа

1. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инновацияни ривожлантириш асослари.
2. Мамлакатнинг инновацион салоҳиятини ўлчашда миқдорий ва сифатни аниқловчи индикаторлар.
3. Илмий тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишларини молиялаштиришда давлат роли.

Таянч иборалар: илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти, Фан-техника тараққиёти ва унинг

ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги, янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш. Интеллектуал мулк. Интеллектуал капитал. Интеллектуал ишланмалар. Интеллектуал бойликнинг ҳуқуқий муҳофазаси. Интеллектуал мулк ҳимояси. Интеллектуал мулкни бошқариш. ИТИларни тижоратлаштириш. Илмий кашфиётлар. Ихтиролар . Лицензиялаш .

1. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда инновацияни ривожлантириш асослари.

Дунё иқтисодиётининг етакчи давлатлари тажрибаси иқтисодий ўсиш – бу тўғри танланган инвестиция сиёсати эканлигини кўрсатади. Самарали инвестиция сиёсатида асосий эътибор мавжуд ресурслар, инвестициялар шароитида мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг устивор йўналишларини аниқлаб олиш, инвестицияларни аниқланган истиқболли йўналишларга сафарбар қилишдир. Бу ерда сўз молиявий ресурслар ҳажмида эмас, балки инвестициялардан келгусида энг юқори меҳнат унумдорлиги ва ишлаб чиқариш самарадорлигига эришишга асос, шарт-шароит яратиш хусусида бормоқда.

Бугунги кунда дунёнинг кўплаб мамлакатлари учун иқтисодиётни ривожлантириш учун фаннинг турли соҳаларини қамраб олган илмталаб ишлаб чиқаришни ривожлантириш стратегик вазифа сифатида қўйилмоқда.

Ушбу мамлакатларда инновацион ривожланишни таъминлашга ижобий таъсир кўрсатган омиллардан бири илмий тадқиқот тажриба конструкторлик ишларига (ИТТКИ) ялпи ички маҳсулотнинг 3 фоизгача бўлган маблағнинг доимий ажратилишидир. Ушбу тадбир натижасида фан-техника тараққиётининг ривожланишига эришишга, мамлакатда ғоят кўплаб ихтиролар, янгиликлар, ғоялар вужудга келишига тегишли шароит яратилади. Инновацион тараққиётни таъминлашга кучли таъсир кўрсатадиган яна бир омил бу инсон капитали ва давлатда шаклланган техник-технологик уклад ҳисобланади.

Биз инновацион ривожланган ва ривожланаётган давлатлардан Япония, АҚШ, Хитойнинг шу йўналишдаги тажрибасини ўрганишни мақсадга мувофиқ деб, ҳисоблаймиз.

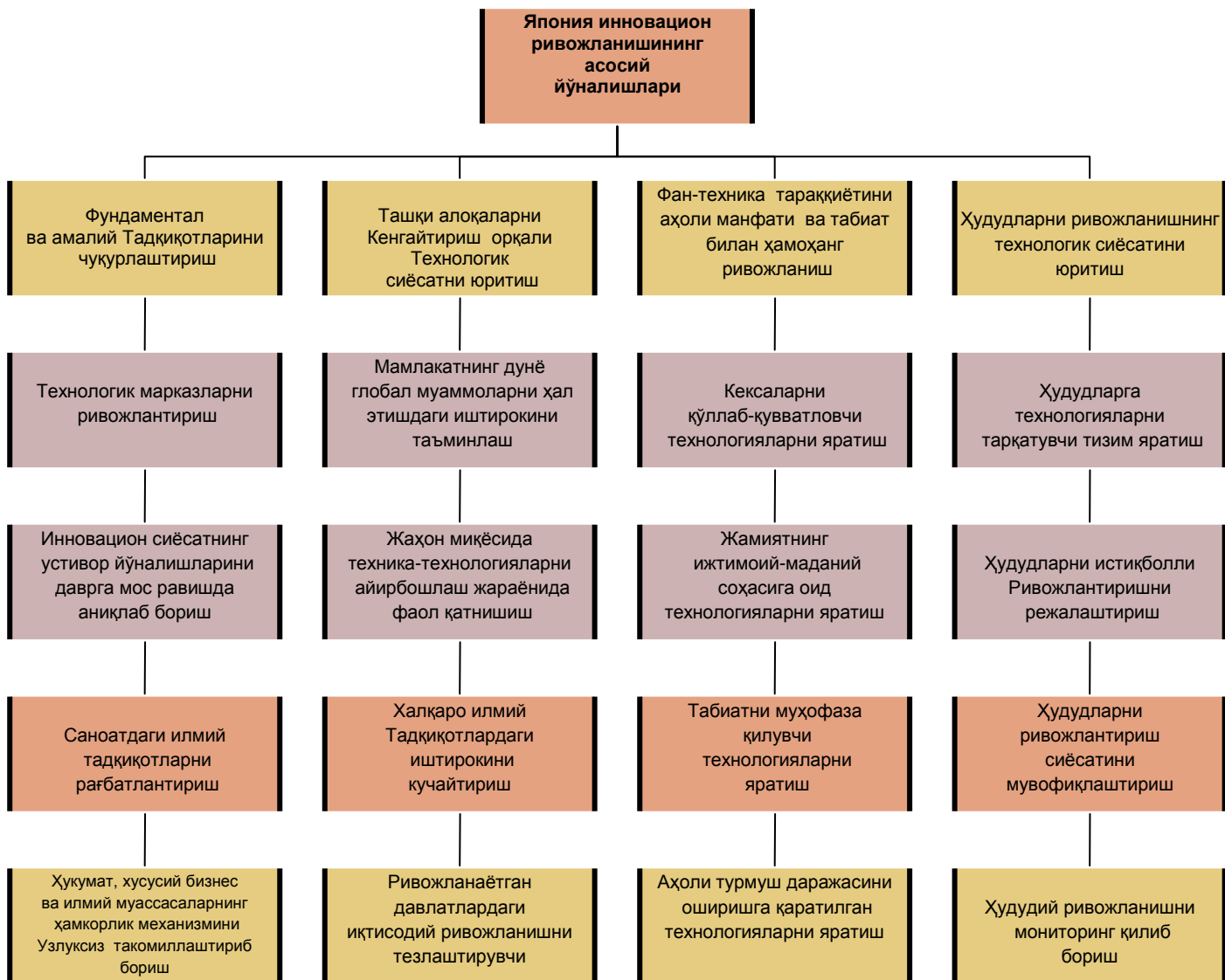
Япониянинг инновацион ривожланиш тарихи, янгиликларга инвестиция киритиш усули – иқтисодиётни ривожлантиришнинг ўзига хос йўналиши ҳисобланади. Япониянинг Иккинчи Жаҳон Ватан урушидан кейинги иқтисодий аҳволи ғоят аянчли бўлгани тарихдан маълум. Япония иқтисодиётини ривожлантириш учун эса молиявий ресурсларни топиш имкони деб ҳисоблаб, дунё жамоатчилиги ва ғарб экспертлари Японияни абадий қашшоқликка маҳкум этилган давлатлар қаторига киритиб қўйган эди. Япония 1950 йиллардан бошлаб технопаркларни жадал суръатлар билан ташкил этиш йўлидан бориб, чет элдан жуда кўплаб патентлар ва лицензиялар сотиб олинди. Япония иқтисодиётига ғоят катта ҳажмда чет эл технологиясининг киритилиши қисқа вақт ичида янгидан замонавий саноат ишлаб чиқаришини ташкил этишга шароит яратади. 1960 йилдан бошлаб эса Япония хорижий технологиялар

билан бир қаторда ўзининг хусусий техника-технологияларини ишлаб чиқишга алоҳида эътибор бера бошлади. Японияда ўтган асрнинг 80-йилларида Ташки савдо ва саноат вазирлиги томонидан “Технополис” дастури асосида 14 шаҳарда 18 та технополис ташкил этилди. “Цукуба” технополиси уларнинг ичида энг йириги бўлиб, 28 минг га майдонни эгаллаган, 145,0 минг киши фаолият кўрсатади³⁴. Айнан янги технологияларни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш Урушдан кейинги йилларда Япониянинг қисқа вақтда тикланишига ва жадал суръатлар билан ривожланишига олиб келди. Япониянинг инновацион ривожланишининг ўзига хос жиҳати шундаки давлатга нисбатан хусусий бизнес, хусусий компаниялар янги техника-технологияларни кашф этиб, танқис бўлган молиявий ресурсларни, инвестицияларни иқтисодиётга жалб эта бошлади. Давлат билан бир қаторда хусусий бизнес томонидан ишлаб чиқилган инвестиция сиёсатини фаоллаштириш, мамлакатнинг молиявий ресурсларга бўлган эҳтиёжини қондириш имконини берди. Япония ҳукумати билан хусусий бизнеснинг ғоят чуқур ўйланган, келишилган ҳатти-ҳаракати Япония давлатини иқтисодий ҳалокатдан қутқариб қолди. ва Япон жамиятининг ижтимоий-сиёсий барқарорлигини таъминлади. Япониянинг инновацион ривожланиш тажрибаси кўрсатдики, нафақат янгиликлар, ихтироларни кашф этишга капитал, инвестиция, балки капитал учун ҳам янгиликларқилиниши шартлиги ва улардан самарали фойдаланиш зарурлиги ҳам муҳим омил эканлиги аниқланди.

Япония инновацион ривожланиш тажрибасининг яна бир қирраси – бу хусусий бизнес вакилларининг инновацион ривожланишга фаол иштирокидир. Бунинг замида иккита мотив бўлиб, биринчиси – ватанпарварлик, иккинчи – инновацион фаолиятга киритилган капитал қайтими, самарадорлиги, анъанавий фаолият турларига нисбатан анча юқориликдир.

Япония иқтисодиётида энг юқори марказлашув – бу фан-техника тараққиётини таъминлаш соҳасида кузатилади. Иқтисодиёт, савдо ва саноат вазирлиги давлат номидан ягона марказдан туриб бошқариш вазифасини бажаради. Бундай бошқарув тизими АҚШда ва Ғарбий Европа давлатларида йўқ бўлиб, ундан кўзланган асосий мақсад – стратегик, узок муддатли, истиқболли давлат дастурларини ўзида мужассам этган илмий тадқиқотларни молиялаштириш, ривожлантириш, реализация қилиш ҳисобланади. Японияда ИТТКИ ларнинг марказлашуви ва уларни тартибга солиш учун фанни молиялаштириш вазирликлар томонидан амалга оширилади ва доимий амал қилувчи йирик, миллий лабораториялар амал қилади. Шунингдек давлатдан йирик буюртмалар оладиган марказлашган йирик корпорацияларнинг илмий мажмуаларини ривожлантириш халқаро институтлар, дастурлар ва лойиҳаларни шакллантириш орқали амалга оширилади.

³⁴ [http:// www.feedcenter.org](http://www.feedcenter.org). Сайти материалларидан олинган.

1.5-чизма. Япония инновацион ривожланишининг асосий йўналишлари³⁵

Чизмадан кўринадики, Япониянинг инновацион ривожланиш йўналишлари ғоят кенг қамровли бўлиб, уни бир ўзига хос жиҳати иқтисодиётни модернизация қилишда техник-технологик янгилашда табиат ва жамият уйғунлиги, турли аҳоли қатламларининг манфаатлари ҳам инobatга олинишидир. Япония хусусий бизнес вакилларига давлат томонидан берилаётган “солиқ кредити” имтиёзи инновацион ривожланишни таъминлашда катта роль ўйнайди. Японияда хусусий бизнес томонидан самарали, лекин юқори хавф-хатарли лойиҳаларнинг амалга оширилишида давлат лойиҳа иштирокчиси, бизнес-партнёр сифатида маълум рискни ўзига олади ва хусусий бизнесни қўллаб қувватлайди.

Япония инновацион сиёсатини бошқарув тизимининг яна бир ўзига хос томони инновацион ривожланишни таъминлашда горизонтал алоқаларнинг кучлилиги, йирик лойиҳалар муҳокамасида давлат, хусусий ташкилотларининг фаол иштирок этиши; фан, техника, технология, бошқарув ва бошқа соҳаларда,

³⁵ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

давлат бошқарувининг барча дастакларида инновациялардан самарали фойдаланиш ўртасидаги интеграциянинг мавжудлигидир. Инновацион жараёнларни мониторинг қилиш ва прогнозлаш мақсадида “Ақлий” тадқиқот марказлари кенг ривожланганлиги.

Бугунги кунда Японияда 23 та эркин импорт зонаси, 19 та технополислар, 300 тага яқин давлат ва хусусий илмий-техник марказлар ишлаб турибди. Япониянинг инновацион ривожини режалаштириш АҚШникидан энг катта фарқи – бу ИТТКИни режалаштиришнинг самарадорлигини аниқлаш механизмининг мавжудлигидир.

Япониядан инновацион ривожланишни янада жадаллаштириш учун ИТТКИ субъектларига солиқ, амортизация ва бошқа иқтисодий имтиёзлар тизимини қўллаш амалиёти кенг қўлланилган. Масалан, ИТТКИ субъектлари фаолияти натижасида олинadиган фойдадан солиқ олмаслик, ўша солиқ базасини уларнинг моддий-техника базасини мустахкамлашга йўналтириш, импорт операцияларидан имтиёзли бож-таъриф сиёсатини қўллаш амалиёти кенг тарқалган. Масалан, Японияда бугунги кунда ИТТКИга ажратилаётган маблағлар АҚШга нисбатан –11,0 марта, Германияга нисбатан –8,4 марта камдир. Бу нафақат давлатнинг бюджет маблағларини тежаши, балки бу хусусий бизнеснинг ишлаб чиқаришга “ноу-хау”ларни татбиқ этишдаги роли ва манфаатдорлиги кўрсаткичи ҳамдир.

Хитой Халқ Республикасининг инновацион ривожланиш йўли ҳам ўзига хосдир. Хитой Халқ Республикасининг XX-аср охири XXI-аср бошларидаги ижтимоий-иқтисодий аҳволи, аҳолининг жадал суръатлар билан ўсиши, энергия ресурсларнинг етишмаслиги, ҳудудларнинг нотекис ривожланганлиги, экологиянинг ёмонлашуви ва инфляциянинг ғоят юқорилиги каби долзарб муаммолар билан тавсифланар эди. Хитой ҳукумати мазкур муаммоларнинг ечимини инвестициялар орқали ҳал этиш йўлини танлади. Хитойнинг инновацион ривожланишининг ўзига хос тамойили чет элдан инвестицияларни жалб қилиш ва тайёр технологияларни харид қилиш, ишлаб чиқаришга татбиқ этишдан ўзининг хусусий инновацияларини яратиш ва юқори технологияли брендларни вужудга келтиришга устиворлик берганлигида кўринади. Хитойнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишини жадаллаштиришга қаратилган ислохотлар 1978 йилда бошланиб, давлатнинг келгусидаги тараққиёти учун ғоят катта имкониятлар яратди. Хитой ҳам Япония каби ўзининг инновацион ривожланишининг чет элдан патентлар, лицензиялар харидидан бошлаб замонавий саноат тармоғини шакллантиришга муваффақ бўлди.

Хитойнинг инновацион ривожланишини уч босқичга ажратиш мумкин бўлиб, 1-босқичи 1978-1982 йилларни ўз ичига олади. Бу даврда Хитойда эркин иқтисодий зоналар (ЭИЗ) га сармояларни жалб этишнинг ҳуқуқий-шартномавий, ташкилий асослари вужудга келтирилди. Бу жараёнда солиққа тортиш, технологияларни қабул қилиш ва тарқатиш, меҳнат муносабатлари, валюта ва божхона масалаларини тартибга солувчи қонунчилик ҳужжатлари тўплами қабул қилинди. Солиққа тортишда мисли кўрилмаган имтиёзлар берилди, мамлакатда корхона фойдасидан олинadиган солиқ ставкаси – 33 фоиз

бўлган ҳолатда, эркин иқтисодий зоналарда жойлашган, фаолият кўрсатаётган корхоналарда бу кўрсаткич – 15 фоизни ташкил этган эди. Инновацион ривожланишнинг 2-босқичи 1983-1989 йилларни қамраб олиб, шу даврда Хитойга чет эл капиталини нафақат эркин иқтисодий зоналарга, балки давлатнинг бошқа ҳудудларига ҳам киритиш, эркин иқтисодий зоналар фаолиятини яна кучайтириш, кенгайтириш, қонунчиликни яна такомиллаштириш масалалари муваффақиятли ҳал этилди. 2 - босқичда эркин иқтисодий зоналарда жойлашган корхоналарнинг ишлаб чиқарган маҳсулотининг 50 фоизи экспорт қилинди, бу зоналардаги инфратузилмаларни барпо этишнинг 80 фоиз харажати Хитой ҳукумати ўзи зиммасига олди. Хитойда 1990 йилдан инновацион ривожланишнинг 3-босқичи бошланиб, бугунги кунда мамлакатда мавжуд бўлган техник-технологик тартибнинг пойдеворига айнан шу босқичда асос солинди³⁶.

Хитойнинг соҳилбўйи ҳудудларини ривожлантириш стратегиясида саноат ва технологик ривожланишни устивор йўналиш сифатида белгиланди. Хитой иқтисодиётини инновацион йўналишга ўтказишнинг дастлабки қадамлари сифатида мамлакатнинг чекка, порт шаҳарларида ЭИЗ ташкил этилди. Амалга оширилган ушбу тадбир натижасида Хитойга сармоя киритиш авж олди ва бу ҳолат Европа, АҚШ, Япониядан дастлаб Хитойга чет элдан кўп қўл меҳнати талаб қилувчи, кейинчалик эса юқори технологияли ишлаб чиқаришнинг кириб келишига сабаб бўлди. Хитой ҳудудида жойлашган ЭИЗлар дунёда энг катта бўлиб ҳисобланади. Уларнинг дунёдаги бошқа эркин иқтисодий зоналардан фарқи уларни кўп тармоқли эканлиги, саноат ривожланиши кишлоқ хўжалиги тармоғини ривожлантириш билан уйғунлаштирилганлигидир. Хитойда эркин иқтисодий зоналарнинг ривожланиши билан уларнинг табақалашуви ҳам содир бўлди. Хитой бугунги кунда юқорида қайд этилган тадбирлар натижасида дунёнинг энг йирик экспортёр давлатига айланди. Бугунги кунда Хитойда турли даражада 120 та янги ва юқори технологияни ўзлаштирув зоналари, шундан 53 таси давлат аҳамиятига молик зоналар фаолият кўрсатмоқда. Шунингдек, 137 та янги корхоналарни ташкил этувчи сервис-марказлар ишлаб турибди³⁷. Хитойнинг инновацион ривожлашининг яна бир устивор тамойилларидан бири стратегик режалаштириш, прогнозлаш, дастурлаш каби иқтисодий дастаклардан юқори самара билан фойдаланишдир. Хитойнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантиришнинг “Прогноз-2050” стратегик дастури ишлаб чиқилган ва иқтисодий ҳаётга муваффақият билан татбиқ этилмоқда.

АҚШда инновацион фаолиятни ташкил этишда давлатнинг роли ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Агар Японияда инновацион фаолиятни ташкил этишда хусусий бизнес устивор ва унинг салмоғи катта бўлса, АҚШда эса инновацион фаолият давлат томонидан қўллаб-қувватланади, бошқарилади ва мувофиқлаштирилади (1 - жадвал).

1-жадвал.

³⁶ [http:// catalog.fmb.ru/china/10.shtml](http://catalog.fmb.ru/china/10.shtml). сайтидан олинган материаллар.

³⁷ Экономическое обозрение №12(134) 2010, стр.32-33.

АҚШда давлат томонидан инновацион фаолиятини тартибга солувчи давлат органлари³⁸

Т/р	Давлат органлари номлари	Вазифаси
1	Америка илмий жамғармаси	Мамлакатда олиб борилаётган фундаментал тадқиқотларни бошқаради ва мувофиқлаштиради.
2	Америка илмий кенгаши	Саноат соҳасидаги илмий тадқиқотлар олиб боради ва илмий-ўқув жараёнларни ташкил этади ва бошқаради.
3	НАСА	Агрокосмик тадқиқотларни олиб боради
4	Миллий стандартлар бюроси	АҚШда ишлаб чиқарилган, мамлакатга киритилаётган товарлар, хизматларни стандартлаш ишларини ташкил этади ва бошқаради.
5	Мудофаа вазирлиги	Ҳарбий мудофаа соҳасидаги илмий тадқиқотларни ташкил этади ва мувофиқлаштиради.
6	Саноат тадқиқотлари Миллий маркази	Саноат билан бошқа тармоқлар, соҳалар интеграциясини таъминловчи илмий-тадқиқотларни олиб боради.
7	Миллий фанлар академияси	Мамлакат миқёсида олиб борилаётган фундаментал, илмий-амалий тадқиқотларни ташкил этади ва мувофиқлаштиради.
8	Миллий техника академияси	Американи модернизациялаш, техник-технологик янгилашга оид тадқиқотларни ташкил этади, бошқаради ва мувофиқлаштиради.
9	Америка фанлари ривожланишига кўмаклашувчи ассоциация	Барча фанларни ривожлантириш, такомиллаштириш, бойитишга оид чора-тадбирларни ишлаб чиқаради ва амалга оширади.

Жадвалда келтирилган 9 та ташкилотдан 1-5 қаторда жойлашганлари тўлиқ бюджетдан, қолган 4 та эса аралаш молиялаштирилади, яъни 50 фоизи хусусий бизнес томонидан, 46 фоизи бюджетдан, қолгани эса бошқа манбалардан молиялаштирилади. АҚШ инновацион ривожланишининг ўзига хос жиҳати – бу давлат аҳамиятига молик йирик илмий лойиҳалар давлат томонидан тўлиқ молиялаштирилади. Мазкур лойиҳаларни ишлаб чиқиш, реализация қилиш венчур жамғармалари ва тадқиқот марказлари томонидан амалга оширилади. Инновацион ривожланишни таъминлашнинг муҳим шарт-шароитларидан бири – тегишли инфраструктура яратишдир ва бу муаммо ҳам давлат томонидан ҳал этилади.

АҚШда янгиликлар ва ихтироларни тарқатиш, уларни тушунтириш, реклама қилиш марказлари кенг ташкил этилган. Давлат бир томондан инвестицияларнинг яратувчиси сифатида иштирок этади ва бошқа томондан эса, уларнинг истеъмолчиси ҳам ўзи ҳисобланади. Инвестициялар учун масъул давлат органлари мамлакатда ва чет эллардаги инновацион жараёнларни кузатиб боради энг илғор технологияларни топиш, уларни экспертиза қилиш, кенг тарқатиш каби амалий ишларни бажаради ва прогнозлаш ишларини амалга оширади. АҚШда инновацион ривожланишни таъминлашда солиқ тизими имтиёзларидан самарали фойдаланиш яхши йўлга қўйилган. АҚШда интеллектуал мулк субъектлари ва объектларини солиққа тортишда бир қатор

³⁸ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

имтиёзлар қўлланилади. Масалан, АҚШда интеллектуал мулк объектларини (ИМО) солиққа тортишда қўлланиладиган солиқ – бу даромад солиғидир. Агар интеллектуал мулк объектларни олди-сотди операциялари жараёнида барча қилинган ҳаражатлар солиқ базасидан чиқариб ташланади.

Америка солиқ кодексида интеллектуал мулк объектларни ташкил этишда уларни ташкил этишга қилинган ва тўлаб берилган ҳаражатлар, одатий ва зарурий ҳаражатлар солиқ базасидан чиқариб ташланади. АҚШда ИМОни сотишда ҳам сотувчи-солиқ тўловчига бир қатор имтиёзлар кўзда тутилган. Масалан, агар лицензия сотиш орқали олинган даромаддан бирламчи солиқ базасидан олинган ставкадан солиқ олинади, устав капиталидан эмас.

Дунёнинг инновацион ривожланган давлатлари (АҚШ, Япония) ва жадал суръатлар билан ривожланаётган (Хитой) давлатларида юритилаётган самарали солиқ ва бошқа имтиёзлар тизими қуйидагиларда намоён бўлади:

- муаллифлик ҳуқуқи ва интеллектуал мулкнинг дахлсизлигини иқтисодий-маънавий жиҳатдан таъминлаш;
- ИТТКИдан олинаётган фойдадан олиннадиган солиқнинг бир қисми ёки тўлиқ ҳажмини ўша соҳага хўжалик юритувчи субъектлар ихтиёрига қолдириш;
- йирик, давлат аҳамиятига молик лойиҳаларни реализация қилаётган лойиҳа иштирокчиларига “солиқ таътили” тизимини қўллаш;
- инновацион фаолият иштирокчиларининг олаётган дивидентлари, фойдасини имтиёзли солиққа тортиш;
- инновацион фаолият субъектларининг эҳтиёжлари учун қилинадиган товар-моддий бойликларни харид қилишда имтиёзли солиқ, бож-тариф тизимини қўллаш мақсадга мувофиқ бўлади.

2. Мамлакатнинг инновацион салоҳиятини ўлчашда миқдорий ва сифатни аниқловчи индикаторлар.

Индустриал ривожланган давлатларда муомаладаги пул массаси билан товарлар, хизматлар қийматининг массаси ўртасидаги нисбатнинг кескин бузилиши содир бўлди ва бундай нохуш ҳолатлар дунё иқтисодиётида кузатилаётган технологик, энергетик, экологик муаммоларни янада мураккаблаштириб уларни долзарб масалаларга айлантормоқда. Мазкур муаммолар эса ўз навбатида жаҳон хўжалигида глобаллашув тенденцияларини кучайтириб, халқаро иқтисодий ҳамкорлик тамойиллари, шакллари, йўналишларини ўзгартирмоқда ва пировардида бу ҳолатлар миллий хўжаликларга салбий таъсир этмоқда.

Маълумки бугунги кунда индустриал ривожланган давлатларда иқтисодий ўсиш омиллари олдингидек капитал, меҳнат ва ишлаб чиқариш воситаларигина бўлиб қолмасдан балки иқтисодий ўсишнинг асосий омили сифатида юқори сифатли саноат маҳсулотлари, рақобатбардош интеллектуал маҳсулотлар ишлаб чиқаришни таъминловчи билимлар, ғоялар ва янги технологиялар юзага чиқмоқда.

Дунё иқтисодиётида охириги йилларда содир бўлган ва давом этаётган инқирозли жараёнлар миллий иқтисодиётларда ҳам ҳар томонлама пухта

ўйланган иқтисодий сиёсат юритишни тақоза этмоқда. Дарҳақиқат, жаҳон иқтисодиётининг барқарор ўсиши учта глобал омил, яъни ишлаб чиқаришнинг техник-технологик даражаси, инновацион фаолият олиб борувчи институтлар ва субъектнинг самарали фаолияти, мамлакатда олиб борилаётган макроиқтисодий сиёсат ва унинг натижасида шакллантирилган мўтадил инвестиция муҳити ҳал этувчи омил бўлиб қолмоқда. Агар юқорида келтирилган омиллар мисолида мамлакатимизда инновацион ривожланиш ҳолатини таҳлил қилинадиган бўлса қуйидагиларни айтиш жоиз бўлади. Саноати юксак ривожланган давлатлар (АҚШ, Англия, Франция) тажрибаси, жўшқин ривожланиш палласини бошидан кечираётган давлатлар (Малайзия, Сингапур, Ж.Корея, Таиланд)да олиб борилаётган ислоҳотлар тажрибасидан кўринадикки замонавий иқтисодиёт инновацион-интеллектуал тавсифга эга бўлиб бормоқда. Маълумки, иқтисодиётнинг рақобатбардошлиги, юқори суръатлар билан ривожланиши самарали инвестиция ва инновацион сиёсати, улар ўртасидаги диалектик алоқадорлик тамойиллари асосида таъминланмоқда.

Қайси иқтисодий маконда тадбиркорликка кенг йўл, такомиллашган рақобат механизми, мўтадил инвестиция муҳити ва оқилона инвестиция сиёсати юритилса ўша худудда иқтисодий ривожланиш инновацион тавсифга эга бўлади, иқтисодиёт жадал суръатлар билан ривожланади ва қисқа вақт ичида иқтисодий жиҳатдан қолоқ давлатларнинг индустриал ривожланган давлатга айланишига замин яратилади.

Бундан ташқари, юқорида келтирилган халқаро иқтисодиётдаги янги тенденциялар, иқтисодий ўсиш, ривожланиш омилларининг ўзгариши ўз навбатида инновацион иқтисодиётга ўтишни ҳаётий заруратига айлантормоқда. Шунингдек, бу жараёнда бир қатор омиллар, шарт-шароитлар инновацион иқтисодиётга ўтишни тақоза этмоқда (2.1 - жадвал).

Жадвалдан кўринадикки, инновацион иқтисодиётга ўтиш заруратини иқтисодиётда даврийлик тавсифига эга бўлган молиявий-иқтисодий инқирозларнинг вақти-вақти билан содир бўлиб туриши, бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектларининг молиявий мустақиллигини ва рақобатбардошлигини таъминлаш, табиий, иқтисодий ва минерал ресурсларнинг чекланганлиги, аҳоли сонининг узлуксиз равишда ошиб бориши, миллий иқтисодиёт тармоқлари, соҳаларидаги асосий фондларнинг эскириш даражасининг юқорилиги каби омиллар киради. Ушбу омилларнинг ҳар бири муайян функционал вазифани бажаради. Мазкур омиллар ҳар бир миллий давлатни инновацион ривожланиш йўлини танлашга мажбур этадиган ва мамлакатда эса барқарор иқтисодий ўсишни таъминлайдиган омиллар ҳисобланади.

2.1. - жадвал.

Инновацион ривожланишга ўтиш заруриятини белгиловчи омиллар³⁹

Омиллар	Функционал вазифаси
Иқтисодиётда даврийлик тавсифига эга бўлган молиявий-иқтисодий инқирозларнинг вақти-вақти билан содир бўлиб туриши	Жамиятда ижтимоий-иқтисодий тангликларнинг келиб чиқиши ва хўжалик юритувчи субъектларнинг инқироздан чиқиш учун ўз фаолиятига ихтиролар ва янги ёндашувларни қўллашнинг долзарб масалага айланиши.
Бозор иқтисодиёти шароитида хўжалик субъектларининг молиявий мустақиллиги ва рақобатбардошлигини таъминлаш	Бозор иштирокчилари томонидан ишлаб чиқарилган товарлар ва хизматларнинг рақобатбардошлигини таъминлаш мақсадида ишлаб чиқаришни техник-технологик янгилаш, модернизация қилишга ўтилиши.
Табиий, иқтисодий ва минерал ресурсларнинг чекланганлиги	Ресурслардан тежамкорлик билан самарали фойдаланиш ва шу мақсадда замонавий технологиялар, стандартлар ишлаб чиқилиши ҳамда ишлаб чиқаришнинг альтернатив усулларига ўтиши.
Аҳоли сонининг узлуксиз равишда ошиб бориши	Дунё, мамлакатлар аҳолисининг ўсиши, эҳтиёжларнинг табиий ва ўз-ўзидан узлуксиз ошиб бориш тенденциясининг вужудга келиши.
Миллий иқтисодиёт тармоқлари ва соҳаларидаги асосий фондларнинг эскириш даражасининг юқорилиги	Давлат ва миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлаш учун асосий фондларни янгилаш муддатларини қисқартириш орқали таркибий ўзгаришларни амалга ошириш.

Ҳозирги кунда миллий иқтисодиётни инновацион ишлаб чиқаришга ўтказиш нафақат фан-техника тараққиётига, саноатда янги тармоқларнинг ривожланишига балки иқтисодиётнинг барча соҳа, тармоқларини янгилаш, модернизация қилиш, уларга янги технологияларни киритиш ҳамда жамият ҳаётининг маънавий, маърифий томонларини, бошқарув тизимини, унинг усуллари, йўллари такомиллаштириш ҳамда ижтимоий онгни юксалтиришни ҳам шарт қилиб қўймоқда. 2008 йил АҚШ иқтисодиётининг ипотека бозоридан бошланган молиявий-иқтисодий инқироз дунё мамлакатларининг инновацион фаолликни жадаллаштиришини ҳаётий заруриятга айлантди. Маълумки, ҳар бир инқироздан чиқишнинг янги усуллари инновацияларга асосланган янги техник-технологик йўналишларни вужудга келтиради. Юқоридагилардан келиб чиқиб шундай хулоса қилиш мумкинки, назарий жиҳатдан инқироздан чиқиш ёки уни инқироздан сақланишнинг асосий йўлларида бири бу – иқтисодиётни инновацион ривожлантиришга ўтишдир.

Инновацион иқтисодиётнинг асосий белгилари, яъни мезонлари бўлиб қуйидагилар ҳисобланади (1-чизма).

³⁹ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

2.1.- чизма. Иқтисодиётнинг инновацион ривожланиш мезонлари⁴⁰

Чизмада келтирилган мезонларга кўра Ўзбекистонда инновацион иқтисодиётни шакллантириш масаласининг қай ҳолатда эканлигига баҳо бериш мумкин бўлади. Инновацион иқтисодиётнинг шаклланиш ва ривожланишини акс эттирувчи мезонларнинг асосийлари саноатнинг ривожланганлик даражаси, юқори технологиялар асосида ишлаб чиқарилган маҳсулот ҳажми, ЯИМда ИТТКИга қилинган харажатлар салмоғи, ЯИМ таркибида инновацион маҳсулотлар улуши, мамлакатда қилинган ва рўйхатга олинган ихтиролар, кашфиётлар, патентлар сони ва уларнинг тижоратлашув даражаси ҳисобланади.

Маълумки, инновацион ривожланишнинг асосини саноат тармоғи ва унинг турли йўналишлари ташкил этади. Шу нарқаи назардан Ўзбекистоннинг инновацион ривожланишининг ҳозирги ҳолати, истиқболи ҳақида сўз юритишни саноат тармоғининг таҳлилидан бошлаш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбекистон саноати ривожланган давлатлар қаторига киради ва ялпи ички маҳсулотда саноат маҳсулотининг улуши –55 фоизни ташкил этади (2010 йил якунига кўра).⁴¹ Мамлакатимизда саноатнинг машинасозлик, енгил саноат,

⁴⁰ Муаллиф томонидан ишлаб чиқилган

пахта тозалаш ва қайта ишлаш, газ, рангли металлургия, электротехника, радиоэлектроника ва приборсозлик соҳалари ривожланган. Кейинги йилларда саноатнинг нефти-газ, нефти-кимё, энергетика, металлургия ва автомобилсозлик соҳалари жадал суръатлар билан ривожланмоқда. Саноат тармоғининг 100 ортиқ йўналишларида 2200 дан ортиқ концерн, ишлаб чиқариш бирлашмалар, корхоналар томонидан энгил ва юк автомобили, тракторлар, самолётлар, пахта териш машиналари, кабель, текстиль станоклари, лифт, кран, турли трансформаторлар, компрессор станциялари, минерал ўғитлар ва х.к. каби кўплаб маҳсулотлар ишлаб чиқарилмоқда. Маълумки 1991 йилгача республикаимизга -6,0 млн. тоннагача нефт маҳсулотлари келтирилган эди. Мустақиллик йилларида мамлакатимизнинг нефть-газ тармоғига шу соҳадаги дунёнинг етакчи “Келлог” (АҚШ), “Нишо Иван” (Япония) компаниялари билан ҳамкорликда Кўкдумалоқ нефт конденсат кони реконструкция қилинди. 1997 йиллар Бухоро нефти қайта ишлаш заводи “Теннип”(Франция), “Марубени”(Япония) компаниялари ёрдамида модернизация қилинди ва ишга туширилди. Ўрта Осиёда энг йирик полиэтилен ва этилен “Шуртан газ-кимё комплекси”, “ААБ Ламус Глобал”(АҚШ), “Мицун”, “Нишо Иван”(Япония) халқаро консорциуми томонидан қурилиб, ишга туширилди. Саноатнинг нефть-газ тармоғига киритилган чет эл инвестицияси иштирокида шу соҳада дунёда яратилган энг замонавий сўнгги техника ва технологиялар жорий этилди. Мазкур соҳага инновацион ёндашув тарихан қисқа давр ичида Ўзбекистоннинг ёқилғи-энергетика мустақиллигини таъминлашга моддий асос яратди. Мустақиллик йилларида энгил саноатда 100дан ортиқ чет эл инвестицияси иштирокида корхоналар ташкил этилди. “Катекс”, “Элтекс” қўшма корхонаси, (Қорақалпоғистон Республикаси), “Кабул ЛТД” корхоналари фаолият кўрсатмоқда.

Ўзбекистон энгил саноатида Германия, Швейцария, Италия, Япония, АҚШ, Ҳиндистонлик инвесторлар томонидан дунё энгил саноатининг етакчи компаниялари, яъни “Цензер”, “Шлафхорст” (Германия), “Ритер”(Швейцария), “Тайода”, “Мурата” (Япония), “Савио”, “Оризио” (Италия) томонидан тармоққа юқори технологияли, замонавий ишлаб чиқариш линиялари киритилди ва бугунги кунда муваффақият билан ишламоқда. Ўзбекистонда энгил ва тўқимачилик саноатини ривожлантиришнинг 2010-2015 йилларга мўлжалланган Дастури доирасида тармоқда -1,3 млрд. АҚШ доллари ҳажмида чет эл инвестициясини киритиш, қиймати -1,6 млрд. долларини ташкил этадиган 100 дан ортиқ лойиҳани амалга ошириш, экспортни эса 2,0 млрд. АҚШ долларига етказиш кўзда тутилган.

Электротехника тармоғида ҳам “Алгоритм”, ОАЖ “Фотон”, ОАЖ “Зенит”, ОАЖ “Сино” ОАЖ.ни модернизация қилишга, улар томонидан маиший электр техникалари, жиҳозларини ишлаб чиқаришга -83,5 млн. АҚШ доллари миқдорида инвестиция киритиш режалаштирилмоқда.⁴²

⁴² Ўзбекистон Республикаси иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг мустақиллик йилларидаги (1990-2010 йиллар) асосий тенденция ва кўрсаткичлари ҳамда 2011-2015 йилларга мўлжалланган прогнозлар. “ЎЗБЕКИСТОН”НМИУ, 2011-236.

3. Илмий тадқиқот марказлари ва таълим муассасаларининг илмий-тадқиқот ишларини молиялаштиришда давлат роли.

Ўзбекистонда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо этиш, ҳуқуқий демократик давлат, фуқаролик жамиятини қарор топтиришнинг муҳим тамойилларидан бири давлатнинг бош ислохотчилик роли ва ундан самарали фойдаланишдир. Ҳақиқат ҳам Осиё қитъасида яшовчи халқларнинг менталитети, урф-одатлари, ишлаб чиқариш усулларида давлатга ҳамиша алоҳида вазифа юклатилган ва тарихан бу ўзини оқлаган. Хусусан, Ўзбекистонда ҳам амалга оширилаётган ислохотлар жараёни, республиканинг географик жойлашуви, демографик омиллар, аҳоли таркибида ёш болалар ҳиссасининг бошқа давлатларга нисбатан кўплиги ва аҳоли ўсиш суръатларининг юқорилиги давлатнинг ролини, айниқса иқтисодиётни самарали макроиқтисодий сиёсат юритиш орқали тартибга солиш масалаларида янада долзарб қилиб қўяди. Бизнингча табиатда захиралари камайиб тугаб бораётган энергия манбаларини энергиянинг альтернатив манбаларига ўтказиш, иқтисодиётда фақат хом ашё, бирламчи ишлов берилган маҳсулотлар ёки ярим фабрикат ишлаб чиқариш моделидан юқори технологиялар асосида тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқаришга ихтисослашган инновацион моделга ўтказиш бугунги куннинг энг долзарб масалалари ҳисобланади. Чунки, миллий иқтисодиётда мустақиллик йилларида тарихан қисқа давр (20 йил) ичида мисли кўрилмаган, асрга татигувлик ютуқлар ва натижаларга эришдик.

Мамлакат миқёсида макроиқтисодий мутаносиблик ва мувозанатликка эришиш, барқарор ўсиш суръатларининг таъминланиши, ташқи савдо фаолиятининг жадал суръатлари билан ривожланиши, хусусан экспорт салоҳиятимизнинг кескин ошганлиги шулар жумласидандир. Лекин, қўлга киритилган ютуқлар билан бир қаторда айрим ва ўз ечимини кутаётган жиддий муаммолар ҳам сақланиб қолмоқда. Мазкур муаммоларни умумлаштириб тавсифлайдиган бўлсак –бу Ўзбекистон иқтисодиётида кўпроқ экстенсив ўсиш устивор бўлган анънавий ишлаб чиқариш, мавжуд техник технологик укладдан иқтисодий ўсишни интенсификация омилар ҳисобига таъминлайдиган, замонавий, модернизациялашган техник-технологик укладини қарор топтириш негизида инновацион ишлаб чиқаришга ўтишдир. Инновацион ишлаб чиқариш модели – бу миллий иқтисодиётнинг барча салоҳиятидан самарали фойдаланиш, ЯИМ таркибида тайёр маҳсулотлар ҳиссасини ошириш, иқтисодиёт, мамлакат рақобатбардошлиги таъминлашдир. Инновацион ишлаб чиқариш аҳоли турмуш даражасини кескин юксалтиришнинг асосий йўли ва техник-технологик асоси ҳисобланади.

Таҳлиллар кўрсатмоқдаки бизнинг иқтисодиёт соҳасида эришган ютуқларимиз замирида катта харажатлар, қўшимча маблағларни сарфлаш, иқтисодиётнинг реал сектор тармоқлари ва соҳаларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар таркибида тайёр маҳсулотлар кам бўлиб, асосан табиий хом ашё ишлаб чиқариш ва уларни экспорт қилиш кўзга ташланади. Инновацион усулда ишлаб чиқарилган маҳсулотлар ҳажми ЯИМ таркибида ғоят кам фоизларни ташкил этиши, иқтисодий самарадорлик, меҳнат унумдорлиги кўрсаткичларнинг пастлиги ҳам ҳамон долзарблигича қолмоқда.

Юқорида келтирилган фикрлардан келиб чиқиб айтмоқчимизки, республикада юритилаётган макроиқтисодий сиёсатнинг айрим жиҳатларини замон руҳига мослаштириш, яъни янада такомиллаштиришни зарур деб, ҳисоблаймиз. Иқтисодий амалиётдан маълумки макроиқтисодий сиёсатнинг инвестициялар, солиқлар ва солиққа тортиш, бож-тариф, молия-кредит, йўналишларини янада такомиллаштириш ҳамда уларнинг таъсирчанлигини ошириш барқарор иқтисодий ўсишни инновацион йўллар билан таъминлашга тегишли ҳуқуқий, ташкилий-иқтисодий асос яратади деб ўйлаймиз.

Давлатнинг инвестиция сиёсати – иқтисодиётни таркибий ўзгартириш, техник технологик янгилаш ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашнинг асосий омилларидан бири ҳисобланади. Маълумки, ишлаб чиқаришни ташкил этишнинг асосий унсурларидан бири капитал ҳисобланади ва унинг истеъмол ва жамғаришга сарфланадиган қисмлари ўртасидаги нисбат муайян тарзда оқилона бўлиши талаб этилади. Бундан ташқари инвестициялар манбаи ва ҳажми улардан самарали фойдаланиш иқтисодиётда асосий фондларни янгилаб бориш, тармоқ ва соҳаларни модернизация қилиш, ўсиш суръатларини юксалтиришда катта аҳамият касб этади. Бу жараёнда асосий капиталга киритилган инвестициялар ҳажми муҳим рол ўйнайди.

4. Ўзбекистонда инновацион ривожланишга ўтиш бўйича амалга оширилган ишлар ва қабул қилинган чора-тадбирлар кўзга кўринарли бўлсада, талаб даражасидан анча йироқ. Чунки, инновацион иқтисодиётни шакллантириш, ривожлантиришнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи тадбиркорлик фаолияти ҳисобланади. Тадбиркорларни инновацион фаолиятга ўтказиш, солиққа тортиш, бож-таъриф, экспорт-импорт ва конвертация масалаларида рағбатлантиришнинг ягона тизимини ишлаб чиқиш бугунги куннинг долзарб масаласи ҳисобланади.

5. Оқилона солиққа тортиш, солиқ имтиёзларини қўллаш хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятини, хусусан инновацион маҳсулотлар ишлаб чиқариш орқали иқтисодиётни модернизация, диверсификация қилиш, техник-технологик янгилаш ва пировардида миллий иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини таъминлашга тўғридан-тўғри ижобий таъсир кўрсатади. Миллий товар ишлаб чиқарувчилар учун табақалашган солиқ имтиёзлари тизимини яратиш бугунги кунда долзарб муаммодир.

6. Миллий иқтисодиётни инновацион ривожлантириш йўлига ўтказишда қуйидаги муаммолар мавжуд:

– инновацион иқтисодиётга ўтишда зарур бўлган инвестицияларнинг мамлакат ҳудудида нотекис тақсимланганлиги ва инфратузилманинг тегишли даражада яратилмаганлиги;

– мамлакатда фан-техника тараққиёти билан ишлаб чиқариш алоқадорлигининг заифлиги, яратилган ихтиролар, янгиликлар, кашфиётларнинг ишлаб чиқариш амалиётига татбиқ этишнинг мукамал механизмнинг йўқлиги;

– республикада инновацион ривожлантиришни таъминлашнинг стратегик режаси, дастурининг тўлиқ яратилмаганлиги ва бу жараёнда истиқболли

режалаштириш, прогнозлаш дастакларидан самарали фойдаланилмаётганлиги;
– иқтисодиётга жалб этилаётган инвестициялардан фойдаланиш самарадорлиги мезонларининг ишлаб чиқилмаганлиги ва инвестицияларнинг моддий ишлаб чиқариш соҳасига нисбатан камроқ киритилмаётганлиги.

Диссертация ишида мамлакатда инновацион ривожланишни таъминлаш ва бу жараёнда солиқ сиёсати, солиқ имтиёзларидан самарали фойдаланиш масалаларини такомиллаштиришга оид қуйидаги илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилди:

1. Ривожланган давлатлардан инновацион маҳсулотнинг расмий-ҳуқуқий шакли бўлган патент, лицензияларнинг кам харид қилиниши ва оқибатда замонавий техника-технологияларнинг миллий иқтисодиётга сушт жорий этилиши.

2. Ўзбекистонда инновацион иқтисодиётнинг моддий асоси ҳисобланган технополислар, технопарклар, бизнес инкубаторлар ва илмий-техник марказларнинг ташкил этилмаганлиги инновацион иқтисодиётга ўтишдаги катта муаммолардан бири ҳисобланади ва уларни зудлик билан ташкил этиш чораларини кўриш зарур.

3. Эркин иқтисодий зоналар(ЭИЗ) – инновацион иқтисодиётнинг моддий, техник-технологик асосини яратувчи манбалар ҳисобланади. Уларнинг ташкил этишнинг ҳуқуқий-ташкилий масалаларини ҳал этиш ва сонини кўпайтиришнинг чора-тадбирлар мажмуасини ишлаб чиқиш лозим.

4-амалий машғулот.

Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши ва ривожланиши.

Режа:

1. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.

2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.

3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.

Таянч иборалар: Миллий инновацион тизим. Инновацияга асосланган иқтисод. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.

1.Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.

Миллий инновацион тизимни шакллантириш концепцияси ўтган асрнинг 80 йиллар бошидан ривожлана бошлади. Бунда “миллий” сўзи тавсифи айнан “давлат” инновация тизими деган мазмунни англатади.

Турли мамлакатларнинг миллий инновацион тизими бир биридан фарк қилади. Шу кунгача миллий инновацион тизимининг ягона таърифи мавжуд эмас. Шунингдек, турли мамлакатлар миллий инновацион тизими олдида турли мақсадлар кўйилиши мумкин. Францияда миллий инновацион тизимининг асосий вазифаси кўшимча иш ўринлари ташкил қилиш, Германияда илғор технологияларни ривожлантиришдан иборат, деб ҳисобланади. Бунда европалик экспертларнинг берган баҳоларига кўра, ҳар икки миллий

инновацион тизимнинг умумий самарадорлиги деярли бир хил.

Инновация фаолиятининг ривожланишига на давлат тури, на сиёсий тадбирлар таъсир кўрсата олади. Инновация фаолияти федерал давлатларда ҳам (АҚШ, Германия), унитар давлатларда ҳам (Франция), конституцион монархия давлатларида ҳам (Буюк Британия, Голландия, Испания), шунингдек коммунистик тартибга эга давлатларда (Хитой) ҳам муваффақиятли ривожланаверади. Бунда умумийлик шундаки, хорижда инновацион жараёнларнинг ривожланиши барқарор сиёсий вазият ва барқарор фаолият юритаётган иқтисодиёт шароитида юз беради.

Миллий инновацион тизими концепцияси Европа иттифоқининг бир қатор аъзо мамлакатларида, шунингдек, АҚШ ва Японияда кенг ривожланган. Миллий инновацион тизими инновацион фаолият субъектлари мажмуидан, улар ўртасидаги билимларнинг юзага келиши, тарқалиши ва улардан фойдаланиш жараёнларини таъминлаб берувчи муносабатлардан ташил топади. Инновация тизимининг асосий элементлари қаторида инновация инфратузилмаси, молиявий инфратузилма, илмий салоҳият каби кичик тизимларни санаб ўтиш мумкин. Уларнинг ҳар бирида тадқиқотларни молиялаштиришнинг асосий қисми (100%гача) бюджет манбаларидан (ҳам федерал, ҳам минтақавий бюджетлардан) амалга оширилади.

2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.

Ривожланишнинг инновацион тизимида миллий инновацион тизимни шаклланиши алоҳида эътиборни талаб қилади. Миллий инновацион тизим тушунчаси инновацион иқтисодиётнинг муҳим белгиси сифатида фанга XXасрнинг 70-йилларида кириб келди.

К.Фриманнинг фикрига кўра, миллий инновацион тизим – жамият томонидан ичтеъмом қилинадиган янги технологиялар, маҳсулотлар ва хизматларнинг яратилишидаги янги билимларни ишлаб чиқишда, сақлашда, тарқатишда ва янги технологияларга айланишида қатнашадиган иқтисодий субъектлар ва ижтимоий институтларнинг (қадриятлар, меъёрлар, ҳуқуқларнинг) мураккаб тизими ҳисобланади⁴³.

Технологик изчиллик қонуниятларини ва унинг тарихий мантиқий кетма-кетлигини ўрганадиган эволюцион иқтисодий назария “техник иқтисодий прадиigma” ва “технологик траектория” тушунчаларига асосланади. У макродаражадаги иқтисодий ўсиш бир томондан турли-туманликка ва ноаниқликларга, иккинчи томондан эса микродаражада иқтисодий жараёнларни бир-бирига уйғунлаштириш, мутаносибликни таъминлаш, мувофиқлаштириш ва стандартлаштиришга боғлиқлигини қайд этади.

Инновацион ривожланиш концепцияси Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ОЭСР), Жаҳон банки ва бошқа қатор халқаро ташкилотларнинг ташаббусига кўра кенг ривожланмоқда. Мазкур халқаро институтларнинг ташаббуси билан кейинги йилларда бир қатор аналитик

⁴³Freeman C. Technology Policy and Economic Performance. L.: PrinterPublishers, 1987. 570 p.

тадқиқотлар амалга оширилдики, уларнинг тадқиқотлари миллий иқтисодиётни анъанавий индустриал иқтисодиётдан билимга, илмга асосланган постиндустриал иқтисодиётга тарнсформация жараёнларига бағишланган.

Глобал миқёсда кечаётган тенденциялар мамлакат, унинг минтақалари, барча фаолият соҳалари, биринчи навбатда, фан-техника ва инновациялар соҳасини янада ривожлантириш сценарийларини ишлаб чиқишда албатта ҳисобга олиниши лозим. Илмий-техник ва инновацион фаолиятни кучайтириш, юқори технологияли ва кўп илм талаб қиладиган ишлаб чиқаришларни ривожлантириш ҳисобига иқтисодиётни таркибий қайта қуриш, юқори технологияли укладга ўтиш Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига тенг ҳуқуқли ҳамкор сифатида кириб боришидан умид қилишга имкон берадиган зарур шартлардан бири ҳисобланади.

Жамиятнинг ривожланиши билан фан ўсиш тенденциялари ва ўзига хос қонунларига, иш усуллари, техника ва технологияларига, меҳнатни ташкил қилиш тизими ва тамойилларига, махсус тайёрланган кадрларга эга бўлган инсон фаолиятининг мустақил бир соҳасига айланди. Бу бошқа кўпчилик соҳалардан фарқли равишда, ўсиш чегарасини билмайдиган, доимий равишда ривожланиб борадиган соҳадир. Шу билан бирга, фан соҳаси учун ажратиладиган ресурслар – меҳнат ресурслари, молиявий ресурслар ва моддий ресурслар – маълум бир чегарага эга. Айнан ресурслар чекланганлиги бу ресурслардан илмий-техник фаолиятнинг устувор йўналишлари ва турларида мақсадли фойдаланишга йўналтириш тактика ва стратегиясини ишлаб чиқишга мажбур қилади.

Таълим ва янгилик учун инновацияион динамикаси ва оқибатларини ўзгартириш муҳим ҳисобланади. Ривожланаётган мамлакатларда билимга асосланган иқтисодиёт ва глобаллашув инновацияларнинг доимий ўсиш динамикасида қайт этилади⁴⁴.

Илмий фаолият (илмий-тадқиқотчилик фаолияти)- янги билимлар олиш ва қўллашга йўналтирилган фаолият, жумладан:

➤ фундаментал илмий тадқиқотлар – инсон, жамият ва атроф-муҳит тузилиши, фаолияти ва ривожланишининг асосий қонуниятлари ҳақида янги билимлар олишга йўналтирилган экспериментал ёки назарий фаолият;

➤ амалий илмий тадқиқотлар – асосан амалий мақсадларга эришиш ва муайян вазифаларни ҳал қилиш учун янги билимлар қўллашга йўналтирилган тадқиқотлар.

Илмий-техник фаолият (ИТФ) – технологик, муҳандислик, иқтисодий, ижтимоий, гуманитар ва бошқа муаммоларни ҳал қилиш, фан, техника ва ишлаб чиқаришнинг умумий (яхлит) тизим сифатида фаолият юритишини таъминлаш учун йўналтирилган фаолият.

Экспериментал ишланмалар – илмий тадқиқотлар ўтказиш натижасида ёки амалий тажриба асосида олинган билимларга асосланган ҳамда инсон ҳаёти ва саломатлигини асраш, янги материаллар, маҳсулотлар, жараёнлар, қурилмалар,

⁴⁴ Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. "Innovation and the Development Agenda". International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. p. 50.

тизимлар ёки усуллар яратиш ва уларни янада такомиллаштиришга йўналтирилган фаолиятлир.

ИТФ алоҳида турларга тақсимланади. Улар ўртасидаги чегара шартли ҳисобланади ва уларни ажратиш қийин бўлади. Бунинг устига, ИТФда банд бўлганлар унинг бир тури билан тобора камроқ чегараланмоқда. Масалан, олим ва ихтрочи “фан – ишлаб чиқариш – истеъмол” бутун циклида иштирок этиши мумкин.

ИТФ нафақат натижалари илмий тадқиқотлар ва конструкторлик ишланмалар ҳисобланган соҳани (ИТТКИ), балки лойиҳа ва конструкторлик ташкилотлари, ишлаб чиқариш аппарати, хўжалик тармоқлари ва саноатнинг ушбу ютуқлардан фойдаланиш қобилиятини, жумладан, бунинг учун зарур билимларга эга бўлган кадрлар тайёрлаш қобилиятини ўз ичига олади. ИТФ тоифаларини тавсифлашга бундай ёндашув ИТФ бошқаруви учун методологик жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга, чунки унга амал қилган ҳолда бошқарув ва ташкилот объектлари янги техника ва технологиялар яратиш, ишлаб чиқариш ва қўллашнинг барча босқич ва шаклларида ўзаро боғлиқликда бўлиши лозим. У амалда “фан – ишлаб чиқариш – истеъмол” цикли ҳақидаги тасаввурдан узвий бирликда фойдаланиш имконини беради.

Бундай ёндашув шу жиҳатдан ҳам маҳсулдор ҳисобланадики, у инсон фаолиятининг ҳар хил турдаги ва даражадаги илмий-техник комплексларни шакллантиришни асослаб бергунга қадар ушбу соҳасини ташкил қилиш шакллари изохлаб ва асослаб беради.

Фан билим олиш, таълим, маданий, ижтимоий, ҳарбий ва бошқа бир қатор функцияларни бажаради. Бироқ товар-пул муносабатларининг ривожланиши билан иқтисодий функция асосий функциялардан бирига айланмоқда. У бошқа барча фаолият соҳаларида муайян меҳнат унумдорлигини ошириш ва тежамкорликнинг асосий омилига айланади. Таъкидлаш жоизки, ишлаб чиқариш ва бошқа соҳаларда меҳнатни тежаш фаннинг ўзидаги меҳнат сарфига боғлиқ. Бу боғлиқлик фан соҳасига жамият учун зарур бўлган харажатларни шакллантириш объектив эҳтиёжини асослаб беради. Меҳнатни тежаш қонунийлиги қанчалик кучли бўлса, жамиятда меҳнат ва ресурсларнинг шунчалик катта қисми фанни ривожлантиришга йўналтирилиши лозим, демак, илмий билимлар қиймати ўсади. Маҳсулот ишлаб чиқаришнинг кўп илм талаб қилиши, хўжаликнинг кўп илм талаб қиладиган тармоқлари пайдо бўлиши ва ривожланиши тенденцияси ўсишининг назарий асослари шундан иборат бўлиб, бу бошқарувнинг турли поғоналарида илмий-техник ва инновацион сиёсат ишлаб чиқиш ва амалга оширда албатта ҳисобга олиниши зарур.

Фаннинг бевосита маҳсули – тушунчалар, назарий конструкциялар, моделлар ва янги билимлар таркибидаги бошқа ахборот бўлиб, мутахассислар томонидан бир хилда тушунилиш ва ўзлаштиришни таъминлайди.

Фаннинг бевосита маҳсули товарга айланмайди – у янгилик сифатида намоён бўлади.

Фан маҳсули ёки интеллектуал маҳсулот икки хил йўл билан – бозорда ва бозордан ташқарида сотиш йўли билан фойдаланилиши мумкин. Агарда

интеллектуал фаолият маҳсулоти бозорда сотиладиган бўлса, бу ҳолда у янгиликлар тоифасидан инновациялар тоифасига ўтади.

Фанни бозор муносабатлари тизимига жалб қилиш учун ҳозирги пайтда оралиқ натижа – илмий-техник маҳсулот – шартнома шартларига мувофиқ яқунланган, бозор нархларида сотиладиган, буюртмачи томонидан қабул қилинган ИТТКИ натижаси ҳисобга олинади. «Янгиликлар киритиш» («инновация») атамаси охириги 15-20 йилдан бери илмий адабиётларда ва амалий фаолиятда кенг қўллана бошлади.

Янгилик кирити (новшество) бу – бирон-бир фаолият соҳасида унинг самарадорлигини ошириш бўйича фундаментал ва амалий тадқиқотларнинг расмийлаштирилган натижасидир.

Янгилик киритиш – фан ва техника ютуқларидан бозорда амалий фойдаланиш бўйича фаолиятнинг оралиқ якунигина, холос. Янгилик киритиш интеллектуал маҳсулотнинг қуйидаги турларидан бири сифатида қайд этилиши ва расмийлаштирилиши мумкин: ихтиро, тушунча, илмий ёндашув, янги тамойил, стандарт, тавсия, услубият, янги ёки такомиллаштирилган маҳсулот (технология, бошқарув ёки ишлаб чиқариш жараёни, ташкилий, ишлаб чиқариш ёки бошқа структура) ҳужжатлари, патент, рационализаторлик таклифлари, кашфиётлар, «ноу-хау», маркетинг тадқиқотлари натижалари ва ҳ.к. Янгилик киритиш атамасининг синоними ҳисобланган новация тушунчаси илгари мавжуд бўлмаган биронта янгиликни ифодалайди.

«Янгилик киритиш» ва «новация» тушунчалари билан «тадқиқот», «ихтиро» ва «кашфиёт» тушунчалари чамбарчас боғлиқдир. Илгари маълум бўлмаган маълумотлар олиш ёки илгари маълум бўлмаган табиат ҳодисаларини ёки инсоният муҳитини кузатиш жараёни тадқиқот деб аталади.

Ихтиро бу – янги ускуна, механизм, восита, технология, усул ва инсон томонидан яратилган бошқаларда ўз аксини топадиган тадқиқот натижасидир.

Кашфиёт бу – тадқиқотларнинг, эҳтимол, қўшимча натижаси ҳисобланади. Кашфиётлар ва ихтиролар қоидага кўра, фундаментал даражада юзага келади ва камдан-кам ҳолларда яқка шахслар томонидан амалга оширилади. Улар тасодифан рўй бериши ва фойда олиш мақсадини кўзламаслиги ҳам мумкин.

Янгилик ишлаб чиқариш ва бошқарув тизимига жорий қилинганидан сўнг бозорда истеъмол қилинадиган янги маҳсулотга айланади ва уни сотишдан иқтисодий, ижтимоий ёки бошқа турдаги самара олинади, - у янги тоифага – инновацияларга айланади.

Адабиётларда «инновация» атамасига берилган кўплаб таърифларни топиш мумкин. Бироқ, тадқиқотчиларнинг ушбу иқтисодий тоифага алоҳида эътибор кўрсатишларига қарамай, илмий ғоя ҳалигача «инновациялар» тушунчасининг ҳам назария, ҳам амалиёт талабларига жавоб берадиган, шунингдек, уларни амалга оширишнинг муайян субъекти – давлат, минтақа, тармоқ ва корхона нуқтаи назаридан тўғри бўладиган универсал таърифини ишлаб чиқмаган.

«Инновациялар» атамасини янги иқтисодий тоифа сифатида фанга австриялик (кейинчалик америкалик) олим Йозеф Шумпетер XX асрнинг биринчи ўн йиллигида киритган. Ўзининг «Иқтисодий ривожланиш назарияси»

номли асарида (1911й.) Й.Шумпетер илк бора ривожланишда ўзгаришларнинг янги комбинациялари масалаларини (яъни инновация масалаларини) кўриб чиқди ва инновацион жараёнга тўлиқ тавсиф берди.

Й. Шумпетер ривожланишдаги беш хил ўзгаришни ажратиб кўрсатди:

1) янги техника, технологик жараёнлар ёки ишлаб чиқаришнинг янгича бозор таъминотидан фойдаланиш;

2) янги хусусиятларга эга бўлган маҳсулот жорий қилиш;

3) янги хомашёдан фойдаланиш;

4) ишлаб чиқаришни ташкил қилиш ва унинг моддий-техника таъминотида ўзгаришлар;

5) янги сотув бозорларининг пайдо бўлиши.

У иқтисодиётда новатор-тадбиркор марказий фигурага айланишини исботлаб берди. Й.Шумпетерга кўра, инновация бу – истеъмол товарларининг янги турлари, янги ишлаб чиқариш ва транспорт воситалари, янги бозорлар ва саноатда ташкилотлар шакллари жорий қилиш ва фойдаланиш мақсадидаги ўзгаришлардир.

Инновацион стратегия бу – жамият ривожланиши йўналишига мувофиқ технологияларда ҳам, технологияларни бошқаришда ҳам янгиликлар киритишни танлаш ва амалга ошириш тизимларини ўзгартириш жараёнини белгилаб берадиган қоидалар ва меъёрлар тўпламидир. Инновацион стратегиянинг энг олий вазифаси – инновацион жараён қатнашчиларининг манфаатлари ва турли йўналишдаги жараёнларни максимал даражада уйғунлаштириш ҳисобланади.

Мамлакатимиз иқтисодиётининг ҳозирги ҳолати миллий иқтисодиётда инновацион ўзгаришларни амалга ошириш суръатларини жадалаштиришни талаб этмоқда. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки чуқур, самарали инновацион стратегияни амал қилиши мамлакат иқтисодий ва табиий омилларидан оқилона фойдаланиш орқалигина амалга ошириш мумкин. Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида иқтисодиёт инновацион шаклланиши энг аввало иқтисодий ўсишни таъминловчи тармоқлар ҳисобига юз беради, бу эса ўз навбатида мамлакат иқтисодиётини хом ашё экспорт қилишини камайтириш билан бирга уни қайта ишлашни ривожлантиришга, валюта маблағларининг тежалишига, аҳоли бандлигининг ошишига сабаб бўлади. Ушбу омиллар ўз навбатида инновация стратегиясини амалга ошириш мамлакатимизнинг жаҳон ҳамжамиятидаги ўрнини мустақамланишига олиб келади

3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлар

Илмий тадқиқот - янги билимларни ишлаб чиқиш жараёни, билиш фаолияти турларидан бири. Унга объективлик, ишонччилик, аниқлик хос. Илмий тадқиқот ҳамма шартларга амал қилиб такрорланганда хамиша бирдек натижа бериши, баҳс этилаётган масалани исботлаши лозим. Илмий тадқиқот бир-бири билан боғланган икки қисм — тажриба ва назариядан иборат. Илмий тадқиқотнинг асосий компонентлари: мавзунини белгилаш, мавжуд ахборотни,

тадқиқот соҳасидаги шарт-шароит ва методларни, илмий фаразларни олдиндан таҳлил этиш, тажриба ўтказиш, олинган натижаларни таҳлил этиш ва умумлаштириш, келиб чиққан фаразларни олинган далиллар асосида текшириш, янги факт ва қонунларни ифодалаб бериш, илмий башорат юритиш. Илмий тадқиқотларни фундамен-тал ва амалий, микдорий ва сифатий, ноёб ва комплекс тадқиқотларга аж-ратиш кенг тарқалган. Илмий тадқиқотларнинг метод ва тажрибалари фаннинг ўзидаги-на эмас, балки кўпгина иқтисодий ва ижтимоий масалаларни қал қилишда ҳам кенг қўлланилади.

Илмий тадқиқот институтлари — фан, техника, ишлаб чиқариш соҳаларида илмий тадқиқот олиб борадиган муассаса. Дастлаб 19-аср охири 20-аср бошларида вужудга келган. 1888 йил Парижда Пастер институти, 1909 йилда Радий институти ташкил этилган. 20-асрнинг бошларидан назарий масалалар билан бирга техника, қишлоқ хўжалиги, соғлиқни сақлаш бўйича муҳим муаммолар устида тадқиқотлар олиб борувчи турли Илмий тадқиқот институтлари пайдо булди. 20-асрнинг ўрталарига келиб Илмий тадқиқот институтлари кўп мамлакатларда илмий фаолиятни ташкил этишнинг асосий шакли бўлиб қолди. Ўзбекистонда асосий назарий муаммолар илмий тадқиқот ишларининг мувофиқлаштириш маркази — Ўзбешстон Фанлар академиясида тадқиқ этилади. Билимнинг муайян соҳаларини тадқиқ этувчи ва бевосита вазирликлар, давлат кўмиталарига буйсунувчи тармоқ Илмий тадқиқот институтлари ҳам мавжуд. Ўзбекистонда биринчи илмий тадқиқот муассасаси — Тошкент астрономия ва физика обсерваторияси (ҳоз. Астрономия институти) 1873 йилда ташкил этилган. 2000 йилда Ўзбекистонда 100 дан ортиқ Илмий тадқиқот институтлари ишлади.

Назорат саволлари

1. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.
2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.
3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM – NASHR. 2011
2. European Commission (2015). Innovation Union Scoreboard 2015.
3. Petrariu, I.R, Bumbac, R., Ciobanu, R. (2013). Innovation: a path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries, Theoretical and Applied Economics, Vol. XX, No. 5 (582)
4. Edward B. Roberts, Fiona Murray and J. Daniel Kim(2015). Entrepreneurship and Innovation at MIT, Continuing Global Growth and Impact. MIT Sloan School of Management.
5. Gordon Conway, Jeff Waage, Sara Delaney. “Science and Innovation for Development”. © 2010 UK Collaborative on Development Sciences (UKCDS). 382. www.bcpcbookshop.co.uk.

6. Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. "Innovation and the Development Agenda". International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. 155. info@idrc.ca/www.idrc.ca

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. www.wikipedia.org/
6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
9. www.wikipedia.org/

1 - амалий машғулот: Инновацион иқтисодиётнинг мазмуни, шаклланиши ва амал қилиш хусусиятлари.

Дарс шакли бахс-мунозара. Ишнинг мақсади тингловчиларда инновацион ривожланишнинг моҳияти, инновацион иқтисодиёт ва унинг шаклланиши ҳамда амал қилиши хусусиятларини муҳокама этиш ва кўникма ҳосил этишдан иборат.

Ишни бажариш учун қуйидаги масалалар муҳлкама этилади:

1. Инновацион ривожланишнинг моҳияти ва мазмуни.
2. Билимларга асосланган иқтисодиёт ва унинг хусусиятлари.
3. Инновацион жараён моделлари ва амал қилиш қонуниятлари.

✎ Муҳокама учун саволлар

Назорат саволлари: Инновацион ривожланиш. Билимларга асосланган иқтисодиёт. Инновацион жараён. Инновацион модел. Инновацион мойиллик. Янгиликка интилиш. Инновацион барқарорлик.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM – NASHR. 2011
2. European Commission (2015). Innovation Union Scoreboard 2015.
3. Petrariu, I.R., Bumbac, R., Ciobanu, R. (2013). Innovation: a path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries, Theoretical and Applied Economics, Vol. XX, No. 5 (582)
4. Edward B. Roberts, Fiona Murray and J. Daniel Kim(2015). Entrepreneurship and Innovation at MIT, Continuing Global Growth and Impact. MIT Sloan School of Management.

5. Gordon Conway, Jeff Waage, Sara Delaney. "Science and Innovation for Development". © 2010 UK Collaborative on Development Sciences (UKCDS). 382. www.bcpbookshop.co.uk.

6. Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. "Innovation and the Development Agenda". International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. 155. info@idrc.ca/www.idrc.ca

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. www.wikipedia.org/
6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
9. www.wikipedia.org/

2-амалий машғулот: Илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилиш ва лойиҳалаштириш.

Дарс шакли: Дебат усули. Унинг мақсади илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти, Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги, янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш, интеллектуал мулк ва капиталнинг шаклланиши, унинг ҳуқуқий муҳофазаси, ҳимоясини таъминлаш ва бошқариш борасида муаммоларни илгари суриш ва муҳокама этиш. Бунда илмий техника ишланмаларини тижоратлаштириш, илмий кашфиётлар, ихтиролар ва лицензиялашдаги тўсиқлар борасида дебат уюштирилади.

Қуйидаги масалалар ўртага ташланади:

- илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти.
- Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги.
- Янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш.
- Интеллектуал мулк ва капиталнинг шаклланиши.
- Интеллектуал мулк ва капиталнинг ҳуқуқий муҳофазаси, ҳимоясини таъминлаш ва бошқариш.
- Илмий техника ишланмаларини тижоратлаштириш стратегияси. Илмий

кашфиётлар, ихтиролар ва лицензиялаш борасида давлат сиёсати.

- Замонавий инновацион стратегиялар ва инновациялар маркетинги.

Назорат саволлари: илмий – тадқиқот ва тажриба конструкторлик ишлари (ИТТКИ)ни ташкил қилишнинг аҳамияти, Фан-техника тараққиёти ва унинг ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий этишнинг самарали тизими яратишнинг зарурлиги, янгиликларни ишлаб чиқиш, тадбиқ этиш ва яратишни бошқариш. Интеллектуал мулк. Интеллектуал капитал. Интеллектуал ишланмалар. Интеллектуал бойликнинг ҳуқуқий муҳофазаси. Интеллектуал мулк ҳимояси. Интеллектуал мулкни бошқариш. ИТИларни тижоратлаштириш. Илмий кашфиётлар. Ихтиролар . Лицензиялаш .

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM – NASHR. 2011
2. European Commission (2015). Innovation Union Scoreboard 2015.
3. Petrariu, I.R, Bumbac, R., Ciobanu, R. (2013). Innovation: a path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries, Theoretical and Applied Economics, Vol. XX, No. 5 (582)
4. Edward B. Roberts, Fiona Murray and J. Daniel Kim(2015). Entrepreneurship and Innovation at MIT, Continuing Global Growth and Impact. MIT Sloan School of Management.
5. Gordon Conway, Jeff Waage, Sara Delaney. “Science and Innovation for Development”. © 2010 UK Collaborative on Development Sciences (UKCDS). 382. www.bcpbookshop.co.uk.
6. Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. “Innovation and the Development Agenda”. International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. 155. info@idrc.ca/www.idrc.ca

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. www.wikipedia.org/
6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
9. www.wikipedia.org/

3-амалий машғулот: Инновацион жараёнларни молиялаштириш манбалари ва шакллари.

Дарс шакли: Кейс - стади.

Кейс-стади – Ўзбекистонда инновацион фаолият: бошқариш-ўзгариш-натижа.

Муҳокама қилинадиган масалалар:

1. Тарихий аспектлари.

а) инновацияларни молиялаштириш самарасини ошириш.

б) ўзгаришлар (илмий салоҳият, технологик ўзгаришлар, ишлаб чиқариш жараёни)

2. Ўзгариш омиллари.

2.1 Инсон интеллекти риожига бўлган янгича сиёсат:

а) инновацион молиялаштириш кўникмасини шакллантиришга йўналтирилган ўқувлар, малака ошириш.

в) иш сифатини бошқариш.

с) коммуникация, мотивация.

д) кадрларни жалб қилиш, танлаш ва жой-жойига қўйиш, шартларини ўзгартириш.

е) маълумотлар банкини шакллантириш.

ж) касаба уюшмаси билан муносабатларни шакллантириш.

з) меҳнатга ҳақ тўлаш сиёсати.

3. Ўзгариш натижалари

а) инновация орқали ички бозорни ҳамда ташқи бозорни эгаллаш учун ҳаракатлар.

б) янгича ўзгаришларни доимий олиб бориш.

с) меҳнат унумдорлигини ошириш.

д) меҳнат ҳақини ошириш.

е) олинган фойда инсон ресурсларни илхомлантириш (мотивация) ҳамда ишнинг натижаларига қизиқиш орқали амалга оширилганлигини тан олиш.

Назорат саволлари: Инновацион фаолият. Инновациянинг ахборот – коммуникация технологиялари. Инновацион бошқарув. Инновацион стратегия. Инновацион лойиҳалар. Инновацион самарадорлик. Инновацион соҳада кадрларни бошқариш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM – NASHR. 2011

2. European Commission (2015). Innovation Union Scoreboard 2015.

3. Petrariu, I.R., Bumbac, R., Ciobanu, R. (2013). Innovation: a path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries, Theoretical and Applied Economics, Vol. XX, No. 5 (582)

4. Edward B. Roberts, Fiona Murray and J. Daniel Kim(2015). Entrepreneurship and Innovation at MIT, Continuing Global Growth and Impact. MIT Sloan School of Management.

5. Gordon Conway, Jeff Waage, Sara Delaney. "Science and Innovation for Development". © 2010 UK Collaborative on Development Sciences (UKCDS). 382. www.bcpcbookshop.co.uk.

6. Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. "Innovation and the Development Agenda". International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. 155. info@idrc.ca/www.idrc.ca

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. www.wikipedia.org/
6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
9. www.wikipedia.org/

4-амалий машғулот. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши ва ривожланиши.

Ишнинг мақсади содир бўладиган амалий вазият ва ундан чиқиб кетиш, мақсадга мувофиқ ечимини топишга қаратилган. Бу борада қуйида кейс орқали масала кўриб чиқилади.

Кейс.

Амалий вазият. Инновацион тадқиқотлар бўйича эълон қилинган танловда Сизнинг грантингиз ғолиб бўлди. Грант ижрочилари белгиланган бўлсада, ташкилот раҳбари ижрочи сифатида Сиз танимайдиган бир ёш мутахассисни грантга қўшишга кўрсатма берди. Сиз андиша қилиб уни грантга ижрочи сифатида киритдингиз ва у бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаб бердингиз. 6 ой ўтди. Ижрочи ҳеч бир вазифани бажармади, лекин иш ҳақи олиб юрди. Гранд иштирокчилари ўртасида эътирозлар юзага келди.

Бундай ҳолатда Сиз гранд раҳбари ёки ижрочи сифатида қандай йўл тутасиз?

1. Раҳбарингизга арз қилиб, вазиятни тўғрилаш учун ёрдам сўрайсиз.
 2. Ёш мутахассис вазифаларини ўзингиз бажариб боришингиз бошқа ижрочиларга айтиб, вазиятни тўғрилайсиз.
 3. Ёш мутахассис вазифаларини бошқа ижрочилар бажариши учун тақсимлаб берасиз.
 4. Маслаҳатиз уни гранддан чиқариб ташлайсиз.
 5. Ёки бошқача йўллари топасиз.
1. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.

2. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.

3. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.

Назорат саволлари: Миллий инновацион тизим. Инновацияга асосланган иқтисод. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.

Амалий машғулотларни ташкил этиш бўйича профессор-ўқитувчилар томонидан кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Унда талабалар асосий маъруза мавзулари бўйича олган билим ва кўникмаларини амалий масалалар ечиш орқали янада бойтадилар. Шунингдек дарслик ва ўқув қўлланмалар асосида талабалар билимларини мустақамлашга эришиш, тарқатма материаллардан фойдаланиш, илмий мақолалар ва тезисларни чоп этиш орқали талабалар билимини ошириш, масалалар ечиш, мавзулар бўйича кўргазмали куруллар тайёрлаш ва бошқалар тавсия этилади.

Тавсия этилаётган адабиётлар

1. European Commission (2015). Innovation Union Scoreboard 2015.
2. Petrariu, I.R., Bumbac, R., Ciobanu, R. (2013). Innovation: a path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries, Theoretical and Applied Economics, Vol. XX, No. 5 (582)
3. Edward B. Roberts, Fiona Murray and J. Daniel Kim(2015). Entrepreneurship and Innovation at MIT, Continuing Global Growth and Impact. MIT Sloan School of Management.
4. Gordon Conway, Jeff Waage, Sara Delaney. "Science and Innovation for Development". © 2010 UK Collaborative on Development Sciences (UKCDS). 382. www.bcpcbookshop.co.uk.
5. Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. "Innovation and the Development Agenda". International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. 155. info@idrc.ca/www.idrc.ca
6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;
7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)

Интернет сайтлари.

1. www.economy.gov.ru
2. www.uza.uz
3. www.uzland.uz
4. www.stability.uz
5. www.wikipedia.org/
6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;

7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu);
London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);
8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)
9. www.wikipedia.org/

V. КЕЙСЛАР БАНКИ

БИРИНЧИ НАМУНА.

Мавзу: Инновацион фаолиятни бошқариш.

Дарс шакли: Кейс - стади.

Режа

Кейс-стади – Ўзбекистонда инновацион фаолият: бошқариш-ўзгариш-натижа.

1. Тарихий аспекти.

а) инновацион иқтисодиётга йўл тутилиши.

б) ўзгаришлар (илмий салоҳият, технологик ўзгаришлар, ишлаб чиқариш жараёни)

2. Ўзгариш омиллари.

2.1 Инсон интеллекти рижига бўлган янги сиёсат:

а) инновация кўникмасини шакллантиришга йўналтирилган ўқувлар, малака ошириш.

в) иш сифатини бошқариш.

с) коммуникация, мотивация.

д) кадрларни жалб қилиш, танлаш ва жой-жойига қўйиш, шартларини ўзгартириш.

е) маълумотлар банкини шакллантириш.

ж) касаба уюшмаси билан муносабатларни шакллантириш.

з) меҳнатга ҳақ тўлаш сиёсати.

3. Ўзгариш натижалари

а) инновация орқали ички бозорни ҳамда ташқи бозорни эгаллаш учун ҳаракатлар.

б) янги ўзгаришларни доимий олиб бориш.

с) меҳнат унумдорлигини ошириш.

д) меҳнат ҳақини ошириш.

е) олинган фойда инсон ресурсларини илхомлантириш (мотивация) ҳамда ишнинг натижаларига қизиқиш орқали амалга оширилганлигини тан олиш.

ИККИНЧИ НАМУНА.

Мавзу: Иқтисодиётни ривожлантиришнинг инновация типига ўтиш муаммолари

Машғулот шакли: Кейс-стади

Режа

I. Мавзунинг умумий тавсифи.

II. Амалий вазият бўйича вазифларни юклатиш.

2. Инновацион ўзгаришларни амалга ошириш борасида Ўзбекистон ва хориж тажрибасини таққослаш ҳамда хўжаликларнинг ривожланишда инновация дастурини шакллантириш таклифини ишлаб чиқиш иқтисодиётни ривожлантириш инновация йўлига ўтишдаги дастлабки шарт шароитларни изоҳлаш.

3. Соҳалар бўйича инновацион ривожланишни қарор топтиришда ресурс имкониятларини баҳолаш.

4. Ривожланишнинг инновацион типи бўйича қуйидагилар аниқланиши керак.

- инновацияни баҳолаш услуги
- инновациялаш даражаси.
- инновациянинг натижавийлиги.

III. Тингловчиларга услубий кўрсатмалар бериш.

1. Гуруҳларга ажратиш (3-4 киши 1 та гуруҳга бириктирилади).

2. Гуруҳлар юклатилган топшириқ бўйича ўз жавобларини намойиш этади. 1 гуруҳнинг жавобини бошқа гуруҳлар эшитиб боради ва фикрларнинг тўғри ёки нотўғри эканлиги юзасидан (танқидий) мулоҳаза юритади.

3. Гуруҳ аъзолари ёки бошқа гуруҳдагиларнинг фикр-мулоҳазалари объектив баҳоланади. Ҳимоя қилинаётган таклифларга иштирокчиларнинг қўшилиши ёки «қўшилмаслиги» аниқ далиллар билан исботлаб берилиш керак.

4. Жавоблар кўпроқ амалиётдаги вазиятларга асосланган ҳолда бўлишига асосий эътибор берилиш талаб этилади.

5. Тренер ва гуруҳдаги тингловчилар ҳар бир гуруҳ чиқишларида келтирилган фикр-мулоҳазалар юзасида якуний хулосалар чиқаради.

УЧИНЧИ НАМУНА.

Мавзу: Инновацион тизим ташкилий тузилмалари

Машғулот шакли: Гуруҳлар динамикаси

Мақсадли гуруҳ: Олий таълим профессор-ўқитувчилари

Машғулотнинг умумий мақсади: Инновацион гуруҳларни шакллантиришга кўникма ҳосил этиш

Машғулот мақсади: Қуйидагилар бўйича муҳокама ўтказилади:

■ Инновацион гуруҳларнинг моҳияти ва уни шакллантириш мезонларини муҳокама этиш.

■ Гуруҳда ташкилий тузилмани ўзгартириш заруратини аниқлаш.

■ Самарали ташкилий тузилма тузиш учун таклифлар ишлаб чиқиш

■ Инновация лойиҳасида ходимлар ваколоти ва масъулиятини аниқлаш.

■ Гуруҳларда аниқ йўналиш бўйича ташкилий тузилмани муҳокама этиш

■ Ҳар бир гуруҳ томонидан билдирилган мулоҳаза ва таклифлар юзасидан хулоса бериш.

Машғулот давомида инновацион гуруҳларда изчил ташкилий тузилмани мақсадга мувофиқ шакллантириш назарда тутилади. Ўқитувчи тингловчиларга муҳокама этилаётган масала юзасидан гуруҳларга маслаҳат бериб боради. Ўқитувчининг асосий эътибори тингловчиларда қўйилган амалий ўйин вазифасини тўғри тушуниш ва ҳаётий тажрибадан келиб чиққан ҳолда амалий тавсиялар ишлаб чиқишга қаратилган бўлиши керак.

Гуруҳлардаги тингловчилар амалий иш фаолиятида ташкилотнинг ички ва ташқи алоқалари хусусиятлари, бундай алоқаларнинг ташкилотнинг ички ҳолатига таъсири ва бу таъсир ташкилий тузилмада қандай ақс этиш ташкилот муваффақиятли фаолиятини таминлаш учун самарали ташкилий тузилмани шакллантириш устидан мунозара юритишлари лозим.

Машғулоти ўтказиш тартиби.

Машғулотида иштирок этадиган тингловчилар соҳалар бўйича кичик гуруҳларга ажратилади. Ўқитувчи кейс стади машғулоти талабларини тушунтиришдан олдин тингловчилар билан қуйидаги масалалар бўйича фикр алмашади (45 мин):

1. Инновацион гуруҳлар ташкилий тузилма бўйича олинган назарий билимларни мустаҳкамлаш мақсадида фикр алмашиш (10 мин).

2. Инновацион ташкилий тузилмаси борасида қисқача ахборот бериш (10 мин).

3. Турли йўналишга тааллуқли гуруҳлар билан бўладиган алоқаларини аниқлаш борасида мунозара (5 мин).

Тингловчилар билан фикр алмашиш якунланиб, кейс машғулотининг шартлари бажарилади:

а) Гуруҳларда муҳокама этиладиган саволлар:

1. Белгиланган хизмат вазифалари миқёсидаги алоқаларни аниқ ифодалаб беринг.

2. Қандай вазифалар ва тадбирларни жамоа билан мувофиқлаштириш зарур ва қандай масалаларни лойиҳа раҳбари ўзи ҳал қилиши керак деб ҳисоблайсиз?

3. Инновацион лойиҳа иштирокчилари штат жадвалини қисқартириш ёки кенгайтириши зарурлигини асослаб беринг.

4. Қандай ташкилий тузилма лойиҳа бўйича қўлланилиши мақсадга мувофиқлиги ҳақида хулоса беринг.

б) амалий вазиятлар бўйича мунозаралар мақсади ва вазифасини тушунтириш.

в) гуруҳларда амалий вазият муҳокамасини уюштириш.

г) Гуруҳлар фаолиятидаги мулоқотга кўмак бериш.

■ Гуруҳларда ишлаш, амалий вазият муҳокамаси бўйича гуруҳлар фикрини ишлаб чиқиш (25 мин).

■ Амалий вазият топшириқлари бўйича тақдимот (20 мин).

■ Тақдимот натижалари умумлаштириш ва муҳокама ўтказиш (10 мин).

ТЎРТИНЧИ НАМУНА.

Мавзу: Инновацион фаолиятида иқтисодий бошқарув стратегияси.

Машғулот шакли: Кейс стади

Машғулот мақсади тингловчиларда инновацион ривожланишнинг келажак истиқболини излаб топиш учун зарур бўлган тадбирлар кўламини ишлаб чиқишлари борасида кўникма ҳосил қилиш:

- ташкилот истиқболини белгиловчи стратегияни ишлаб чиқиш;
- ташкилотнинг имкониятлари доирасида ички ва ташқи омилларни аниқлаш;
- ташкилот фаолиятига таъсир этувчи салбий ҳолатларга баҳо бериш;
- ташкилотнинг истиқболдаги стратегиясини амалга ошириш бўйича кўникмани шакллантириш.

Амалий машғулот тавсифи.

1. Мавзу ҳақида тингловчилар билан қисқача баҳс мунозара юритиш (15 дақиқа)

Баҳс мунозара жараёнида ўқитувчи тингловчилар эътиборини инновацион тараққиёт тадбиркорлик фаолиятининг ажралмас қисми эканлигига қаратиш лозим. Чунки, тадбиркорлик 3 та муҳим пойдевор асосида қурилади: шахсий қобилият, иқтисодий манфаат ва ташкилий бошқарув маҳорати.

2. Тингловчиларни кичик гуруҳларга ажратиш.

3. Мавзу бўйича кичик гуруҳларга вазифалар қўйиш:

■ Ташкилотнинг инновацион тараққиёт натижалари ҳолати бўйича аниқ мисолларда изоҳлаб бериш;

■ Инновацион ривожлантириш қобилиятини қандай шакллантириш керак деб ҳисоблайсиз?

■ Инновацион соҳа кадрларини бошқариш бўйича таклифларингиз.

4. Кичик гуруҳларда ишлаш жараёни. Ўқитувчи кичик гуруҳлар фаолияти давомида қўйилган вазифаларни бажаришлари юзасидан маслаҳат бериб боради.

5. Гуруҳлар чиқишини муҳокама этиш. Бунда навбатма-навбат кичик гуруҳлар ўз хулосаларининг тақдимотини аудиторияга ҳавола этади. Бошқа гуруҳдагилар муҳолиф сифатида баҳсда иштирок этадилар.

6. Якуний хулоса чиқариш.

Ўқитувчи якунловчи хулоса чиқаришидан олдин ҳар бир гуруҳнинг кучли ва заиф томонларини айтиб ўтади. Келтирилган фикр юзасидан тингловчилардан қайта жавоб олади (10 дақиқа).

Мунозара тугагач ўқитувчи мавзу бўйича эришилган натижалар юзасидан хулоса чиқаради.

БЕШИНЧИ НАМУНА.

Кўпбосқичли баҳс-мунозара ва фаол амалий ўйин.

Мавзу: Инновация лойиҳаси кам натижасизлиги рискинни олдини олиш йўллари

Машғулот шакли: Гуруҳларда ишлаш

Мақсадли гуруҳ: Олий таълим профессор-ўқитувчилари

Пировард мақсад: Инновация лойиҳаси натижасизлиги рискли ҳолатини олдини олиш борасидаги амалий тажрибаларни ошириш ва кўникма ҳосил этиш

Машғулот мақсади: Кўйидагилар бўйича муҳокама ўтказилади:

- Инновацион лойиҳанинг умумий тавсифи ва хусусиятларини урганиш
- Инновацион лойиҳа доирасида ички ва ташқи алоқаларини кўриб чиқиш
- Инновацион лойиҳанинг молиявий аҳволини таҳлил этиш ва муҳим ёки заиф томонларини аниқлаш
- Кўшимча молиявий захираларни излаб топиш ва аниқлаш усуллари борасида кўникма ҳосил этиш
- Инновацион лойиҳа ходимларининг мажбурияти, масъулияти ва ваколати доирасини қайта кўриб чиқиш
- Инновацион лойиҳанинг натижавийлиги ҳолатини юксалтириш дастурини яратиш
- Гуруҳлар томонидан ишлаб чиқилган таклифлар юзасидан хулосалар яшаш

Машғулотнинг умумий тавсифи

Машғулот давомида инновацион лойиҳанинг натижавийлиги ҳолатини юксалтириш стратегиясини ривожланиш хусусиятига нисбатан ишлаб чиқиш ва хулоса бериш назарда тутилади. Тингловчилар машғулот давомида назарий билим савиясини текшириб, зарурий билим даражасини оширишга интиладилар. Машғулот давомида юритилган бахс-мунозара сунг мустақил муҳолиф фикрлар юритилади. Тингловчилар гуруҳларга мақсадли ажратилади ва гуруҳларда ишлаш жараёнида инновацион ривожланиш стратегияси ишалб чиқилади. Гуруҳларнинг якуний хулосаси умумлаштирилиб, тегишли пировард хулосага келинади.

Машғулот утказиш тартиби

А. Машғулот юритувчи тингловчиларнинг назарий билимларини текшириш ва савияни янада юксалтириш мақсадида кўйидагилар бўйича бахс-мунозара юритади (1 соат 20 дақиқа):

- Инновацион лойиҳанинг натижавийлигини таъминлашда вужудга келадиган ҳолат
- Инновацион лойиҳанинг натижавийлиги ҳолатини юксалтириш омиллари
- Лойиҳа иштирокчилари, улар имкониятларининг заиф ва кучли томонлари
- Молиявий таъминот муаммолари

В. Тингловчилар маълум соҳа доирасида иқтисодий вазиятни изоҳлаб беради. Бу босқичда гуруҳларда ишлаш учун шерик излаб топиш мақсад қилиб кўйилади. Натижада, машғулот иштирокчилари фикрлар бирлиги ёки қарама-қаршилигига қараб маълум гуруҳга бўлиниш имкониятига эга бўладилар. Бунда мавзу бўйича кўйилган топшириқни малакали бажариш учун шерик (инновацион фаолият жараёнида кадр танлаш)ни тўғри топиш борасида кўникма ҳосил этиш имкониятини яратади. (50 дақиқа).

С. Тингловчиларни гуруҳларга ажратиш. Бунда машғулот юритувчи, бир томондан, тингловчилар хошишини инобатга олади, иккинчи томондан, қўйилган вазифани бажаришда гуруҳ имкониятини ҳисобга олган ҳолда гуруҳларни ташкил этиш борасида тавсиялар беради (10 дақиқа).

Д. Амалий ўйин шартларини тингловчиларга тушунтириш ва вазифани юклатиш (10 дақиқа).

Тингловчилар қўйидаги масалалар бўйича гуруҳларда ишлаши ва тегишли хулосалар ишлаб чиқиши талаб этилади.

Е. Гуруҳларда амалий вазият муҳокамасини уюштириш. Машғулот юритувчи муҳокама этилаётган масала юзасидан гуруҳларга маслаҳат бериб боради. Гуруҳлар амалий вазият муҳокамаси бўйича гуруҳ фикрини ишлаб чиқади (30 дақиқа).

Ж. Амалий вазият топшириқлари бўйича гуруҳлар тақдимоти (40 дақиқа).

З. Тақдимот натижалари муҳокама этиш ва якуний хулоса яшаш (10 дақиқа)

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1) Мустақил ишни ташкил этишининг шакли ва мазмуни.

Мустақил иш – мавжуд матн ёки бир қанча матнларни изоҳловчи шаклларида бири саналади. Шу боисдан, конспектдан фарқли ўлароқ, мустақил иш янги, муаллиф матн саналади. Ушбу ҳолатда янгилик, янгича тақдим этиш, материалларни тартиблаштириш, ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштиришда алоҳида муаллифлик ёндашуви тушунилади.

Мустақил иш - ҳар хил нуқтаи назарларни ўзаро солиштириш ва таҳлил қилиш кўникмасига эга бўлишни талаб этадиган бир ёки бир қанча манбаларни ўзида мужассам этадиган ғояларни қисқача ёзма кўринишидаги тақдимотидир.

Мустақил ишнинг турлари ва тизими:

1. Ифодаланиш тўлиқлигича кўра:

- а) информатив (рефератлар – конспектлар);
- б) индикатив (рефератлар –резюме (қисқача мазмун)

2. Мустақил иш таркиби:

А) библиографик қайд этилиши:

- Ф.И.Ш.нинг номи;
- чоп этилган манзили;
- нашриёт, йил;
- саҳифалар сони.

Б) Мустақил иш матни:

- мавзу, муаммо, мустақил иш қилинадиган иш предмети, мақсади ва мазмуни;

- тадқиқот усуллари;
- аниқ натижалари;
- муаллиф хулосаси;
- иш натижаларини қўланиш соҳаси.

Ўқув фани бўйича мустақил иш тайёрлаш қуйидаги вазифаларни ҳал этишни назарда тутди:

- Ўқув предмети долзарб назарий масалалари бўйича билимларини чуқурлаштириш, талаба томонидан мавзуга ушбу олинган назарий билимларни ижодий кўникмасини ҳосил қилиш;

- Танланган касбий соҳада хориж тажрибаларини, мавжуд шароитларда уларни амалий жиҳатдан қўллаш имкониятлари ва муаммоларини ўзлаштириш;

- Танланган мавзу бўйича ҳар хил адабий манбаларни (монография, даврий нашрлардаги илмий мақолалар ва шу кабилар) ўрганиш қобилиятини такомиллаштириш ва улар натижалари асосида танқидий ёндашган тарзда мустақил, ҳамда билимдон ҳолда материални ифода этиш, ишончли хулоса ва таклифлар қилиш;

- Ёзма кўринишдаги ишларни тўғри расмийлаштириш кўникмаларни ривожлантиришдир.

“Инновацион иқтисодиёт” модулидан мустақил таълимни ташкил этишда қуйидаги шакллардан фойдаланилади: айрим назарий мавзуларни ўқув адабиётлари ёрдамида ўзлаштириш; амалий машғулотлар учун топширилган

мавзуни ахборот ресурс манбаларидан фойдаланган, расмий статистика маълумотларини тўплаган ҳолда бажариш.

Тингловчи мустақил ишни ташкил этишининг мазмуни “Инновацион иқтисодиёт” модулининг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидагиларга асосланиб тайёрланиши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;
- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;
- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;
- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

2) Мустақил таълим мавзулари.

“Инновацион иқтисодиёт” модулидан мустақил таълим сифатида ўрганиладиган қуйидаги мавзулар тавсия этилади:

1. Интеллектуал мулк ва капиталнинг шаклланиши.
2. Интеллектуал мулк ва капиталнинг ҳуқуқий муҳофазаси, ҳимоясини таъминлаш ва бошқариш.
3. Илмий техника ишланмаларини тижоратлаштириш стратегияси. Илмий кашфиётлар, ихтиролар ва лицензиялаш борасида давлат сиёсати.
4. Замонавий инновацион стратегиялар ва инновациялар маркетинги.
5. Инновацион фаолият ривожланишида ахборот – коммуникация технологияларининг ўрни.
6. Корхоналарда инновацион фаолиятни бошқариш, инновацион лойиҳаларни молиялаштириш тизими. Инновацион лойиҳаларни иқтисодий самарадорлигини баҳолаш.
7. Инновацион соҳада кадрларни бошқариш механизми.
8. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг шаклланиши.
9. Инновацияга асосланган иқтисодий тизимнинг хусусиятлари.
10. Ўзбекистонда миллий инновацион тизимнинг ривожланиш истиқболлари.
11. Инновация деганда нима тушунилади?
12. Инновацион ривожланишнинг мазмун ва моҳияти нимадан иборат?
13. Билимларга асосланган иқтисодиёт бошқа иқтисодиётлардан нимаси билан фарқ қилади?
14. Инновацион жараённинг қандай моделларини биласиз?
15. Интеллектуал мулк ва капитал деганда нима тушунилади ва улар қандай шаклланади?
16. Интеллектуал мулк ва капиталнинг ҳуқуқий муҳофазаси қандай таъминланади?
17. Илмий техника ишланмаларини тижоратлаштириш стратегияси деганда нимани тушунаси?
18. Илмий кашфиётлар, ихтиролар ва лицензиялаш борасида давлат сиёсатининг мазмуни ва моҳияти нималардан иборат?

VII. ГЛОССАРИЙ

Иборалар	Ўзбек тилидаги изоҳи	Инглиз тилидаги изоҳи
Инновация	Янги материаллар ва компонентлардан фойдаланиш, янги жараёнларни жорий этиш, янги бозорларни очиш, янги ташкилий шаклларни жорий этишга асосланган барча янги комбинацияларнинг янгидан қўшилиши ва тижоратлашувидан иборат бўлган ишлаб чиқариш функциясининг тубдан алмашинувидир.	
Инновацион ривожланиш	Ижтимоий ишлаб чиқариш фаолияти самарадорлигини оширадиган инновация, нау-хау ва барча янгиликларни излаш, тайёрлаш, тадбиқ этишнинг яхлит жараёни.	
Ривожланиш-нинг инновацион типи	Ижтимоий ишлаб чиқаришда янги илғор технологияларга урғу бериш, юқори технологиялар асосида маҳсулотлар ишлаб чиқариш, микро ва макроиктисодий жараёнларда илғор ташкилий ва бошқарув қарорларини қабул қилиш - технопарк, техно полис, кам энергия талаб этадиган технологиялардан фойдаланиш сиёсати, ишлаб чиқариш фаолиятини интеллектуаллаштириш, иқтисодиётни софтлаштириш ва сервислаштириш билан тавсифланади.	
Миллий инновацион тизим	Жамият томонидан истеъмол қилинадиган янги технологиялар, маҳсулотлар ва хизматларнинг яратилишидаги янги билимларни ишлаб чиқишда, сақлашда, тарқатишда ва янги технологияларга айланишида қатнашадиган иқтисодий субъектлар ва ижтимоий институтларнинг (қадриятлар, меъёрлар, ҳуқуқларнинг) мураккаб тизими ҳисобланади .	
Интеллект	Инсоннинг ақлий қобилияти; ҳаётни, атроф муҳитни онгда айнан акс эттириш ва ўзгартириш, фикрлаш, ўқиш-ўрганиш, дунёни билиш ва ижтимоий тажриба-ни қабул қилиш қобилияти; турли масалаларни ҳал қилиш, бир қарорга келиш, оқилона иш тутиш, воқеа-ҳодисаларни олдиндан кўра билиш лаёқати.	
Интеллектуал мулк	Ижодий ақлий фаолият маҳсули. Ихтирочилик ва муаллифлик объекти ҳуқуқи мажмуига кирувчи, фан, адабиёт, санъат ва и.ч. соҳасида ижодий фаолиятнинг бошқа турлари, адабий, бадиий, илмий асарлар, ижрочи актёрлик санъати, жумладан овоз ёзиш, радио,	

	телевидение асарлари, кашфиётлар, ихтиролар, рационализаторлик таклифлари, саноат намуналари, компьютерлар учун дастурлар, маълумотлар базаси, ноухаунинг эксперт тизимлари, товар белгилари, фирма атамалари ва бошқа аклий мулк объектларига киради.	
Интеллектуал мулк ҳукуқи	Интеллектуал (аклий) фаолият натижасига тегишли ҳуқуқ. Мулк эгаси ана шу интеллектуал мулк объектларидан ўз хоҳишига кўра, ҳар қандай шаклда ва ҳар қандай усулда мутлақ қонуний фойдаланиш ҳуқуқига эгадир.	
Илмий билиш	Оламнинг, жумладан иқтисодий жараёнлар ва иқтисодий ҳодисалар, улар ўртасидаги боғланишларнинг ҳам, моҳиятларини тўғри тасаввур қилиш.	
Ихтиро	Халқ хўжалигининг турли соҳаларида, ижтимоий-маданий қурилиш ва муҳофаа соҳаларида ижобий самара берадиган, ўзига хос техникавий ечимга эга бўлган янгилик.	
Кашфиёт	Изланиш, текшириш, илмий тадқиқот натижасида, баъзан эса тасодифан топилган, яратилган илмий янгилик.	
Илмий билиш услубияти	Иқтисодий жараёнлар ва иқтисодий ҳодисаларни илмий билиш тамойиллари, қонун-қоидалари, йўллари.	
Патентшунос-лик	Мустақил давлатлар жисмоний ва юридик шахсларининг интеллектуал мулк объектларини – илмий кашфиётлар, ихтиролар, санъат намуналари, селекция ютуқлари, ҳамда норматив техник талаблар асосида давлат томонидан тасдиқ қилинган ҳужжатларга асосланган иш ва хизматларни ўрганадиган фан.	
Интеллект	Инсонларнинг ақли, онги, фикрлаш қобилиятини билдиради.	
Интеллектуал фаолият	Инсоният жамияти ривожланишининг асосий фаолияти бўлиб, унинг энг муҳим турлари – фан, санъат, ижод, халқ ва миллатларнинг цивилизация ривожланиши.	
Интеллектуал мулк	Инсониятнинг табиий интилиши натижасида яратган ижодий маҳсулотидан иқтисодий самара олишини ёки ундан фойдаланишни кўрсатади.	
Муаллифлик ҳукуқи	Илмий, адабий, мусиқий, бадиий, фотография, аудиовизуал асарлар муаллифларига берилган ҳуқуқдир.	
Лицензия	Бу патент эгасининг бошқа шахслар билан алоҳида ҳуқуқларнинг бир қисмини сотиш бўйича тузган иқтисодий битим.	
Патент	Давлат номидан саноат мулки объектига	

	бериладиган ва муайян ҳудудда ва муайян вақт оралиғида амал қиладиган муҳофаза ҳужжат.	
Муаллиф	Ижодий меҳнати билан асар яатан шахс.	
Билимлар иктисодиёти концепцияси	Бунда инновацион жараёнлар, яъни билимларни ишлаб чиқариш, ўзлаштириш, тарқатиш ва амалий қўлланилиши ижтимоий-иктисодий ривожланишнинг асосий ҳаракатлантирувчи кучи.	
Фан-техника таракқиёти	Фан ва техниканинг муттасил равишда ва ўзаро боғлиқ ҳолда ривожланишидир.	

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетда талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимида бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича кўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги "Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 278-сонли Қарори.

II. Махсус адабиётлар.

1. European Commission (2015). Innovation Union Scoreboard 2015.
2. Petrariu, I.R, Bumbac, R., Ciobanu, R. (2013). Innovation: a path to competitiveness and economic growth. The case of CEE countries, Theoretical and Applied Economics, Vol. XX, No. 5 (582).
3. Gordon Conway, Jeff Waage, Sara Delaney. "Science and Innovation for Development". © 2010 UK Collaborative on Development Sciences (UKCDS). 382. www.bcpbookshop.co.uk.
4. Edited by Erika Kraemer-Mbula and Watu Wamae. "Innovation and the Development Agenda". International Development Research Centre PO Box 8500, Ottawa, ON, Canada K1G 3H9. © OECD/IDRC 2010. 155. info@idrc.ca/www.idrc.ca.
5. Edward B. Roberts, Fiona Murray and J. Daniel Kim (2015). Entrepreneurship and Innovation at MIT, Continuing Global Growth and Impact. MIT Sloan School of Management
6. Tay Vaughan., Multimedia: Making it Work. USA, 2016, English.
7. Martin Weale, Andrew Blake, Nicos Christodoulakis, James E Made, David Vines., Macroeconomic Policy. UK, 2015, English.
8. Keith S. Taber., Modelling Learners and Learning in Science Education: Developing Representations of Concepts, Conceptual Structure and Conceptual Change to Inform Teaching and Research. Springer., UK, 2013, English.
9. Andrew P. Sage, William B. Rouse., Economic Systems Analysis and Assessment: Intensive Systems, Organizations, and Enterprises. USA, 2011, English.

10. Dimitrios Asteriou, Stephen G. Hall., Applied econometrics (second edition). USA, 2011, English.

11. Adam Szirmai , Wim Naude , Micheline Goedhuys., Entrepreneurship, Innovation and Economic Development. UK, 2011, English.

12. Акрамова Ш. Билимларга асосланган иқтисодий таълимнинг ўрни. Население Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы: Монография / Под.ред. академика Р, Убайдуллаевой. - Т.: 2012. С.207

13. Ўзбекистон: жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодий рақобатбардошлигини ошириш. Т.: KONSAUDITINFORM – NASHR. 2011

14. Конвенция, учреждающая Всемирную организацию интеллектуальной собственности [ВОИС];

15. Парижская Конвенция по охране промышленной собственности;

16. Бернская конвенция об охране литературных и художественных произведений;

17. Международная конвенция по охране новых сортов растений [UPOV];

18. Договор о законах по товарным знакам (TLT);

19. Договор о патентном праве (PLT);

20. Договор о патентной кооперации [PCT];

21. Будапештский договор о международном признании депонирования микроорганизмов для целей патентной процедуры;

22. Протокол к Мадридскому Соглашению о международной регистрации знаков;

23. Ниццкое соглашение о Международной классификации товаров и услуг для регистрации знаков;

24. Страсбургское соглашение о Международной патентной классификации.

III. Интернет ресурслар

1. www.economy.gov.ru

2. www.uza.uz

3. www.uzland.uz

4. www.stability.uz

5. www.wikipedia.org/

6. Corresponding author: maryann.feldman@unc.edu, University of North Carolina, Chapel Hill, NC 27514;

7. University of North Carolina, Chapel Hill (thadji01@email.unc.edu); ^ London School of Economics (t.e.kemeny@lse.ac.uk);

8. University of North Carolina, Chapel Hill (llanahan@email.unc.edu)